

Utjecaj povijesnih događaja na antiturcica hrvatskog latiniteta 15. i 16. stoljeća

Vidak-Golja, Nicol

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:152534>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-13**



Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)





SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

NICOL VIDAК-GOLJA

**UTJECAJ POVIJESNIH DOGAĐAJA NA
ANTITURCICA HRVATSKOG LATINITETA
15. i 16. STOLJEĆA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.



SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

NICOL VIDAK-GOLJA

**UTJECAJ POVIJESNIH DOGAĐAJA NA
ANTITURCICA HRVATSKOG LATINITETA
15. i 16. STOLJEĆA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Tamara Tvrčković

Zagreb, 2023.

Sažetak

Početak novoga vijeka u hrvatskim zemljama obilježit će sve češći dolasci Osmanlija, a oni će tijekom Stogodišnjeg hrvatsko-turskog rata koji je započeo Bitkom na Krbavskom polju 1493. g. i hrvatskim porazom, započeti proces osvajanja gotovo čitave Hrvatske. Rijetki preostali neosvojeni dijelovi krajem 16. st., odnosno nakon konačne habsburške pobjede u Bitci kod Siska 1593. g., u književnosti će se popularno nazivati *ostatcima ostataka nekoć slavnoga Hrvatskog Kraljevstva (reliquiae reliquiarum olim magni et inclyti regni Croatiae)*. Čitavo to razdoblje obilježit će djelovanje hrvatskih humanista koji su književnim i diplomatskim putem nastojali približiti papama i vladarima Europe tešku situaciju u kojoj se nalazio čitav hrvatski narod te tim putevima dobiti potrebnu materijalnu, vojnu i ljudsku pomoć za obranu od nemilosrdnog neprijatelja. Ovaj rad usredotočit će se na djelovanje šestorice latinista koji su svojim apelima u obliku govora i pisama, nastojali dobiti istu. Početkom 16. st. Hrvatska se u takvim i ostalim djelima žanra *antitursica* kojim se ovaj rad posebno bavi, počinje nazivati *Antemurale Christianitatis* odnosno štitom koji brani kršćansku Europu od Osmanlija. Ovaj i slični topisi postat će konstanta u protuturskoj književnosti koja će pozivati na ujedinjenje svih kršćana radi ostvarenja cilja – istjerivanje Osmanlija iz Europe.

Ključne riječi: *antitursica*, protuturski govori, hrvatski latinisti, Stogodišnji hrvatsko-turski rat, osmanlijska osvajanja, kršćanstvo

Summary

The beginning of the Early Modern Era in the Croatian lands will be marked by the increasingly frequent arrivals of the Ottomans, and during the Hundred Years' Croatian-Turkish War, which began with the Battle of Krbavsko polje in 1493. and the Croatian defeat, they will begin the process of conquering almost all of Croatia. The rare remaining unconquered parts at the end of the 16th century, after the final Croatian victory in the Battle of Sisak in 1593., will be popularly referred to in literature as *the remnants of the once glorious Croatian Kingdom*. This entire period will be marked by the activities of Croatian humanists who, through literary and diplomatic means, strove to bring the difficult situation of the entire Croatian nation closer to the popes and rulers of Europe, and through these means to obtain the necessary material, military and human aid for defense against a merciless enemy. This work will focus on the activities of six Latinists who tried to get the same through their appeals in the form of speeches and letters. At the beginning of the 16th century, in such and other works of the *antiturbica* genre, which this paper deals with, Croatia began to be called *Antemurale Christianitatis*, meaning a shield defending Christian Europe from the Ottomans. This and similar topoi will become a constant in anti-Turkish literature, which will call for the unification of all Christians in order to achieve the goal - the expulsion of the Ottomans from Europe.

Key words: *antiturbica*, anti-Turkish speeches, Croatian Latinists, Hundred-year Croatian-Turkish war, Ottoman conquests, Christianity

Sadržaj

UVOD	1
1. DRUŠTVENO-POLITIČKA I POVIJESNA ZBIVANJA U HRVATSKIM ZEMLJAMA U 15. I 16. STOLJEĆU	4
1.1 Razjedinjenost hrvatskih zemalja.....	4
1.2. Humanizam i renesansa.....	6
1.3. Osmansko Carstvo u 15. stoljeću	9
1.3.1. Kratki pregled turskih osvajanja prije početka Stogodišnjeg hrvatsko-turskog rata.....	10
1.3.2. Podizanje utvrda kao bedem protiv Turaka.....	11
1.3.3. Kratki pregled najznačajnijih sukoba hrvatskih zemalja s Osmanlijama	12
1.3.4. Islamizacija Slavena.....	14
2. TURCI U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI	15
2.1. <i>Antiturcica</i> – značenje i karakteristike	16
2.2. Analiza protuturskih govora.....	17
2.2.1. Juraj Divnić: <i>Epistula ad Alexandrum VI.</i>	18
2.2.2. Šimun Kožičić Benja: <i>Oratio in sexta Lateranensis concilii sessione; De Corvatiæ desolatione oratio</i>	21
2.2.3. Bernardin Frankopan Modruški: <i>Oratio pro Croatia</i>	25
2.2.4. Krsto Frankopan: <i>Oratio ad Adrianum VI. Pontificem</i>	30
2.2.5. Stjepan Brodarić: <i>Ad Sanctissimum Dominum Adrianum VI. Pontificem Maximum oratio</i>	32
2.2.6. Vuk Frankopan: <i>Oratio ad serenissimum Carolum V.</i>	35
3. STOGODIŠNJI HRVATSKO-TURSKI RAT – USPOREDBA POVIJESNIH DOGAĐAJA S DJELIMA HRVATSKIH LATINISTA.....	37
3.1. Krbavska bitka	38
3.2. Mohačka bitka.....	43
3.3. Borba za prijestolje – Ferdinand Habsburški i Ivan Zapolja.....	47
3.4. Stvaranje Vojne krajine.....	49
3.5. Bitka kod Sigeta	50
3.6. Bitka kod Siska	55
ZAKLJUČAK	58
LITERATURA	61

UVOD

U ovom diplomskom radu istražuje se burna povijest hrvatskih zemalja 15. i 16. stoljeća, koja je obilježena upadima Osmanlija te utjecaj koji su ti događaji imali na hrvatske latiniste i njihovo književno djelovanje. Potom će se pokušati utvrditi koliko su ti zapisi vjerodostojni, subjektivni ili objektivni, tj. koliko se slažu s povijesnim izvorima te će se iz te analize izvesti zaključak.

Rad je podijeljen na tri glavna poglavlja u kojima se daje društveno-politički i povijesni pregled te se opisuje stanje u hrvatskim zemljama, a detaljnije se obrađuju velike bitke Stogodišnjeg hrvatsko-turskog rata i to iz gledišta hrvatskih latinista koji su bili suvremenici toga rata, ali i onih koji su živjeli nešto kasnije, a opisuju te događaje. Razdoblje 16. stoljeća obilježit će i rat za hrvatsko prijestolje koji će dovesti do građanskog rata, a brojna previranja unutar samoga naroda negativno će utjecati na borbu protiv Osmanlija. Obradit će se upravo neka djela unutar žanra *antiturska* koja se bave tom tematikom, a to su poznati protuturski govori istaknutih hrvatskih latinista, koji će pozivati na ujedinjenje i zajedničku borbu za obranu od neprijatelja. Objasnit će se značenje pojma *antiturska*, a rad će ukratko analizirati i pojedine zapise stranih autora o tim događajima.

U prvom dijelu rada iznijet će se pregled ključnih zbivanja u hrvatskim zemljama, a u njemu će se pokazati kako su ona utjecala na aktivnost hrvatskih latinista, koji su svojim vapajima za pomoć osuđivali europske narode, jer se oni nisu pretjerano trudili kako bi pomogli u obrani hrvatskog naroda od turske opasnosti. U svojim govorima oni se obraćaju europskim vladarima, papama i visokim dužnosnicima, opisujući loše stanje u kojem se nalaze ne bi li izmolili pomoć. Pritom oni govore i o opasnosti koju Turci donose za cijeli kršćanski svijet. Tu će se vidjeti i značajke humanizma i renesanse kao pravaca koji su utjecali na način pisanja hrvatskih latinista. Navest će se samo neki značajniji pisci koji su i djelovali na raznim europskim dvorovima. Ukratko će se iznijeti kronologija turskih osvajanja i širenja njihove moći do dolaska na hrvatske prostore. U drugom dijelu rada analizirat će se navedena djela te će se pokušati utvrditi i jesu li ovi govori na neki način pomogli hrvatskom narodu u dobivanju tražene pomoći. U radu će se analizirati pojedini govori, ali i stavovi autora koji ih pišu, a pokušat će se utvrditi zašto su ih pisali, što ih je na to navelo, na koji način pišu, koje su sličnosti i različitosti između pojedinih autora, koju ulogu su oni imali u događanjima, jesu li direktni sudionici istih ili puki promatrači. U trećem poglavlju pokušat će se utvrditi sličnosti i eventualne razlike u činjenicama koje nam o Stogodišnjem hrvatsko-turskom ratu donosi suvremena povijesna znanost u odnosu na zapise hrvatskih latinista. Vjerojatno je kako će ovaj

rad na temelju analize jednih i drugih pronaći više sličnosti u činjenicama iznesenim o tim događajima, jer su kasniji povjesničari često svoja istraživanja vršili upravo na temelju zapisa latinista koji su istim događajima bili suvremenici, a nerijetko i sudionici.

Razdoblje 15. st u hrvatskoj povijesti donedavno je bilo slabo istraženo posebice ako govorimo o kontinentalnoj Hrvatskoj. O vladavini kraljeva Žigmunda i Matijaša na kojoj počiva čitavo 15. st. nije napisan nikav rad ili monografija sve do 20. st., a o brojnim prazninama o tome razdoblju govorili su povjesničari Šidak u studijama *Ponovno jačanje feudalaca, Opasnost od turskih provala i borbe s Turcima, Društvene promjene u Hrvatskoj na kraju XV. i u početku XVI. stoljeća, Dolazak Habsburgovaca na hrvatsko prijestolje*¹ i Raukar u studiji *Grofovi Celjski i hrvatsko kasno srednjovjekovlje*.² U novijoj hrvatskoj historiografiji situacija se mijenja, pa se ta tema više istražuje. Počinju se izdavati i opširnije studije te zbornici radova o povijesti velikaških obitelji kasnog srednjeg vijeka i početka ranog novog vijeka. Od monografija možemo izdvojiti onu Milana Kruheka koji u njoj opisuje djelovanje Frankopana Modruških i Ozaljskih u vrijeme Bernardina i Krste Frankopana. Velike bitke i događaji unutar Stogodišnjeg hrvatsko-turskog rata također postaju važan dio istraživanja pa se pišu i zbornici radova i tekstovi posvećeni obljetnicama ovih za Hrvatsku važnih povijesnih prekretnica.³ U ovom radu će se od takvih suvremenih povijesnih izvora koristiti dva djela hrvatskog povjesničara Anđelka Mijatovića: *Bitka na Krbavskom polju 1493. godine*⁴ i *Obrana Sigeta*⁵, knjiga koja je pisana u sklopu 420. obljetnice te velike bitke, kao i u povodu 500. godišnjice rođenja Nikole Zrinskog, zapovjednika Sigeta. Važno je napomenuti i značajnu ulogu koju su imali hrvatski latinisti u ranome novom vijeku: oni su svojim književnim djelima u sklopu žanra *antiturska* nastojali osvijestiti kršćanske vladare i pape o stanju u Hrvatskoj, a vrlo obuhvatnu sintezu djela, pisaca i književnih vrsta unutar tog žanra sastavio je Neven Jovanović u radu *Antiturska iterata – ponovni pregled na hrvatsku renesansnu protutursku književnost*.⁶ Značajan doprinos ovoj temi dao je i Vedran Gligo koji je u knjizi *Govori protiv Turaka*⁷ preveo i uredio protuturske govore hrvatskih latinista, kojima

¹ Navede studije nalaze se u knjizi *Historija naroda Jugoslavije*, knjiga 1, Školska knjiga, Zagreb, 1953.

² Tomislav RAUKAR, "Grofovi Celjski i hrvatsko kasno srednjovjekovlje" u: *Historijski zbornik* vol. 36 (1983)

³ Ivan JURKOVIĆ, Violeta MORETTI (prir.), Frankopan Modruški Bernardin, *Oratio pro Croatia: Govor za Hrvatsku*, Školska knjiga, Zagreb, 2022., 15-20.

⁴ Anđelko MIJATOVIĆ, *Bitka na krbavskom polju 1493. godine*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

⁵ Anđelko MIJATOVIĆ, *Obrana Sigeta: O 420. obljetnici (1566. – 1986.)*, Školska knjiga, Zagreb, 2010.

⁶ Neven JOVANOVIĆ, "Antiturska iterata – ponovni pogled na hrvatsku renesansnu protutursku književnost." *Colloquia Maruliana* XXV, 2016., 101. – 146. (<https://hrcak.srce.hr/file/232450>)

⁷ Vedran GLIGO, *Govori protiv Turaka*, Logos, Split, 1983.

će se ovaj rad više baviti, te je omogućio povjesničarima da putem zapisa koje su pisali uglavnom suvremenici hrvatsko-turskih sukoba bolje prouče to za Hrvatsku važno povijesno razdoblje.

Slično je o ovoj temi pisao i Filip Haleuš-Mali 2019 g., u svom diplomskom radu *Narativna struktura antiturskih govora*. On je analizirao govore petorice hrvatskih latinista, a dva takva govora, onaj Šimuna Kožičića Benje i Vuka Frankopana analiziraju se i u ovome radu. Autor se usredotočio na određivanje elemenata narativne strukture hrvatskih protuturskih govora. U ovome radu, također se obrađuju protuturski govori, no iako se spominju određeni toposi koji se u govorima ponavljaju, oni, kao i druga djela unutar žanra *antitursica* spomenuta u ovom radu, stavljaju se u kontekst povijesnih događaja kako ih opisuju suvremenici i kasniji pisci te se naglasak stavlja na uspoređivanje zapisa hrvatskih latinista s povijesnim izvorima, o najvažnijim događajima unutar Stogodišnjeg hrvatsko-turskog rata.

1. DRUŠTVENO-POLITIČKA I POVIJESNA ZBIVANJA U HRVATSKIM ZEMLJAMA U 15. i 16. STOLJEĆU

Poznato je kako je hrvatska povijest gotovo od samih početaka turbulentna te je obilježena borbama za vlast, napadima stranih naroda i višestoljetnom obranom od istih. Četrnaesto stoljeće odnosno razdoblje koje prethodi onomu o kojem će se govoriti u ovom radu, stoljeće je u kojemu na hrvatsko prijestolje dolazi nova dinastija – Anžuvinci, a kralj Karlo I. Anžuvincac uvodi brojne reforme. Jedna od značajnijih je uvođenje banderijalnog sustava⁸ čime jača kraljevsku vojnu moć, a svojim reformama donosi novi pogled na kraljevsku vlast želeći što više suzbiti moć velikaša. Za vladavine Karlovog sina i nasljednika Ludovika I. sklopljen je mir s Mletačkom Republikom te su svi dalmatinski gradovi priznali vlast ugarsko-hrvatskog kralja. To je bilo od povijesnog značaja jer je tada cijela Dalmacija priključena Hrvatskom Kraljevstvu. Tada je Ludovik mogao nastaviti jačanje kraljevske vlasti započeto u vrijeme njegova oca, a prvi put uvodi *marturinu* tj. kraljevski porez. Taj porez je bitan, jer je omogućio stvaranje poreznog sustava u Hrvatskoj, što nije uspio uvesti nijedan ugarsko-hrvatski kralj prije Ludovika. U sklopu tog novog gospodarskog poleta on osniva instituciju dosad nepoznatu u Dalmaciji – *Kraljevsku komoru soli i tridesetine*, čija je zadaća bila prikupljanje poreza. To je doba velikog prostornog i političkog razvoja u kojem se povezuju dalmatinski gradovi s Hrvatskom i Slavonijom te dolazi do velikog gospodarskog poleta.⁹ Nakon Ludovikove smrti 1382. g. Hrvatsko Kraljevstvo ponovno ulazi u burno razdoblje, a u pozadini stoje Mletačka Republika i Osmansko Carstvo.

1.1 Razjedinjenost hrvatskih zemalja

Hrvatska je svoju samostalnost i jedinstvo dosegla tek u 20. stoljeću, a većinu svog postojanja morala se boriti protiv ugnjetavača i raznih moćnijih sila koje su je željele prisvojiti. Tako je u razdoblju o kojemu govorimo u ovom radu, na izmaku srednjovjekovlja i ulasku u novi vijek, Hrvatska imala razne vladare i njezini dijelovi rascijepjeni su među različitim silama. Venecija je prisvojila najveći dio obale i otoka od Istre do Korčule, a ostatak je bio pod vlašću ugarsko-hrvatskih kraljeva. Tako su hrvatske zemlje podijeljene na Kraljevstvo Dalmacije i Hrvatske te Kraljevstvo Slavonije, a jedini samostalni dio bio je Dubrovačka

⁸ *Banderijalni sustav* je svoj naziv dobio po zastavama (tal. *bandiere*). U takvom vojničkom sustavu svjetovni i crkveni velikaši vode svoje vojnike u rat pod vlastitim zastavama. Njihovi se sastavi od 300 ili 400 vojnika uključuju u kraljevsku vojsku koja se skuplja u županijama.

⁹ Franjo ŠANJEK, Franko MIROŠEVIĆ (ur.), *Povijest Hrvata, prva knjiga: Srednji vijek*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., 217-231.

Republika. Habsburgovci su u rukama držali središnje dijelove Istre, kao i grad Rijeku, a istočni dio savsko-dravskog međuriječja bio je podređen ugarskoj kruni. U skladu s time postojala su i dva sabora, hrvatski i slavonski.¹⁰

Sam početak 15. st. donio je gubitak za Hrvatsku, jer je 1409. g. Mlecima prodana Dalmacija. Oni su o prodaji pregovarali s Ladislavom Napuljskim, hrvatsko-ugarskim kraljem koji je na vlasti bio od 1403. g., a upravo je on predložio Veneciji da uzme u zaštitu dio Dalmacije u njegovoj vlasti, posebice Zadar. Oni su mu zauzvrat trebali dopustiti slobodan prolaz kroz Dalmaciju, ako on bude trebao krenuti u Ugarsku. Ladislav je to ponudio znajući da se neće moći održati na istočnom Jadranu. Unatoč pregovorima u kojima je Ladislav tražio visoku cijenu od 300 000 dukata za Dalmaciju, na kraju je u srpnju 1409. g. Republika kupila čitavu Dalmaciju za svega 100 000 dukata. Tako je Hrvatska izgubila još jedan veliki teritorij.¹¹

Dubrovnik se već polovicom 14. st. počinje samostalno razvijati, iako formalno priznaje vlast Ludovika Anžuvinca. Kao dio Dalmacije priznaje vlast ugarsko-hrvatskih kraljeva, ali iskazuje i svoju političku samostalnost. U doba širenja mletačke vlasti nad Dalmacijom, Dubrovnik i dalje priznaje samo vlast ugarsko-hrvatskog kralja. U doba turskog širenja balkanskim poluotokom Dubrovčani 1430. g. sklapaju ugovor sa sultanom Muratom te im se izdaje svečana povelja kojom je zajamčena teritorijalna cjelovitost Dubrovnika i njegova područja te sloboda trgovanja po Osmanskom Carstvu. Dubrovčani nisu imali nikakve obveze prema sultanu, osim što su pri trgovanju u Osmanskom Carstvu morali plaćati carinu. Kako je sve više rasla moć Turaka na području Balkana, sultan je zatražio plaćanje harača, međutim u pregovorima sa sultanom 1441. g. Dubrovčani ne samo da traže slobodu trgovanja po Osmanskom Carstvu, već i da se sačuva dubrovačka država te da Republika živi u miru. Tom prilikom Dubrovnik se počinje nazivati Republikom te se taj naziv sve više upotrebljava. On svjedoči o sve većoj samosvijesti Dubrovnika. Iduće godine dogovoreno je da će grad svake godine davati sultanu poklon u srebrnom posuđu, a zauzvrat sultan jamči slobodu trgovanja po Osmanskom Carstvu te priznaje slobodu Dubrovniku. On se tako mogao slobodno razvijati, postao je važno gospodarsko središte na razmeđu jadransko-mediteranskog i balkansko-turskog prostora, stoga Turcima nije u cilju bilo da ga napadnu, kao što je to bilo s ostatkom hrvatskih zemalja. Dubrovnik se sve više razvijao u samostalnu jadransku i mediteransku

¹⁰ Neven BUDAK, *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku: Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*, Leykam international, Zagreb, 2007., 9.

¹¹ Franjo ŠANJEK, Franko MIROŠEVIĆ (ur.), *Povijest Hrvata, prva knjiga: Srednji vijek*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., 330-332.

republiku, koja je uz plaćanje harača Turcima zadržala vjernost prema ugarsko-hrvatskim kraljevima.¹²

Hrvati su prvi kontakt s Habsburgovcima ostvarili u prvoj polovici 15. st. i to s Albertom V. On je bio muž Elizabete, koja je bila kći ugarsko-hrvatskog kralja i njemačkog cara Žigmunda Luksemburškog, koji nije imao muškog nasljednika te je bilo izgledno da će upravo Albert naslijediti svoga tasta. S time su se složili ugarski i hrvatski velikaši pa su ih na saboru u Požunu 1437. g. izabrali za kralja i kraljicu. Po dolasku na vlast Albert se sukobljavao s velikaškom dinastijom knezova Celjskih koji su imali velike posjede u austrijskim zemljama i Slavoniji, a bili su mu i suparnici u borbi za najviše časti i položaje u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu. Unatoč neprilikama, Albert se uspio učvrstiti u hrvatskim zemljama, no naišao je na otpor plemstva u Ugarskoj i to u vrijeme kada je trebao dogovoriti poslove važne za obranu zemlje od Turaka. Plemstvo je bilo nezadovoljno načinom na koji je pokojni Žigmund vladao, kao i građanskim ratom koji se vodio u to vrijeme, stoga je željelo zakon koji bi ograničio kraljevsku vlast, a vladar bi bio više ovisan o saboru. Udruženi plemići uspjeli su u naumu te je tada nemoćni Albert morao pristati na izdavanje dekreta kojim je omogućio saboru da odlučuje o državnim, vojnim pa čak i obiteljskim poslovima. Ovaj dekret je bio odlučujući u odnosu ugarsko-hrvatskog vladara i plemstva, jer će od toga vremena kraljevska vlast sve više slabiti i to u vrijeme osmanlijskih prodiranja. Dolazak Osmanlija bila je Albertova najveća briga jer se sultan pripremao zauzeti Smederevo, utvrdu na sjeveroistoku Srbije iz koje su ugarski vladari mogli započeti vojnu protiv Osmanlija. S druge strane, kada bi sultan osvojio Smederevo, mogao bi prodrijeti prema središtu Kraljevstva te ugroziti južne krajeve Ugarske. Albert nije uspio prikupiti dovoljno četa, a ubrzo je javljeno da je Smederevo palo. Putujući prema Beču obolio je od dizenterije i preminuo. Njegova je vladavina bitna, jer tada Hrvati stupaju u bliže kontakte s Habsburzima, a označava i nastajanje leopoldinske loze koja će se trajno ustoličiti na ugarsko-hrvatskom prijestolju.¹³

1.2. Humanizam i renesansa

U jeku dubokih promjena srednjovjekovne strukture, odumiranja starog i rađanja novog društva u prijelazu 14./15.st. iz Italije dolazi jedan novi tip intelektualca – humanist tj. učenjak, čovjek svestran u različitim područjima, a u skladu s tim ponovno se oživljava antika, njezina kultura i tekovine. Ona postaje uzor, model oponašanja, a glavno geslo tog novog pravca

¹² Isto. 345-346.

¹³ Neven BUDAK, Mario STRECHA, Željko KRUŠELJ, *Habsburzi i Hrvati*, Srednja Europa, Zagreb, 2003., 15-18.

humanizma bilo je *ad fontes* – trebalo se vratiti na početke. Ponovno su se počela proučavati klasična djela, prevodili su se rukopisi, a u skladu s time su se razvijali i hrvatski humanisti-latinisti. Brojni hrvatski humanisti djeluju kao važne osobe na europskim dvorovima, a sve to usporedno s turskom opasnošću koja sve više jača.¹⁴ Oni su visoko obrazovanje stekli većinom u Italiji i ostalim važnim europskim prijestolnicama, a potom su to znanje u praksi provodili u svojim književnim djelima ili pak radom na visokim pozicijama uz strane vladare. Jedno takvo važno središte bio je dvor Matije Korvina. Na njemu je boravio Ivan Vitez od Sredne, ostrogonski nadbiskup, primas Ugarske i odgojitelj kralja Matije Korvina. Bavio se književnim radom, a posebice je značajan jer je osnovao sveučilište i akademiju znanosti u Požunu i biblioteku u Budimu. Potrebno je spomenuti i Jana Panonija koji je pisao epigrame, elegije i panegirike, a vrlo je često nazivan najboljim latinskim pjesnikom izvan Italije. On je na jednom pohodu protiv Turaka jasno stihovima iskazao koliko druge europske zemlje ne mare za Hrvate napisavši:

Gallia si dormit, vel Iberia, nil ego miror,

Neutra est instanti nempe propinqua malo.

Mene adiuturos ausim sperare Britannos,

*Quos procul extremus submovet Oceanus?*¹⁵

Na dvoru kralja Matije boravili su i umjetnici i humanisti poput Feliksa Petančića i Petra Zamanje koji su se brinuli među ostalim i o kraljevskoj knjižnici. Nakon 1490. g. kada kralj Matija umire, humanistička djelatnost se prenosi na dvor Ivana Zapolje gdje djeluju Antun Vrančić, Ivan Statilić, Fran Trankvil Andreis i drugi.¹⁶ Ivan Statilić bio je dvorski tajnik ugarsko-hrvatskog vladara Ludovika, a na tom položaju se istaknuo kao diplomat. Zbog govora koji je održao u vrijeme kada se sultan Sulejman pripremao za napad na Ugarsku, dobio je 30 000 dukata jer je zadivio senatore. U povratku u Ugarsku imenovan je biskupom Transilvanije u kojoj je vladao vojvoda Ivan Zapolja te tako počinje djelovati na njegovom dvoru. On je desetak dana prije pada Beograda 1521. g. održao govor kojim je nastojao uvjeriti Mlečane da će se, ukoliko Ugarska padne, otvoriti put Osmanlijama prema Veneciji. Time je zapravo rekao

¹⁴ Franjo ŠANJEK, Franko MIROŠEVIĆ (ur.), *Povijest Hrvata, prva knjiga: Srednji vijek*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., 449.

¹⁵ Jan PANONIJE, „Matthias rex Hungarorum, Antonio Constantio, Poetae Italo“ (<http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.34:4:6.croala.500818.500824>)

¹⁶ Franjo ŠANJEK, Franko MIROŠEVIĆ (ur.), *Povijest Hrvata, prva knjiga: Srednji vijek*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., 457.

kako se branjenjem Ugarske zapravo i sami brane. Govor je ovako započeo: *Iako je, prevedri Dužde i vrlo ugledni oci, Ludovik, ugarski kralj uvjeren da je vama poznato kakvo je stanje panonskog kraljevstva, ipak su ga brojni razlozi naveli da mene pošalje k vama kao svog izvanrednog poslanika: rat vrlo moćnog turskog naroda protiv Panonije, strašnog s obzirom na broj neprijatelja i njegovu silu, snage kraljevstva preslabe da izdrže toliki teret... Naš je položaj, oci, dotle došao da ćemo se naći u očitoj opasnosti ako se vrijeme bude gubilo u odlaganju i nekorisnu oklijevanju...*¹⁷

Hrvatski humanizam smatra se jednim od najdugovječnijih jer je trajao čak dva stoljeća, a to zahvaljujemo blizini Apeninskog poluotoka, ali i još bitnije, povijesnoj vezi koju je Hrvatska ostvarila s Mlecima, još od kada je Dalmacija potpala pod vlast Venecije. U tom razdoblju su se izrodili brojni plodni književnici, razvijali su se mnogi književni pravci, a osobito popularne bile su elegije i epigrami. Osobito važno je istaknuti i književnost koja je u razdoblju rata s Turcima osnažena nacionalnom sviješću i rodoljubljem, a u brojnim govorima, istupima i apelima obraćala se europskim dvorovima u nadi za dobivanje prijeko potrebne pomoći nad mnogo nadmoćnijim neprijateljem.¹⁸

Usko povezana s humanizmom, usporedno se razvijala renesansa, za koju se smatra da u hrvatskim zemljama započinje nakon 1508. g., kada je prestala raditi glagoljička tiskara u Senju, što se smatra završetkom književnog srednjovjekovlja. Jasno je kako se hrvatska književnost i prije toga počela usklađivati s renesansnim mjerilima koja će osobito obilježiti 16. stoljeće. Hrvatski sjever se u humanizmu i u razdoblju renesanse nije značajnije razvio u književnom smislu, za razliku od gradova na jadranskoj obali koji su zbog položaja, povezanosti i kulturne upućenosti prihvaćali talijanske utjecaje. Vrlo je popularna bila ljubavna lirika, religiozno pjesništvo, prigodna poezija, epsko pjesništvo, dok je prozna književnost bila manje zastupljena. Ovo razdoblje obilježio je pripadnik splitskog književnog kruga, Marko Marulić, humanist i kršćanski pjesnik koji je pisao na čak tri jezika – hrvatskom, talijanskom i latinskom.¹⁹ Često je pisao protiv Turaka, a i sam je bio svjedok stradanja koje su oni uzrokovali, pa je tako u pismu koje je napisao papi Hadrijanu VI. opisivao njihova zlodjela: ... *alii trucidantur, alii in captivitate abeunt, res diripiuntur, pecus abducitur, villae vicique igni*

¹⁷ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 219.

¹⁸ Branimir GLAVIČIĆ, „Hrvatski latinisti-humanisti na razmeđu XV./XVI. Stoljeća“, *Senjski zbornik* 17, br. 1 (1990.), 61-66.

¹⁹ Franjo ŠANJEK, Franko MIROŠEVIĆ (ur.), *Povijest Hrvata, prva knjiga: Srednji vijek*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., 470-473.

*comburuntur, agri, quibus cultis vitam sustentabamus, partim vastantur, partim sublatis cultoribus deserti obsitique spinis, non frugibus germinant...*²⁰

U razdoblju humanizma i renesanse ovakvi tekstovi koji govore o turskoj opasnosti su bili vrlo zastupljeni te će upravo tada svoju popularnost dobiti tzv. *antiturcica* tj. protuturska epistolarna književnost. Taj žanr će biti zastupljen kako u književnim tako i u djelima europske diplomacije.²¹

1.3. Osmansko Carstvo u 15. stoljeću

Ovo je razdoblje početak krvave borbe koja će potrajati 300 godina, a među hrvatskim zemljama posijati će strah, smrt i svakodnevnu, iscrpljujuću borbu za goli život. Prva polovica stoljeća označit će početak te dugotrajne borbe, a iako se prvim dolascima nisu osvajali i stjecali veliki teritorijalni posjedi, već u drugoj polovici 15. st. to će se promijeniti, te će Turci osvojiti Bosnu, Hercegovinu, Crnu Goru i jugoistočnu granicu Hrvatske. U ovom stoljeću javlja se poznati izraz *antemurale Christianitatis*²² koji će se vezati uz hrvatski narod koji se opisuje kao štit koji sprječava daljnji osmanski prodor u Italiju, Kranjsku i Austriju.

Godine 1453. palo je tisućljetno Bizantsko Carstvo, kada je Carigrad osvojio sedmi osmanski sultan Mehmed II. Osvajač. Carigrad je tada postao Istanbul. No ovim osvajanjem njegovo daljnje ratovanje tek počinje. Kako bi se osigurao od napada, dodijelio je trgovačke povlastice trgovcima iz Genove i Venecije te je time spriječio da se te flote daju njegovim neprijateljima. Godine 1460. osvojio je veći dio Srbije, osim Beograda, koji je bio utvrđen dunavskom linijom protiv Osmanlija. Iste godine osvojio je i Grčku, no u susjednim područjima, u Moldaviji i Bosni pružen je veliki otpor koji su podržavale i Ugarska i Venecija: one su na poziv pape Pija II. tri godine kasnije započele križarski pohod protiv Osmanlija. Križarski pohod bio je neuspješan, jer se Mehmed obranio te je 1464. g. njegova vojska protjerala Ugare iz Srbije, osvojila je Bosnu, dok je Beograd i dalje ostao pod Ugarskom. Smjestivši svoje akindžije²³ duž Dunava, Mehmed je odlučio napasti Ugarsku. Ona se teško branila, jer nije imala oslonac u feudalcima koji su tada bili u sukobu s kraljem, zbog toga što su se bojali gubitka moći. Seljaci se s druge strane nisu željeli boriti za nekoga tko ih

²⁰ Marko MARULIĆ, *Latinska manja djela II*, Književni krug, Split, 2011., 248.

²¹ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 203.

²² *Antemurale Christianitatis* je izraz koji je u Hrvatskoj prvi upotrijebio Krsto Frankopan u memorijalu upućenom papi Hadrijanu VI. 1523. g. Hrvatsku tako naziva *predziđe ili dver kršćanstva*, a taj izraz će se od tada često koristiti u djelima antiturske tematike.

²³ „Akindžije“ su laki konjanici, pljačkaši. Njihova plaća je plijen koji opljačkaju iznenada napadnuvši neprijateljski teritorij.

iskorištava. Smrću Mehmeda II. 1481. g. nakratko je prestala osmanska opasnost za Europu. Naslijedio ga je sin Bajazid II. koji je prekinuo daljnja osvajanja te se posvetio učvršćivanju postojećeg Carstva.²⁴

1.3.1. Kratki pregled turskih osvajanja prije početka Stogodišnjeg hrvatsko-turskog rata

Manji upadi osmanlijskih odreda na hrvatsko tlo započinju u vrijeme dinastičkih borbi nakon smrti kralja Ludovika I. Krajem 14. st. turski pljačkaši tzv. akindžije prelaze Savu i dolaze u istočnu Slavoniju i Srijem. Možemo reći da je to vrijeme prvih ozbiljnijih pohoda koji će trajati čak tri stoljeća.²⁵ Prije početka Stogodišnjeg rata Osmanlije su osvojili gotovo cijelu jugoistočnu Europu između Drine i Dunava. Tako su se 1352. g. utvrdili na Galipoljskom poluotoku, na području današnje sjeverozapadne Turske odakle su mogli dalje osvajati. Godine 1371. ovladali su Makedonijom, 1385. g. dijelom današnje Albanije, 1389. g. porazili su kneževinu Srbiju te ju prisilili na vazalni odnos i plaćanje danka, 1453. osvojili su Carigrad i konačno 1459. Srbiju, jedino su neosvojena ostala područja današnje Crne Gore i Albanije. Godine 1463. osvojili su Bosansko Kraljevstvo, te je 1482. g. osvojena Hercegovina. Za vrijeme navedenih osvajanja Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo podijelilo je hrvatske zemlje u tri tabora kako bi se obranili od Osmanlija. Tabori su bili hrvatski, slavonski i usorski, a zajedno su mogli imati oko 20 000 ljudi. Nakon što je osvojeno Bosansko Kraljevstvo, odlučeno je da se pojača obrambeni sustav pa su tako osnovane Jajačka i Srebrenička banovina te Senjska kapetanija. Osmanlije su u hrvatske zemlje prodirali iz srednje Bosne, a putem su pljačkali, uništavali imovinu te otimali lokalno stanovništvo koje su potom odvodili u zarobljeništvo.²⁶ Književnik i biskup Juraj Divnić ovako je opisao prodor Osmanlija: *Prima igitur et potissima ratio cur Turca sic provincias invaserit, meo iudicio haec est: spiritus, qui caedibus fidelium satiari non potest, et imperium totius orbem occupare cupit. Deinde bonorum hominumque abundantia, quae fertilis Bosnia alit et colit, optima, inquam, omnium provinciarum quae comparari potest cuilibet centuriarum, dives et copiosus omnibus rebus ad vitam necessariis...*

²⁴ Ivo GOLDSTEIN (ur.), *Povijest 8: Humanizam i renesansa, doba otkrića*, Europapress holding, Zagreb, 2008., 367-381.

²⁵ Dragutin PAVLIČEVIĆ, *Hrvati i istočno pitanje: Između "ostatka ostataka" i "oživljene Hrvatske"*, Golden marketing-tehnička knjiga, Zagreb, 2007., 184.

²⁶ Anđelko MIJATOVIĆ, *Bitka na krbavskom polju 1493. godine*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., 17-19.

*Bosnia est, heu, nimium vicina pauperibus Croatis... Captivos iungit, eripit, excruciat, acriter exstinguit, nudos per colles et saxa cogit...*²⁷

Upadi u hrvatske zemlje počinju 1391. prodorom Osmanlija u Srijem i Slavoniju, a to označava i početak stoljetnih borbi. Godine 1396. Osmanlije prodiru u istočnu Slavoniju, pustoše ju te odvođe stanovništvo u roblje. Dolaze i do Zagreba, ugrožavaju područje između Cetine i Neretve tzv. Krajinu, dolaze u Split, Trogir, Šibenik te na otoke Brač, Hvar i Korčulu. Od 1468. g. Osmanlije kontinuirano napadaju hrvatske zemlje. Iste godine došli su do Modruša, uništili su nekoliko stotina seoskih kućanstava te su ugrozili Senj, Zadar i Split. Godine 1471. odvođe oko 20 000 zarobljenika iz Ljubljane, Kranja i Celja. Procjenjuje se kako su 1474. g. opustošili 25-50% seljačkih posjeda u Slavoniji. Konačno je 1483. g. sklopljen mir između Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva i Osmanlijskog Carstva, nakon što je kralj Matija Korvin porazio Osmanlije kada su prelazili rijeku Savu kod Gradiške. Mir je kratko trajao te su daljnji pohodi nastavljani 1490. g., unatoč nastojanjima novog hrvatsko-ugarskog kralja Vladislava II. Jagelovića da produži primirje. Novi napadi kulminiraju 1493. g. čime se označava početak Stogodišnjeg hrvatsko-turskog rata.²⁸

1.3.2. Podizanje utvrda kao bedem protiv Turaka

Zbog približavanja Osmanlija hrvatskim prostorima u razdoblju renesanse, osim izrazitog bujanja književnog stvaralaštva, jača i obrambena arhitektura. Granice koje su postojale sve do Prvog svjetskog rata nastajale su upravo od 15. st., i to kao posljedica ratova s Venecijom i Osmanskim Carstvom.²⁹ Renesansna fortifikacijska zdanja protežu se čitavom kontinentalnom i primorskom Hrvatskom, a kao najpoznatiji primjer možemo uzeti grad Karlovac koji je nastao kao obrambena tvrđava. U obliku šestokrake zvijezde njegova gradnja koštala je nešto manje od milijun forinta. Građen je kao vojnički tabor, opasan rijekama, a s vremenom je postao grad kakav poznajemo danas. Najbujnije razdoblje gradnje je od vremena Krbavske bitke 1493. godine, pa sve do bitke kod Siska 1593. g., što smatramo završetkom Stogodišnjeg hrvatsko-turskog rata. Graditelji su u većini bili austrijski i talijanski majstori, a posebno treba istaknuti Domenica dell' Allia, glasovitog projektanta utvrda u Koprivnici, Križevcima, Ivanić-Gradu itd. Na jugu vrijedi spomenuti Nehajgrad kod Senja izgrađen u 16.

²⁷ Juraj DIVNIĆ, „*Epistula ad Alexandrum VI Georgii Difenici Dalmatae episcopi Nonensis*“ (<http://www.ffzg.unizg.hr/klafile/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.89:1.croala>)

²⁸ Anđelko MIJATOVIĆ, *Bitka na krbavskom polju 1493. godine*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., 23-36.

²⁹ Neven BUDAK, *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku: Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*, Leykam international, Zagreb, 2007., 53.

st., a financirali su ga gotovo svi kršćanski vladari.³⁰ Sisački kaštel čija je gradnja počela 1544. g. smatra se prvom renesansnom utvrdom u Hrvatskoj, jer je građen po zahtjevima moderne vojne arhitekture. Utvrde su bile raznih veličina i namjena, gradile su se promatračnice, dojavne kule, utvrđeni zbjegovi te prave utvrde za vojne posade. Gradili su ih uglavnom feudinci poput Zrinskih, Blagajskih, zagrebačkog biskupa i drugih. Dubrovnik je među rijetkim gradovima u kojem nema utvrda iz tog razdoblja, jer je ostao izvan sukoba. Danas su nam ostatci tih utvrđenih građevina svjedok straha koji se osjećao pred Turcima.³¹

1.3.3. Kratki pregled najznačajnijih sukoba hrvatskih zemalja s Osmanlijama

Početak novog vijeka za Hrvate je značio ulazak u razdoblje dugotrajne borbe protiv sve moćnijih Osmanlija, a obilježit će ga upravo Stogodišnji hrvatsko-turski rat koji započinje 1493. g. Bitkom na Krbavskom polju.³² Značajno je spomenuti i važnost diplomacije u ovom razdoblju, a njome se bave hrvatski prelati, banovi i političari koji se svojim govorima i pismima, koje tiskaju i potom šalju diljem Europe, obraćaju široj javnosti. U širu javnost tada pripada visoko plemstvo i dio pismenih ljudi, dakle ne odnosi se na sve građane jedne zemlje u današnjem smislu. Diplomati svojim djelovanjem pokušavaju za Hrvatsku kao „predziđe kršćanstva“ dobiti prijeko potrebnu materijalnu pomoć za opremanje i plaćanje vojske tj. utvrđivanje gradova. Jedan od prvih takvih diplomata bio je biskup Juraj Divnić koji je papi Aleksandru VI. uputio više izvještaja o osmanlijskim napadima te je od njega tražio pomoć. On se obratio papi u rujnu 1493. g. nedugo nakon Bitke na Krbavskom polju, a u pismu opisuje zvjerstva koja su Osmanlije počinili, o čemu će se opširnije govoriti u nastavku rada.³³

Godine 1513. na Lateranskom koncilu modruški biskup Šimun Kožičić Benja održao je govor u kojem govori o aktualnim događanjima u Dalmaciji, a svojim svjedočanstvom uputio je i kritiku Kuriji i kršćanskim vladarima, jer zanemaruju patnje hrvatskog naroda. Papa Lav X. se na to sažalio te je dao novac koji je omogućio da ban Petar Berislavić opremi vojsku te iste godine kod Dubice, te u bitci na rijeci Uni zaustavi osmanlijsku invaziju. Papa je apelirao i na druge vladare da pomognu te je tako Petar Berislavić još sedam godina uspješno branio Hrvatsku.³⁴ Teškom položaju u kojem se nalazila Hrvatska nije pomogla niti smrt ugarsko-hrvatskog kralja Vladislava II. 1516. g., jer ga je naslijedio njegov desetogodišnji sin Ludovik

³⁰ Slobodan PROSPEROV NOVAK, *Slaveni u renesansi*, Matica hrvatska, Zagreb, 2009., 307-311.

³¹ Neven BUDAK, *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku: Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*, Leykam international, Zagreb, 2007., 63-64.

³² Anđelko MIJATOVIĆ, *Bitka na krbavskom polju 1493. godine*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., 97-99.

³³ Isto. 191-194.

³⁴ Isto. 208-209.

II. Jagelović. On se zbog svoje dobi nije mogao nositi s teškim stanjem u svojoj zemlji, a čini se kako ni njegovi savjetnici nisu za ozbiljno uzimali osmanlijske prijetnje, koje su postale još značajnije nakon što je na prijestolje 1520. g., nakon smrti sultana Selima I. došao njegov sin Sulejman I. Veličanstveni. On je svoje ime Veličanstveni dobio upravo zbog svoje ambicije, sposobnosti i brojnih osvojenih posjeda za vrijeme svoje dugotrajne vlasti koja je trajala sve do 1566. godine. Na budimskom dvoru se smatralo kako će novi sultan svoja osvajanja usmjeriti na Mediteran i Bliski istok, a ne na Zapad. Njegov otac Selim, Carstvu je pripojio Siriju, Izrael, Egipat i dio Iraka čime je povećao teritorij Carstva za 50 %. No Sulejman je imao drugačije planove. Kao veliki obožavatelj lika i djela Aleksandra Makedonskog on je želio ujediniti carstvo koje bi bilo veza Istoka i Zapada. Godine 1521. Osmanlije su osvojile istočni Srijem te su došli do Beograda u koji su trijumfalno ušli 29. kolovoza. 1521. godine.³⁵ Druga najznačajnija bitka ovog rata nakon one na Krbavskom polju je Bitka kod Mohača 1526. godine. U ožujku iste godine stižu prve vijesti u Budim da se Sulejman sprema napasti Ugarsku s vojskom od 200 000 ljudi. Kralj Ludovik II. zajedno sa svojim kancelarom Stjepanom Brodarićem počinje prikupljati novac kako bi opremio vojsku i nabavio oružje. Brodarić šalje u sve važne europske prijestolnice pisma u kojima apelira na hitnu pomoć.³⁶ Jedini iskusni vojskovođa Krsto Frankopan nije se nalazio u Hrvatskoj, a unatoč zalaganjima kancelara Brodarića da se Frankopan pričeka, ugarsko ratno vijeće odlučilo je suprotno. Sulejman je u srpnju zauzeo Petrovaradin, u kolovozu je osvojio Osijek i počeo graditi drveni most preko Drave, a turska vojska je desnom obalom Dunava krenula ususret Ludovikovoj vojsci. Do susreta dviju vojski i konačne bitke došlo je 29. kolovoza 1526. g. kod Mohača,³⁷ ugarska vojska je ponovno poražena, a i kralj Ludovik se bježeći nakon bitke utopio.³⁸

U razdoblju nakon Mohačke bitke izmjenjivali su se periodi napada i privremenih primirja. Godine 1566. dogodila se sljedeća važna bitka, ona kod Sigeta, kada je hrvatska vojska ponovno poražena, no uspjela je iznjedriti velike junake od kojih je, dakako, najznačajniji Nikola Šubić Zrinski – zapovjednik Sigeta. On je u bitci poginuo, ali uspio si je priskrbiti slavno ime koje je opjevano u brojnim književnim djelima, a njegovo junaštvo se i danas slavi.³⁹ U vrijeme ove slavne bitke život je od dizenterije ili kapi izgubio i sultan Sulejman u 46. godini svoje vladavine. Naslijedio ga je sin Selim II. s kojim je sklopljeno

³⁵ Isto. 218.

³⁶ Isto. 239.

³⁷ Mohač je grad na desnoj obali Dunava u južnoj Mađarskoj (Baranja).

³⁸ Franjo ŠANJEK, Franko MIROŠEVIĆ (ur.), *Povijest Hrvata, prva knjiga: Srednji vijek*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., 369.

³⁹ Anđelko MIJATOVIĆ, *Obrana Sigeta: O 420. obljetnici (1566. – 1986.)*, Školska knjiga, Zagreb, 2010., 39.

primirje na osam godina.⁴⁰ Kao prekretnica hrvatske povijesti, ujedno i kraj Stogodišnjeg rata označila je Bitka kod Siska 1593. godine. Konačna pobjeda hrvatske vojske odjeknula je u čitavoj Europi. Hrvati se tada polako okreću vraćanju svojih izgubljenih teritorija iscrpljeni stoljetnim ratom.⁴¹

1.3.4. Islamizacija Slavena

Dolazak Osmanlija na područje Balkana, pljačke, ubijanja, teror i strah koji se širio, utjecao je i na stvaranje nove kulture, one orijentalne. Kada su Osmanlije tek počele dolaziti na ove prostore, Europljani, pa tako i Hrvati nisu mnogo znali o tim novim napadačima. Pisali su se vrlo zanimljivi putopisi o Turcima, međutim s obzirom na to da se o njima nije puno znalo, veliki dio toga su bile izmišljotine. Takve knjige su se čitale kako na dvorovima, tako i u gradskim školama ili crkvama, a pisali su ih uglavnom oslobođeni robovi ili neki diplomati koji su boravili u Carigradu.⁴² Sistematična ili prisilna islamizacija nije provedena, no postojala je gotovo potpuna ekonomska kolonizacija. Kada bi došli na ove prostore, odvodili bi mladiće u vojnu službu, dok bi djevojke odvodili u turske hareme. Nadjenuli bi im muslimansko ime te u potpunosti lišili kontakta s obitelji. Zanimljivo je kako su neki od tih poturčenih mladića kasnije visoko dogurali u osmanskoj hijerarhiji, pa je tako samo u razdoblju renesanse oko pedeset velikih vezira bilo upravo istočnoeuropskog podrijetla, od čega najviše Slavena.

Vjerojatno je kako turski vladari nisu sprječavali stjecanje obrazovanja niti poslovne aktivnosti kršćanskog stanovništva, međutim bilo je vidljivo izdvajanje od ostatka Europe. Tomu je najviše pridonosilo udaljavanje stanovništva iz gradskih središta koja su bila najrazvijenija, u kojima se učio latinski jezik, tiskale knjige i ostalo. Važna je bila i uloga Pravoslavne crkve kao konzervativne institucije koja je unutar samog Osmanskog Carstva na neki način nadgledala stanovništvo Bosne, Crne Gore i Srbije i sprječavala da u nju prodru bilo koji oblici humanizma.⁴³ Slično kao i protestantizam ona se odupirala renesansi i ideji *studia humanitatis*.⁴⁴

⁴⁰ Isto. 102.

⁴¹ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 297-298.

⁴² Slobodan PROSPEROV NOVAK, *Slaveni u renesansi*, Matica hrvatska, Zagreb, 2009., 460-463.

⁴³ Isto. 453-460.

⁴⁴ *Studia humanitatis* ili *studia humaniora* suprotstavljena su srednjovjekovnim *studia divina* – to su primjenjiva znanja koja koriste čovjeku u njegovu društvenom životu: gramatika, retorika, etika, poetika i povijest. Nazvana su humanima zbog uvjerenja da usavršavaju čovjeka.

2. TURCI U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

*Nec mirum est Turcas tantum imperium brevi adeptos esse, quandoquidem praeter Christianorum quum desidiam tum discordiam, quae maxime hostili nos iniuriae exponit, his sunt praediti moribus, quos sane, modo non obstet Dei voluntas, imperium necessario subsequi solet. Etenim genus hominum est laboris, inediae, vigiliae, aestus, algoris tolerantissimum animi ad omnia pericula et ipsam mortem subeundam pro gloria et regis sui amplitudine promptissimi.*⁴⁵ Ovako poznati povjesničar Ludovik Crijević Tuberon⁴⁶ u svojem djelu *Commentarii de temporibus suis* na relativno objektivan način opisuje karakteristike Turaka. U ovom citatu sažeo je ono o čemu će mnogi latinisti pisati, istaknuo je kako su uz izdržljivost, ratništvo i slijepu pokornost caru tj. sultanu upravo nesloga i razjedinjenost kršćanskih zemalja, ali i razdor unutar same Hrvatske omogućili Turcima stjecanje tolike moći. Slično je napisao i hrvatski humanist Jan Panonije u svojoj elegiji *Matthias res Hungarorum, Antonio Constantio, poetae Italo* u kojoj se kao lirski subjekt pojavljuje ugarski kralj Matija Korvin koji se ovako obraća zapadnim vladarima:

Nonne pudet, vestrae, quod mater Graecia, linguae,

Barbarico discit fremere verba sono?

Quod vestrae, veneranda soror, seu filia, Romae,

*Iam pridem serva est, quae domina ante fuit?*⁴⁷

Korvin, tj. Panonije govori o nezainteresiranosti vladara, ali i kudi narode koji su dozvolili barbarima odnosno Turcima da postanu vladari onima koji su nekoć vladali. Upravo će nejedinstvo kršćanske Europe postati stalni topos u protuturskim govorima i poslanicama, a ova cjelina bavit će se predodžbom Turaka u hrvatskoj književnosti, posebice govorima koje su hrvatski latinisti pisali vladarima i papama u nadi da će dobiti pomoć za obranu od Turaka.⁴⁸

⁴⁵ Rafo BOGIŠIĆ (ur.), *Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 2: Hrvatski latinisti. Croatici auctores qui latine scripserunt*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., 337.

⁴⁶ Ludovik Crijević Tuberon bio je hrvatski povjesničar rođen u Dubrovniku 1458. g., a umro je 1527. godine. Izučavao je književnost, filozofiju, matematiku i teologiju u Parizu, a nakon povratka u rodni Dubrovnik 1483. ili 1484. g. stupio je u benediktinski red. Njegovo najznačajnije djelo, ujedno često nazivano i najboljim historiografskim zapisom toga vremena jesu *Komentari o vlastitom vremenu u jedanaest knjiga (Commentariorum de temporibus suis libri undecim)*. U njemu opisuje prevratna zbivanja na jugoistoku Europe u razdoblju od smrti kralja Matije Korvina 1490. do izbora pape Hadrijana VI. 1522. godine.

⁴⁷ Jan PANONIJE, *Matthias rex Hungarorum, Antonio Constantio, poetae Italo*. (<http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.34:4:6.croala.500818.500824>)

⁴⁸ Davor DUKIĆ, *Sultanova djeca*, Thema, Zadar, 2004., 13.

2.1. *Antitursica* – značenje i karakteristike

Antitursica kao žanr bio je vrlo popularan u doba kad se nad Hrvatima nadvila najveća opasnost od Turaka, odnosno u 15. i prvoj polovici 16. stoljeća. U to vrijeme su djela (od govora do pjesničkih i dramskih) vezana uz tursku tematiku. Sveobuhvatnu sintezu ovog žanra donio je Neven Jovanović u radu *Antitursica iterata – ponovni pogled na hrvatsku renesansnu protutursku književnost*. On je sastavio bibliografski popis hrvatskih protuturskih tekstova nastalih u razdoblju od 1436. – 1600. godine. U tom periodu zabilježen je 141 tekst od 61 poznatog autora, a Jovanović navodi kako je popis sklon dopunama. U radu je pomoću tablica prikazao broj i vrstu književnih djela, prostor, autore i njihov status (diplomati, pisci, svećenici i slično) kao i broj tekstova koje je pojedini autor napisao u sklopu korpusa hrvatskih *antitursica*.⁴⁹

U ovaj žanr spadaju i izvješća diplomatskih poslanstava te putopisi koji nam opisuju izgled gradova, običaje, ljude, putnike, ali i bjegunce iz zarobljeništva. Osobito su nam važna brojna očuvana pisma kao odraz straha zbog osmanlijske opasnosti. Mnogi govori koji su sastavljeni u jeku najvećih muka hrvatskog naroda bili su i tiskani po zapadnoeuropskim gradovima uglavnom na mjestima na kojima su i održani.⁵⁰ Jedan od ranijih prikaza turskih osvajača opisan je u pjesmi pod naslovom *Elegia de Sibenicensis agri vastatione* književnika Jurja Šižgorića.⁵¹ On uvodi motive poput turskog nevjerništva, hedonizma, ratničkog nasilništva i ostalih, koji će se ubuduće koristiti i u drugim djelima takve tematike.⁵² Takvi motivi koji se često javljaju u djelima slične tematike nazivaju se opća mjesta, tj. *loci communes* ili *topoi*. Tu pripadaju nabranja osmanlijskih osvajanja, napadi barbara kao Božja kazna za grijeh, a često se spominje i Hrvatska kao *predziđe kršćanstva (antemurale Christianitatis)*. Upravo takva opća mjesta daju ovom žanru prepoznatljivost. Hrvatski pisci su se obraćali visokim dužnosnicima na latinskom jeziku, koji je tada bio u uporabi u intelektualnoj zajednici, kako bi upozorili na neprijatelje koji prijete čitavom kršćanskom

⁴⁹ Neven JOVANOVIĆ, "Antitursica iterata – ponovni pogled na hrvatsku renesansnu protutursku književnost." *Colloquia Maruliana* XXV, 2016., 101-146. (<https://hrcak.srce.hr/file/232450>)

⁵⁰ Ivan JURKOVIĆ, Violeta MORETTI (prir.), Frankopan Modruški Bernardin, *Oratio pro Croatia: Govor za Hrvatsku*, Školska knjiga, Zagreb, 2022., 89.

⁵¹ Juraj Šižgorić hrvatski je humanistički pjesnik i povjesničar rođen u Šibeniku oko 1445. g., a umro je 1509. godine. Nakon studija u Padovi, gdje je stekao doktorat iz kanonskoga prava, vratio se u rodni grad i posvetio književnom stvaralaštvu. Pisao je himne, poslanice i elegije od kojih je najpoznatija *De Sibenicensis agri vastatione*. Ta elegija se svojom tematikom uklapa u tada vrlo zastupljeni žanr *antitursica*. S pravom se stoga Šižgorić smatra jednom od najznačajnijih kulturnih ličnosti šibenskog humanističkog kruga.

⁵² Davor DUKIĆ, *Sultanova djeca*, Thema, Zadar, 2004., 11.

svijetu. Najčešći adresat takvih djela bio je papa kao vrhovni poglavar kršćanstva, kao onaj koji unosi slogu među nesložne vladare.⁵³

2.2. Analiza protuturskih govora

Govori kojima će se ovaj rad baviti ne pripadaju u tipičnu književnost, oni nisu, bar u vrijeme u kojem su nastali, predviđeni za čitanje svekolikom puku, već visokim dužnosnicima koji imaju utjecaj na tadašnja događanja i onom malom broju pismenih ljudi među građanstvom.⁵⁴ Takvi govori su krajem 15. i u prvoj polovici 16. st., dakle u vrijeme najčešćih napada Osmanlija na ova područja, bili vrlo raširen humanistički žanr, gotovo neka vrsta književne mode s obzirom na okolnosti koje su se događale. Rijetki vojni uspjesi protiv Turaka oživljavali su nadu u mogućnost konačne pobjede te se stoga u većini govora spominje važnost ujedinjenja svih kršćana pod vodstvom pape ili cara.⁵⁵ Pisci takvih govora jesu razni biskupi, književnici, diplomati i vojni zapovjednici, suvremenici i sudionici povijesnih događaja. U većini govora pojavljuju se slični toposi koji govore o Turcima osvajačima koji prijete Europi, kršćanskom svijetu, o njihovoj snažnoj vojsci koju nije moguće pobijediti, ukoliko se u Europi kršćanske zemlje međusobno bore. Često se govori i kako su kršćanski grijesi uzrok turskih osvajanja.

Unatoč navedenim riječima povjesničara Ludovika Crijevića koji na objektivan način opisuje turske karakteristike, to nije slučaj kod većine ostalih pisaca koji opisuju Turke na stereotipno negativan način. Vrlo često se spominje uništavanje usjeva, paljenje naselja, pljačke, odvođenje ljudi u ropstvo i slično. Dodjeljuju im se pridjevi poput „bezbožnika“ (*impius*) i „vjerskog neprijatelja“ (*fidei hostes*) što su osobito česti nadimci u poslanicama koje se upućuju papama.⁵⁶ Pisci ne prezaju od grotesknih i slikovitih opisa ubijanja i mučenja pa je tako Juraj Divnić napisao: *Pretereo pręnantium pignora ex inciso ventre matrum detracta extinctaque, quotiens mamellas inciderit Turcus impius sanguinemque parentum pro lacte lactentibus porrexerit, quotiens arreptos per pedes infantulos capite saxis colisit matresque cervice natorum potaverit. Quot captivos abscisis manibus, evulsis oculis, auribus amputatis ad propria remisit!*⁵⁷

⁵³ Ivan JURKOVIĆ, Violeta MORETTI (prir.), Frankopan Modruški Bernardin, *Oratio pro Croatia: Govor za Hrvatsku*, Školska knjiga, Zagreb, 2022., 90-91.

⁵⁴ Davor DUKIĆ, *Sultanova djeca*, Thema, Zadar, 2004., 15-16.

⁵⁵ Vedran GLIGO, *Govori protiv Turaka*, Logos, Split, 1983., 16.

⁵⁶ Davor DUKIĆ, *Sultanova djeca*, Thema, Zadar, 2004., 15-18.

⁵⁷ Juraj DIVNIĆ, *Epistula ad Alexandrum VI Georgii Difnici Dalmatae episcopi Nonensis* (<http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.89:1.croala>)

U ovom poglavlju analizirat će se jedno pismo i šest govora šestorice hrvatskih latinista: *Epistula ad Alexandrum VI* Jurja Divnića, *Oratio in sexta Lateranensis concilii sessione*; *De Corvatae desolatione oratio* Šimuna Kožičića Benje, *Oratio pro Croatia* Bernardina Frankopana Modruškog, *Oratio ad Adrianum VI. Pontificem* Krste Frankopana, *Ad Sanctissimum Dominum Adrianum VI. Pontificem Maximum oratio* Stjepana Brodarića i *Oratio ad serenissimum Carolum V.* Vuka Frankopana. Pismo Jurja Divnića uvršteno je uz govore, jer nam pruža jedan važan cjeloviti prikaz Krbavske bitke, služi nam kao vrijedan povijesni izvor, a uz to u njemu pronalazimo elemente koje koriste i drugi latinisti prilikom obraćanja papama i ostalim dužnosnicima. Vidjet će se upravo kako oni, na vrlo slične načine, koristeći topose karakteristične za žanr *antiturcica* pokušavaju izmoliti pomoć za ugroženu Hrvatsku.

2.2.1. Juraj Divnić: *Epistula ad Alexandrum VI.*

Hrvatski pjesnik i biskup Juraj Divnić rođen je oko 1440. g. u Šibeniku, a kao i mnogi drugi hrvatski humanisti školovao se na nekom od sveučilišta u Italiji gdje je postao doktor prava. Godine 1479. postao je biskup Nina, a na toj funkciji se zadržao do 1529. godine. Godinu dana prije odlaska s funkcije obnovio je katedralnu crkvu u Ninu te je u njoj sagradio grobnicu u kojoj je pokopan nakon smrti 1530. g.⁵⁸ Bio je suvremenik Krbavske bitke, a nakon što je otišao na bojno polje i vidio stradale stanovnike svoje biskupije, odlučio je, uz molbu plemstva u Lici, napisati pismo papi Aleksandru VI.,⁵⁹ gdje ga moli za pomoć te u njemu detaljno opisuje tijek bitke, raspored sukobljenih snaga, uzroke poraza i strahote koje su Turci počinili. Izgleda kako je uspio u svom naumu, jer mu je papa poslao traženu pomoć u obliku hrane, novca i oružja. Unatoč tome što nam je od njegovog pisanja ostalo sačuvano jedino to pismo, i drugi književnici su ga spomenuli u svojim djelima. Tako mu Juraj Šižgorić u svojoj pjesmi proriče veliko ime, a Petar Zoranić ga u svojim „Planinama“ opisuje kao pastira koji se brine za svoje stado.⁶⁰

Na početku pisma koje je napisano 27. rujna 1493. g. Divnić se obraća novom papi Aleksandru VI., te navodi kako je on sam otišao na mjesto boja kako bi saznao što se dogodilo: *Nam ad ipsum locum me contuli omniaque coram et sciscitari et videre curavi. Hec quoque fuit causa, quod occius non scripserim.* Nadalje, Divnić navodi razloge zbog kojih Turci dolaze

⁵⁸ Juraj DIVNIĆ, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=15532>)

⁵⁹ Aleksandar VI. bio je papa od 1492. do 1503. godine.

⁶⁰ Juraj DIVNIĆ, *Hrvatski biografski leksikon*. (<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4877>)

na ove prostore. Smatra da je njihov duh takav da teži za pokoljem vjernika i želi vlast nad cijelim svijetom, spominje plodnu Bosnu koja im je sigurno utočište za daljnja osvajanja, a navodi i kako oni sve to čine s lakoćom, podižu tabore gdje god hoće, jer im se nitko ne suprotstavlja. U vrijeme nastanka ovog pisma Bosna je već trideset godina bila u rukama Osmanlija.

Kod Divnića vidimo tipična stalna mjesta kao i kod drugih autora, on spominje kako Turci uništavaju usjeve, pustoše polja, razaraju kuće i gradove, pljačkaju i vode zarobljenike u jaram. Nadalje govori kako je želio izvršiti svoju dužnost i udovoljiti željama plemića te zato šalje ovo pismo, a opisuje i stanje u zemlji: *Mēnia custodibus egent, victualia desunt, oppida propugnatore carent, nisi Dominus custodierit civitates, reliquię et ipsarum prosternentur actumque erit de provinciis*. Potom opisuje dolazak Turaka na područje Bosne. Neprijatelj prolazi posred Slavonije, te dolazi na područje između Dalmacije i Panonije kuda protječe Sava. Spominje i Hadum-pašu, zapovjednika i vrlo iskusnog ratnika. U međuvremenu hrvatsko-ugarski kralj Vladislav II. Jagelović šalje bana Emerika Derenčina u krajeve Hrvatske i Slavonije i znajući da će se turska vojska ubrzo vratiti, sakupio je određen broj ratnika, konjanika i pješaka te ih je rasporedio. Ban je već bio poznat po pobjedama nad Turcima, jer se sukobio s njima kod Jajca u Bosni, gdje je obnašao službu zapovjednika. Vojsci su se pridružili i plemići i grofovi tih krajeva te knezovi Frankopani i vojnici pokrajina Krbave, Modruša i Like. U početku je pješaštvo stiglo u dobrom raspoloženju nadajući se pobjedi, ali bili su spremni i prihvatiti smrt u ime Krista. Divnić navodi kako je bilo oko 15 000 boraca. Turci su, međutim, predvidjeli tu zasjedu te su stoga skrenuli prema planinama nad Dalmacijom kako bi izbjegli te čete. Potom je u 6 sati ujutro, 9. rujna, na Krbavskom polju pod gradom Udbinom počela bitka. Ban je u sredinu smjestio pješake koje su okruživali konjanici. Turci su se na suprotnoj strani poredali u 3 klinasta bojna reda i kad je truba dala znak, svi su isto vrijeme polijetali i nastao je boj. Divnić navodi kako je već u tom trenutku većina hrvatskih vojnika stradala, jer su ih pregazili konji i jedne i druge vojske. Iako su hrvatski vojnici bili sigurni u pobjedu, Divnić govori kako su bogovi drugačije odredili. U sukobu je oblak prašine pao na hrvatske vojnike, zamračio im je oči, tako da nisu jedni druge mogli vidjeti, dok je s druge strane nad Turcima sijalo sunce. Biskup, dakle, govori papi kako hrvatska vojska nije poražena neprijateljskom rukom, već Božjom voljom.

Opisuje i kakva je sudbina bila banu Derenčinu: *Bannum quoque ipsum in vincla dedere. Cuius filium militem quoque strenuissimum ad os genitoris capite privarunt et tepido sanguine unci filioli faciem patris consperserunt*. Unatoč tom zvjerskom činu, ban se nije dao

smesti te je u golemoj žalosti zbog smrti sina i dalje poticao i uveseljavao vojnike, ohrabrujući ih da podnesu smrt, jer ih poslije čeka vječna nagrada. Divnić opisuje koje sve okrutne zločine čine Turci, naziva ih zvijerima, nakazama, nemanima koje treba zaustaviti, jer će inače biti gotovo s ovim pokrajinama.

Jedan od značajnijih dijelova ovog pisma je ono u kojem ninski biskup želi papi poručiti da će opasnost doći i do Italije, ukoliko Hrvati podlegnu Turcima: *Sanctitas vestra bene novit, cum proximus ardet paries, quod vicinus expectet. Patet aditus per medios Croatiae, Sclavoniae Pannoniaeque exitus, qua tutos cursus et recursus posthac habere poterit ad Italiam, nam nec fluminum nec montium obiectu magnopere impediatur, et inter Ungariam, Illiriam et Liburniam medio tutissimus ibit, ad dexteram divertere vel ad sinistram non audebit, sed si bellua rapax, aspis insaturabilis praedam ut moris habet, sequi voluerit, rectum prosequetur iter, ...* Na kraju zaključuje kako je neophodno da se Hrvatima pruži pomoć, jer će inače neprijateljima biti otvoren put drugim kršćanskim državama.

Divnić koristi topos koji opisuje Osmanlije kao neprijatelje kršćanske vjere, pa tako u početku kaže kako je propast Hrvatske, Slavonije i Panonije uzrokovana *ab infenso nostrae religionis hoste nuperrime et crudeliter*. Kada nabraja razloge uzroka osmanlijskih navala, kao jedan od uzroka navodi *animus insaturabilis necis fidelium*. Nadalje Divnić govori o strahopoštovanju koje Osmanlije gaje prema svome vladaru: *Turcus vero... imperatoremque suum potius quam hostem metuens...* Slično je o važnosti sultana u osmanlijskom životu govorio i Ludovik Crijević Tuberon: *Regem suum postremo tanta colunt veneratione, ut quosdam morti a rege destinatos in certam ivisse perniciem constet nec ullo pacto induci potuisse, quo fuga periculum evitarent ne scilicet aut vitae amore, qua sane nil iucundius est mortalibus aut per contumaciam regium neglexisse imperium viderentur.*⁶¹

U pismu možemo gotovo osjetiti emocije koje Juraj Divnić prenosi, on koristi slikovite opise zvjerstava koja čine Osmanlije kako bi potaknuo papu na pokretanje pomoći. Naglašava koliko mu je teško pisati ovo pismo, jer ga hvata drhtavica, osjeća da će se srušiti, a od straha mu se tresu i udovi. Divnić kao da se pravda govoreći da je teško na plodonosan način, koristeći bogatstvo riječi i činjenica oplakivati ovakav poraz. Važnije je tada bilo istinito prikazati događaje negoli koristiti lijepo izraze. Ako uzmemo u obzir okolnosti u kojem je nastalo ovo pismo, možemo reći da je ono napisano dosta jasno i koncizno, ukratko opisuje početak

⁶¹ Rafo BOGIŠIĆ (ur.), *Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 2: Hrvatski latinisti. Croatici auctores qui latine scripserunt*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., 339.

Krbavske bitke, način na koji se opisuje sam tijek bitke ukazuje nam na nedovoljnu pripremljenost hrvatske vojske, iako Divnić to pripisuje Božjoj volji. Iz ovog toposa možemo zaključiti kako ovaj poraz označava kaznu zbog grijeha koje su počinili kršćani.⁶²

2.2.2. Šimun Kožičić Benja: *Oratio in sexta Lateranensis concilii sessione; De Corvatiæ desolatione oratio*

Uz spomenutog Divnića još se jedan biskup, onaj modruški, aktivno uključio u borbu za pomoć svojoj zemlji, a to je Šimun Kožičić Benja, pisac, prevoditelj i izdavač, sudionik Lateranskog koncila od 1513. godine. Rođen u Zadru oko 1460. g., pripadao je plemićkoj obitelji Benja. Vjerojatno se obrazovao u Zadru, a godine 1502. postao je zaderski kanonik i upravitelj crkve sv. Ivana. Od 1509. g. pa sve do svoje smrti 1536. g. bio je na funkciji modruškog biskupa.⁶³ On je nakon poraza hrvatske vojske u Krbavskoj bitci postao prognanik, a kako je njegova biskupija bila pod stalnim napadima Turaka, utočište je pronašao u Rijeci, u koju je došao 1529. g. Tada je odlučio posvetiti se izdavanju i tiskanju knjiga na narodnom jeziku, a s obzirom na to da je u to vrijeme već prestala s radom senjska glagoljska tiskara, osnovao je vlastitu tiskaru. Rijeka je tad bila u vlasti Habsburgovaca, a na taj grad se odlučio jer se u njemu i dalje koristila glagoljica, ne samo u crkvi, već i u gradskome vijeću, a svakako je prednost bila i blizina njegove biskupije.⁶⁴

Osobito je značajan jer se sa svoja dva protuturska govora na Lateranskom koncilu u Rimu pridružio hrvatskim piscima koji su svojim djelovanjem pokušali dobiti pomoć zapadnih vladara u obrani od Turaka. Svoj prvi govor *Oratio in sexta Lateranensis concilii sessione* održao je 27. travnja 1513. g. pred papom i kardinalima Rimske kurije. *Omitto combustas naves, amissas triremes, desyderatum saepius nostri nominis robur. Quis est præterea, qui Ladrensem agrum quinquies eodem anno Turcorum rabie vastatum: et ferro ac flammis desolatum nesciat. Scardona celeberrimi olim Conventus Civitas opugnata saepius hoc etiam anno, Et quod nuperrime uidimus: amissis prope eam quatuor Oppidis, ipsa Dei magis quam hominum præsidio defensa est.*⁶⁵ Benja izvještava o aktualnim događajima, a ponovno vidimo prisutan topos Božje volje. Nadalje u govoru Benja spominje svoju biskupiju koju muče

⁶² Anđelko MIJATOVIĆ, *Bitka na krbavskom polju 1493. godine*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., 109-117.

⁶³ Šimun KOŽIČIĆ BENJA, *Hrvatski biografski leksikon*. (<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=175>)

⁶⁴ Juraj LOKMER, „Biskup Šimun Kožičić Benja: bitan čimbenik riječkog identiteta i primjer hrvatskoga doprinosa globaliziranom svijetu, kulturno - povijesni esej“ *Riječki teološki časopis*, Vol. 32 No. 2, 2008., 588. (<https://hrcak.srce.hr/124604>)

⁶⁵ Šimun KOŽIČIĆ BENJA, *Oratio in sexta Lateranensis concilii sessione* (<https://books.google.hr/books?id=gB48AAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=hr#v=onepage&q&f=false>), s ove stranice su preuzeti svi daljnji citati ovog govora.

neprestani napadi. *At in Ecclesia Modrusiensi cui ego licet indignus nunc præssum: continuas excursiones fieri villas incensas, castra expugnata, et intra hos duos menses duo capta et diruta abductaque esse (prohdolor) plusquam duo millia Christianorum.* Benja govori kako se jedino u Rimu na ove zločine zatvara oči. Vidljivo je stoga kako kritizira Kuriju i kršćanske vladare zbog zanemarivanja hrvatskih teškoća, a ne trudi se to ni sakriti. Navodi narode poput Poljaka i Ugara, ističući njihovu želju i spremnost da se bore protiv Turaka, Tatara, Rusa i drugih neprijatelja. Veliča njihovu želju za borbom, jer bi Europa spoznala što znači njihov bijes kad se oni ne bi borili i služili kao obrambeni bedem za druge zemlje: *experiremini profecto quid Turcorum rabies quid immanitas esset.*

U idućem citatu možemo vidjeti sličnost s riječima Jurja Divnića o tome kako će Turci ubrzo biti u Italiji, ako se nešto brzo ne poduzme: *An expectatis dum parata et deducta iam ingens classis Rhodum occupet aut Italiam depopuletur? Vereor profecto uereor et futurum certo certius credite, Patres, ne brevi apud vos caenent (nisi provideatur) qui cum quibus diximus iam pransi sunt.*

Nadalje, Benja se obraća papi kao spasitelju koji treba dovesti Hrvate do pobjede, spominje važnost obnove Crkve i polaska u sveti rat protiv Turaka. Zadnji dio svog govora počinje u nešto blažem tonu veselijim riječima. Spominje ljubav, mir i slogu, ali opet, sada s nešto pomirljivijim tonom, gotovo kao da je već dobio nadu, opominje kako bi trebalo pokazati dobru volju napaćenom narodu da se ne bi pomislilo da su zanemareni.⁶⁶ Kao što je već navedeno u radu, papa Lav X. u lipnju iste godine šalje banu Berislaviću svotu od 50 000 dukata za ratovanje. Taj novac mu je pomogao u opremanju vojske za bitku kod Dubice u kolovozu 1513. g., te je u toj velikoj bitci na rijeci Uni, Berislavić uspio zaustaviti prodor Osmanlija. Ovaj govor je značajan, jer je papa potaknut njime apelirao i na druge europske vladare da pomognu Hrvatskoj.⁶⁷

U kršćanskom tonu on veliča one koje se bore i daju svoje živote protiv *turpissimum Maumetum* (odvratnog Muhameda): *longe foeliciores... pro fide contra infideles perfidosque pugnant.* On kaže kako kršćani *pro deo optimo maximo corpora telis obiiciunt.* Očita je razlika koju Benja iskazuje o kršćanskom i muslimanskom Bogu. Kršćanska vjera je najsvetija, kršćanski Bog je predobar i silan, dok osmanlijske vjernike naziva nevjernicima i krivovjercima, a njihovu vjeru *foedissima secta.* Koristi i topos barbara kada govori o

⁶⁶ Vedran GLIGO, *Govori protiv Turaka*, Logos, Split, 1983., 323-328.

⁶⁷ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 208-209

Poljacima i njihovoj spremnosti da se bore protiv *Christi hostes* odnosno *in Turcos, Tartaros, Russos, Valacchos et alios eiuscemodi Barbaros*. Upozorava na golemo osmanlijsko brodogradnja koje bi moglo osvojiti Rod, ne znajući da će se to ubrzo (1522. g.) i dogoditi.

Godine 1516. Benja je ponovno pozvan na Lateranski koncil, jer je ostavio dobar dojam nakon svog prvog glasovitog govora pred papom. 9. studenog iste godine održao je govor poznatog naziva *De Corvatiæ desolatione* i to vjerojatno ne na sjednici koncila, već negdje na zatvorenom sastanku pred papom Lavom X. i kardinalima.⁶⁸

U ovom govoru on kritizira Crkvu zbog nakupljenog bogatstva, smatrajući da joj materijalno bogatstvo ne bi trebalo biti bitno, već bi trebala mariti za ono duhovno: *Quid prodest (per Deum rogo) aurum atque argentum insatiabili anxietate congerere, si congestum tanquam gryphi custodiamus? Ingentes domorum moles erigimus easque, ac si perpetuo in eis habitaturi essemus, auro et marboribus incrustamus. Quid preciosa suppellex? Modruški biskup navodi kako su za to silno srebro i zlato mogli otkupiti čitav plijen, s obzirom na to da su izbacili nekoliko dječaka dajući zob i pogaču. Govori i o svetogrđu koje čine neprijatelji: ... si prophanantur templa, sacraria spoliantur, virgines corrumpuntur, sanctuarium Dei polluitur, si sacratissimum Christi corpus sacrilega hostium manu de tabernaculis educi et pedibus conculcari (nullo vindice) videmus et patimur?*

U ostatku govora Kožičić postaje oštiji te gotovo da prijete što će se dogoditi, ako očekivana pomoć ne stigne: ... *Nostri enim foedus aliquod icere pacemque cum Turcis facere et censum illis pendere coguntur... Illud denique nullo piaculo praetermittam et, plus quam dici possit, vereor, Pater sancte, ne pauperes illi nostri egestate, inopia et desperatione ducti una cum Turcis bellare et caeteros christianos depopulari cogantur*. Kroz cijeli govor vidljivo je koliko Kožičić kritizira papu i vladare zbog toga što međusobno ratuju, dok Turci osvajaju jugoistok Europe. Na kraju govori kako je moguće da se sklopi primirje s Turcima, jer Hrvati ne mogu izdržati tolike napade. Ipak naglašava kako Hrvati to odbijaju: *ut acerrimos christianae fidei defensores decet*.⁶⁹ Čini se kako je modruški biskup u ovom svom drugom govoru bio još oštiji i usmjereniji u svom naumu da dočara tešku situaciju u Hrvatskoj te da privoli papu na pružanje pomoći. U govoru možemo vidjeti izmjenu blažih, pomirljivijih riječi u kojima se veličaju papa i kršćanstvo za koje su Hrvati spremni učiniti sve, s trenutcima očaja,

⁶⁸ Isto. 213.

⁶⁹ Rafo BOGIŠIĆ, (ur.), *Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 2: Hrvatski latinisti. Croatici auctores qui latine scripserunt*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., 508-513.

straha i tjeskobe koju biskup osjeća, pa grublje i oštrije govori kako je potrebno pružiti pomoć, ako pomoć ne bude pružena, postoji mogućnost sklapanja mira s Turcima, a u krajnjem slučaju bi čak i seljaci mogli stati na njihovu stranu i boriti se protiv kršćanske Europe. U ova dva Benjina govora možemo uočiti topose koji suprotstavljaju kršćane i neprijatelje vjere odnosno Osmanlije.⁷⁰

Kao što je papa pružio pomoć Hrvatima, potaknut prvim govorom modruškog biskupa, tako je i nakon ovoga odlučio ubrzati diplomatske pripreme za rat protiv Osmanlija. Tako se papa tajno sastao s francuskim kraljem Franjom I. kako bi ga nagovorio na pomirenje s carem Maksimilijanom i Venecijom s ciljem ujedinjenja Europe za borbu protiv zajedničkog neprijatelja. Poslušavši ono o čemu godinama govore Hrvati, da je nužno ujedinjenje kršćanskih vladara kako bi se stvorio zajednički front protiv Osmanlija, vatikanska diplomacija je razradila plan kako napasti sultana Selima I. Plan je bio da Španjolska i Portugal osiguraju brodovlje koje će prevesti kršćansku vojsku do Carigrada, a vojskom bi zapovijedali car Maksimilijan I. i francuski kralj Franjo I. Nažalost, plan koji je osmislio papa Lav X. o savezu kršćanskih vladara je propao, a veliki novac koji je prikupljen za rat protiv Selima I. od takozvanih indulgencija (oproštenja grijeha) potrošen je u druge svrhe. Propašću tog plana bilo je jasno da će Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo nastaviti propadati.

Potrebno je napomenuti kako je ovaj govor tiskan u obliku knjižice i podijeljen za vrijeme zasjedanja Lateranskog koncila. Taj tiskani govor kao dokument hrvatske javne diplomacije važan je, jer je omogućio europskoj javnosti da se upozna sa stanjem u Hrvatskoj. Govor je tiskan na latinskome jeziku, a 1518. g. izašlo je i francusko izdanje, što je značajno, jer je to jedan od prvih, možda i prvi prijevod hrvatskog autora objavljen na francuskom jeziku.⁷¹

U usporedbi ova dva Benjina govora valja istaknuti kako je ovaj prvi pisan 1513. g., nastao u doba kada je Benja već bio ugledan u Rimu. On se 1510. g. spominje u diplomatskoj ulozi na dvoru hrvatsko-ugarskoga kralja Vladislava II. Jagelovića, kojega je papa Julije II. nastojao nagovoriti na sklapanje mira s Venecijom te na rat s Turcima. Upravo ga je novoizabrani papa Leon X. odredio kao prvoga govornika na koncilu, a Benja u njemu vidi novu nadu, papu koji će pomoći u obrani od Osmanlija. U svom izlaganju više se bazirao na koncilske teme, dao je povijesni pregled crkvene povijesti, govorio je o raskolima i nevoljama

⁷⁰ Vedran GLIGO, *Govori protiv Turaka*, Logos, Split, 1983., 331-334.

⁷¹ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 213-214.

koje su mučile Crkvu, a sve to je utjecalo na gubitak kršćanskih zemalja u korist Osmanlija. U nastavku govori o obnovi Crkve, ratu protiv Osmanlija i slično, a posebice savjetuje koncilске oče na rješavanje unutarnje nesloge, raskola, a posljedično i do obnove mira i jedinstva, a time i do zaustavljanja osmanlijskog prodiranja. U drugom govoru iz 1516. g. koji je i nešto kraći od prvoga, vidljivo je kako Benja pomalo gubi nadu i osjeća se bespomoćnim, pa se sada papi Leonu X. obraća na drugačiji način, oštrije i pomalo prijeteći. Možemo zaključiti kako su se njegova izlaganja mijenjala u skladu s promjenama na političkom i crkvenom polju. Posebice se to odnosi na pogoršanje prilika u njegovoj domovini.⁷²

2.2.3. Bernardin Frankopan Modruški: *Oratio pro Croatia*

Veliki vitez, ratnik, političar i humanist Bernardin Frankopan obilježio je hrvatsku i europsku povijest kraja srednjeg i početka novog vijeka. On nikada nije bio nositelj visokih dužnosti, niti je bio u službi kraljevskog dvora, nije vodio nijednu od slavnih bitaka, a opet jedna je od najznačajnijih ličnosti toga doba. Bio je u srodstvu s kraljevskim kućama napuljskog i ugarskog dvora, sudionik velikih promjena koje su se događale u politici, bio je aktivan na ratnom frontu, a gradio je i obrambeni sustav kako bi obranio svoje posjede i gradove. Rođen je 1453. g. od majke plemkinje čiji je otac gospodario Ferrarom, Modenom i Reggion. Živio je u frankopanskom kneževskom dvoru u Modrušu, a najvjerojatnije se na njemu i obrazovao. Kao dječak prisustvovao je velikom slavlju koje je održano kada je 1460. g. zaslugom njegova oca Stjepana u Modruš prenesena biskupska stolica i osnovana Krbavsko-modruška biskupija. To se dogodilo zbog ugroženosti Krbave u turskim napadima, o čemu je Bernardin od malena slušao. Tako se na dvoru pričalo o ratu, politici, obrani Hrvatske i ostalom. O njegovom daljnjem školovanju ne zna se puno, ali vjerojatno se školovao u Italiji kao i brojni drugi hrvatski humanisti. Znao je njemački, latinski i talijanski jezik, kojima se služio i u diplomaciji. Kao što je i prije rečeno, nesloga u Europi je utjecala na širenje turske moći, a ona je bila vidljiva i u Modrušu. Tada su knezovi Krčki Frankopani bili u neprijateljstvu s knezovima Krbavskim i Kurjakovićima. Zbog međusobnog ratovanja Turci su lakše prodirali na njihove posjede. No s vremenom dvije obitelji su se ujedinile kako bi se lakše obranile od stalnih turskih prijetnji, za obranu svojih posjeda tražile su pomoć od Venecije, koju su i nerijetko dobivali, a u svim tim događanjima uz svoga oca stajao je Bernardin.⁷³

⁷² Bratislav LUČIN, "Prilozi tekstu i recepciji Kožičićeva govora *De Coruatiae desolatione*", *FLUMINENSIA*, vol. 24, br. 1, 2012, str. 77-107. (<https://hrcak.srce.hr/file/130380>)

⁷³ Milan KRUHEK, „Bernardin Frankopan krčki, senjski i modruški knez — posljednji modruški Europejac hrvatskoga srednjovjekovlja, 1453 – 1529.“, *Modruški zbornik*, vol. 3, br. 3, 2009, 187-196. (<https://hrcak.srce.hr/file/118518>)

Posebice se Bernardin Frankopan istaknuo sudjelovanjem u Bitci na Krbavskom polju 1493. godine. Do te bitke on je skupio već dovoljno iskustva u borbama s turskom vojskom, stoga se nije slagao s ratnom taktikom bana Derenčina. Hrvati su se trebali sukobiti s osmanlijskom vojskom na otvorenom bojnom polju. Frankopani su s druge strane zagovarali drugu vrstu ratne taktike, da se turskoj vojsci postavi zasjeda u zatvorenom prostoru, kako bi se ograničilo brojno tursko konjaništvo naspram slabo naoružanog hrvatskog pješništva. Ipak je prevladala bitka na otvorenom polju koja je dovela do velikog hrvatskog poraza. Smatra se da je Bernardin prije početka bitke uputio ohrabrujuće riječi banu Derenčinu, iako je znao da će Hrvatska biti gubitnik. O njegovom sudjelovanju u bitci svjedoče brojni povjesničari koji su ju opisivali. Većina ističe kako se on počeo povlačiti kad je vidio da se bitka gubi, a od tri stotine vojnika koji su ga pratili, smatra se kako su uz njega preživjela samo trojica vojnika. Nakon poraza on se vratio svojem uništenom Modrušu i zajedno s mještanima počeo ga obnavljati. On je tada shvatio da je najbolje rješenje za buduće turske provale dobro utvrditi svoje gradove i mjesta.⁷⁴ Uviđajući potrebu da se obrambene fortifikacije prilagode novim ratnim tehnologijama, odnosno vatrenom oružju i topništvu, počeo je učvršćivati bedeme te je na uglovima kaštela gradio okrugle kule otporne na topovske kugle. Podizao je nove moderne utvrde na čijim su se uglovima nalazile čvrste kružne i polukružne kule, a preživjela naselja je dodatno osiguravao zidinama kako bi žiteljima osigurao sigurnije sklonište u vrijeme pljačkaških osmanskih pohoda.⁷⁵

Godine 1522. Bernardina je Hrvatski sabor, zbog njegovih pothvata i zalaganja u borbi protiv Osmanlija, pozvao da se obrati parlamentu Svetoga Rimskog Carstva u Nürnbergu. On je u svoja tri nastupa tražio pomoć njemačkih staleža u obrani od Osmanlija. Svoje govore održao je na latinskom jeziku te ih je odlučio objaviti u malenoj knjižici na čijem je početku stajalo pismo upućeno papi Hadrijanu VI. Knjižica poznatija po imenu *Oratio pro Croatia* sastojala se od četiri teksta, prvi je spomenuto pismo upućeno papi, a ostala tri su njegovi govori u Nürnbergu. Na posljednjoj stranici ispisana su imena sedamnaestorice svjedoka, sudionika Sabora. Svojoj knjižicom želio je informirati što veći broj suvremenika o opasnosti koja prijete Hrvatskoj, ali i čitavom kršćanskom svijetu.⁷⁶

⁷⁴ Isto. 204-205.

⁷⁵ Ivan JURKOVIĆ, Violeta MORETTI (prir.), Frankopan Modruški Bernardin, *Oratio pro Croatia: Govor za Hrvatsku*, Školska knjiga, Zagreb, 2022., 45.

⁷⁶ Isto. 84-87.

U početku govora Bernardin se obraća papi, a potom caru i knezovima, govori kako se Hrvatska nalazi u krajnjoj nuždi, a nagoviješta kako su i pokrajine uz njenu granicu, dakle Kranjska, Koruška, Slavonija, Istra, Furlanija i Italija jednako ugrožene te stoga traži pomoć. Podsjeća kako je Hrvatska važna jer je štit kršćanstva: *Et precipue illud in memoriam vobis redigerem Croatiam ipsam christianorum scutum esse ac portam, qua capta nihil in universo Sacro Imperio Romano satis a periculo et exitio tutum esse*. Ona se sama, bez kršćanske pomoći bori već 60 godina, tj. otkada su Osmanlije osvojili Konstantinopol, no sada su oni presnažni da bi se sama izborila. Nadalje opisuje strašne zločine koje su počinile kako ih naziva *illas immanes belluas* da bi izazvao milost u knezovima: *Liberos ante ora parentum, viros ante uxorum conspectum obruncasse, abduxisse uxoresque spectantibus miseris maritis stuprasset, violasse bimosque ac trimos infantes quos abducere nequirent coram matribus discernisse, sacerdotes ac grandevos homines per humum, dum eis spiritus superasset...*

Kao i drugi već navedeni pisci opominje ih da, ako Hrvatska padne pod tursku vlast – *illis belluis* kako ih naziva, bit će otvoren put u koju god zemlju žele ići. Znamenitim riječima ističe kako su svi oni u ovome zajedno, a svoju nevolju uspoređuje s kućom koja gori: *Et tua res agitur, paries qum proximus ardet*. Kako bi ih potaknuo na pružanje pomoći, koristi se dobro poznatom prijetnjom da će morati sklopiti mir s Osmanlijama, ako se ništa ne poduzme. Govori kako je glasnik jednog turskog paše došao k njemu da mu prenese da želi sklopiti mir i savez s njim, ali dvoumeći se, ipak je uz Božji blagoslov odbio tu ponudu. Zauzvrat su oni počeli navaljivati na njegovu imovinu, palili su, pljačkali i otimali seljake. Tako su tri njegova kaštela ostala napuštena i bez straže i zato je odlučio doći na ovaj skup da traži pomoć. Ističe kako mu je neugodno, ali zbog zajedničke opasnosti koja je prejaka mora im se obratiti.⁷⁷ Iz njegovog izlaganja možemo vidjeti kako on svoju privatnu, feudalnu imovinu poistovjećuje s javnom, iako na zasjedanje dolazi po uputi Hrvatsko-slavonskog sabora. Ovaj dio govora najbolje nam oslikava društveno-gospodarski položaj feudalne elite u to doba, jer je vidljivo kako ona prvenstveno brani svoje posjede i interese, a potom tek javni interes.⁷⁸

Navodi što će se dogoditi, ako ne stigne potrebna pomoć: *Nam si (quod non speramus) non sine aliqua spe ac certo auxilio dimittetis, ex duobus alterum eveniat necesse est: aut enim tota Croatia Turcis salva fide (ut ipsi petunt) se submittet, aut sedes suas relinquere, et per christianas urbes mendicando fugere cogetur, ne perdittissimis hostibus miserrime venditi*

⁷⁷ Isto. 113-127.

⁷⁸ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 228.

serviant, eorumque sclavi (ut dicunt) perpetuo maneant. Na kraju čeka odgovor da ga može prenijeti Hrvatima koji ga željno iščekuju.

U svom drugom govoru, nastalom tri dana nakon prvog, ponovno se obraća caru i knezovima, jer nije dobio nikakav odgovor. Kaže da ne može više čekati, jer ga nema kod kuće već četiri mjeseca, a njegovi gradovi i utvrde nisu dovoljno opskrbljeni za obranu. Potrošio je i sve srebro koje je donio za svakodnevne troškove, što ga također sprječava u ostanku, a spomenuo je i kneza Ferdinanda koji mu je novčano pomogao: *Nec hucusque me hic continere potuissem, nisi me serenissimus princeps Ferdinandus aliquibus sumptibus adiuvisset.* Želi predočiti koliko su jadni Hrvati i kako ne zna na koji način će im pružiti utjehu kad vide da se vratio bez ikakve pomoći. Govor završava ovim poniznim riječima: *Qua cum ita sint, excelentissimas celsitudines vestras humilime rogo dignentur mihi quodcunque dare responsum, ut ad infelicem patriam reverti eique tristem hunc nuncium atque funestum responsum redere, vitamque meam in oppidis meis et arcibus, ut verus Christi miles, finire possim.*

U trećem i posljednjem govoru želi dobiti odgovor od staleža jesu li odlučili pružiti pomoć Hrvatskoj. Oni su mu dali milostinju za putne i ostale troškove, ali pravu pomoć za njegovu zemlju ne.⁷⁹ Smatra se kako je Bernardin Frankopan ovim istupom ponizio i sebe i svoj narod, jer bi, da je prihvatio vazalni odnos s Osmanskim Carstvom te se hrabro suočio s kritikama Svete Stolice i Svetoga Rimskog Carstva kako su to učinili Dubrovčani 70 godina prije, možda i Hrvatskoj donio veći razvoj. Njemački staleži su ga prezreli i udijelili mu milostinju od 50 zlatnika da plati gostionicu za sebe i svoju pratnju, a dobio je i 300 zlatnika za jednomjesečno putovanje do Hrvatske.⁸⁰ Zahvalio im je na pomoći koju je dobio i istaknuo je kako će i dalje iskazivati svoju zahvalnost poput vlastitih roditelja te da će uz svoj imetak i sredstva do smrti se boriti protiv neprijatelja. Obećao je i da neće ulaziti u savez s Turcima: ... *polliceorque me cum impiis Turcis nullum initurum foedus.* Na kraju dodaje da se ipak ne može sam s njima boriti.⁸¹

Pred odlazak njemački Carski zbor dao mu je pismo s obećanjem da će pomoć biti isporučena, međutim to obećanje nije ispunjeno. 15. prosinca Bernardin je otputovao, a

⁷⁹ Ivan JURKOVIĆ, Violeta MORETTI (prir.), Frankopan Modruški Bernardin, *Oratio pro Croatia: Govor za Hrvatsku*, Školska knjiga, Zagreb, 2022., 113-127.

⁸⁰ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 229.

⁸¹ Ivan JURKOVIĆ, Violeta MORETTI (prir.), Frankopan Modruški Bernardin, *Oratio pro Croatia: Govor za Hrvatsku*, Školska knjiga, Zagreb, 2022., 119.

njegovu ulogu predstavnika Hrvatske na Carskom zboru preuzeo je njegov sin Krsto. Očito je bio nezadovoljan, jer nije dobio što je očekivao, a bio je pogođen i bahatošću koju je doživio u Nürnbergu.⁸²

U svom govoru Bernardin Frankopan miješa konkretne činjenice i opća mjesta. Nabraja prizore razaranja, pljačke, pokolja, ratnih užasa i okrutnosti. Koristi gradacijsko nabranje kako bi slikovito pokazao što će se dogoditi Europi, ako se Hrvatska ne spasi. Za Osmanlije kaže da su *barbari* i *ortodoxae fidei hostes*, a pridaje im i osobine poput *foeditas*, *feritas*, *atrox*, *truculentus*, *impius*, *infestus*, *immanis*, *perpetuus*, *crudelis* itd. Želi ostaviti dojam na slušatelje pa tako navodi zasluge svoje obitelji, a služi se i molbama čak i preklinjanjem što se kasnije okarakteriziralo kao vrlo sramotno za Hrvatsku. Na dramatičan način koristi opća mjesta kao dokaze za iznesene argumente. Na kraju govora iskazuje ljutnju jer predugo čeka na odgovor, ali svejedno zahvaljuje. Njemačko Carstvo tada nije iskusilo napade Turaka, pa ne čudi da se nisu pretjerano zamarali hrvatskim boljkama.⁸³

Želeći se prikazati kao kompetentna osoba za ovu temu spominje višegodišnje borbe s Osmanlijama, a govoreći o svojoj obitelji i njihovom djelovanju u prošlosti ističe svoj društveni položaj koji mu donosi ugled i autoritet. Kako bi izazvao empatiju kod publike, izražava emocionalnu bol i bespomoćnost kao posljedicu vojne nemoći i nedostatka materijalnih sredstava. Još jedan važan dio ovog, ali i drugih protuturskih govora je tzv. grupna identifikacija koja se očituje u isticanju ideala kršćanskog zajedništva. Često se u govorima spominje sintagma “naše kršćanske države“ naspram “zajedničkog neprijatelja presvete vjere“. Time se Bernardin i ostali govornici služe kako bi kršćanske države osvijestile tu misao o zajednici kršćana, a tome služi i topos *Antemurale Christianitatis* gdje se Hrvatska predstavlja kao barijera koja štiti kršćanski svijet. Logično bi pritom bilo da oni žele obraniti Hrvatsku kako bi spasili sebe. Kada se spominju zločini koje Osmanlije čine, zapravo se želi prikazati ostatku kršćanske zajednice što im predstoji, ako se Hrvatska i dalje bude morala sama boriti.⁸⁴

U vrijeme kada je ovaj govor nastao, “ključ Ugarske“, Beograd već je godinu dana bio u rukama Osmanlija, a glavni grad Kraljevine Hrvatske Knin je osvojen nedugo nakon pada Beograda. Te 1522. g. kada je održan govor i otok Rod je bio pod osmanlijskom opsadom. Ovaj govor možemo nazvati protuturskim pamfletom, a tekst govora nam je važan kao

⁸² Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 230.

⁸³ Ivan JURKOVIĆ, Violeta MORETTI (prir.), Frankopan Modruški Bernardin, *Oratio pro Croatia: Govor za Hrvatsku*, Školska knjiga, Zagreb, 2022., 92-99.

⁸⁴ Isto. 105-107.

povijesni i književnopovijesni spomenik, ali i kao jezično svjedočanstvo. Bernardin je kao jedan plemić s vojničkom karijerom uspio ovladati latinskim jezikom te se na svom diplomatskom putu njime koristiti.⁸⁵

2.2.4. Krsto Frankopan: *Oratio ad Adrianum VI. Pontificem*

Krsto I. Frankopan Brinjski bio je hrvatski ban i vojskovođa rođen u Modrušu oko 1482. g., a umro je 1527. godine. Roditelji su mu bili Bernardin Ozaljski i princeza Lujza Aragonska. Za života se istaknuo u borbama s Mletačkom Republikom, a car Maksimilijan I. ga je 1510. g. nagradio zbog vojnih uspjeha te mu je darovao Novigrad i neke posjede grada Postojne. Ubrzo je postao i carski savjetnik. U lipnju 1525. uspio je Jajcu koji je tada bio pod turskom opsadom dopremiti hranu i oružje. Zbog tog pothvata kralj Ludovik II. dodijelio mu je naziv »branitelja Kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije«.⁸⁶

Kada je papa Hadrijan pozvao Bernardina u Rim, on je već imao 69, a po nekim navodima čak 82 godine, stoga je poslao svoga sina Krstu. Tamo je Krsto održao govor koji je započeo braneći svoga oca. On opovrgava optužbe da je njegov otac sklopio savez s Osmanlijama. Te optužbe su krenule još od Bernardinova govora u Nürnbergu kada je on, da bi malo zaplašio Nijemce, govorio kako postoji mogućnost da će Hrvati sklopiti mir s Osmanlijama ukoliko im kršćanski vladari ne pomognu. To je bila uobičajena taktika koju možemo vidjeti i u drugim protuturskim govorima, jer se na taj način želi nagnati papu i vladare na pružanje pomoći.⁸⁷

Krsto u govoru iznosi privatne, obiteljske probleme, odnosno opisuje kako je kralj Matija Korvin na prevaru uzeo senjsku knežiju koja je bila u rukama Frankopana već tristo godina. Navodi kako se kralj dogovarao s pradjedom njegova oca Bernardina da mu ovaj ustupi Senj, kao važno mjesto iz kojeg može djelovati kako bi povratio otoke koje su Mlečani prisvojili. No na kraju ni Matija ni njegovi nasljednici nisu vratili Senj, stoga ga je njegov otac Bernardin silom odlučio zauzeti. Krsto ponovno brani oca rekavši da rata ne bi bilo da ga Matija nije započeo, a njegovi nasljednici nastavili. U nastavku Krsto brani i čitavu lozu Frankopana i opovrgava glasine kako su oni sklopili savez s Turcima, naprotiv navodi kako se oni još od njihovog osvajanja Carigrada sedamdeset godina ranije stalno bore s njima. Opravdava se papi koji poziva na čuvanje kršćanskog imena i vjere, da su oni godinama davali svoj život za opće

⁸⁵ Isto. 139-140.

⁸⁶ Krsto FRANKOPAN, *Hrvatski biografski leksikon*. (<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6299>)

⁸⁷ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 231.

dobro, pa tako ni sada ne odstupaju od toga; *Nec si provocati ab hoste honestissimis pacis conditionibus amplissimisque muneribus sunt continuo id factum haberi debet. Sint enim quantum vis honeste conditiones, quantumvis ampla munera, plus tamen apud Frangepanes valuerunt, valebuntque semper ratio, religio comunis christianorum salus, quam vel ipsi auri argentique montes ...*⁸⁸ U ovom dijelu možemo vidjeti kako se Frankopani, pa time i čitava Hrvatska, predstavljaju velikim kršćanima kojima je vjera i dobro svih kršćana važnije od bilo kakvog bogatstva. Spominje potom kako su Osmanlije osvojile Zemun i Rod, koji su dotada bili neosvojeni gradovi, a kaže i kako neprijatelj stoji pred vratima, čime aludira, kao što su često radili i prije navedeni latinisti, kako će on, ako osvoji Hrvatsku i gradove na Balkanskom poluotoku, vrlo lako krenuti na ostatak Europe. Kaže kako se oni diče *armis, viris, opibus, virtute, concordia*, ali ipak ih kršćani nadmašuju: *Christiani plenaque paria militum tamen virtute, animis, disciplinaque militari longe illi prestant*. U govoru se javlja topos nesloge koja nadmašuje sve ono što je dobro u kršćanima: *Siquidem inter se digladiantur viresque mutuis odiis atque cladibus debilitant*. Ipak, postoji nada u spas, kaže Krsto, jer papa svojim pismima ohrabruje na daljnju borbu.

Dalje u govoru Krsto se usredotočio da objasni papi koliko je bitno da se Hrvatska obrani, inače će prva Italija, pa potom i ostatak Europe pasti u ruke neprijatelja. On govori kako se neprijatelj treba slomiti u Hrvatskoj: *Hostis impetus in angustiis Croatiae frangatur, debiliteturque furor...* Ako se neprijatelj ne porazi ista sudbina čeka Italiju: *Non potest Croatia labi, quin Italia quoque eadem ruina obruatur*. On ga sada moli da se pobrine za skupljanje novca za vojnike, jer je to u tom trenutku bilo najpotrebnije.

U opisivanju osmanlijskog terora koristi topose karakteristične za žanr *antiturbica*, pa tako govori kako Osmanlije prodiru u njihove zemlje, vode ljude u ropstvo, muče ih i tjeraju iz njihovih domova. Roditelji gledaju djecu koja se kolju, žene se obeščašćuju, djevice siluju, a sveta mjesta se oskvrnjuju. U nadi da će doprijeti do pape, govori kako će biti prisiljeni sklopiti savez s Osmanlijama, ako im on ne pruži zaštitu. Spominje i državni sabor u Nürnbergu na kojem je sudjelovao njegov otac, na kojemu mu je obećana pomoć koja ipak nije došla.

Krsto također zove Hrvatsku *predziđem kršćanstva*: *Croatia est murus ante murale seu porta Christianitatis...* i kaže da će, ako ona bude osvojena, nastati veća opasnost čak i od

⁸⁸ Krsto FRANKOPAN, *Oratio ad Adrianum VI. Pontificem* (https://books.google.hr/books?id=AGpjAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false), s ove stranice su preuzeti svi daljnji citati ovoga govora.

nedavnog osmanlijskog osvajanja Zemuna, Beograda i Roda. Govor završava molbom za zaštitu i pomoć od Osmanlija protiv kojih se sami, bez ičije pomoći bore već sedamdeset godina.

U ovom govoru možemo uočiti sve karakteristike ostalih protuturskih govora: ulagivanje papi, a posredno i kršćanskim vladarima, izmjena pohvala papi sa zastrašivanjem o sklapanju saveza s Osmanlijama, toposi u kojima se spominju osmanlijska zlodjela, spominjanje Hrvatske kao *predziđa kršćanstva*, kao štita koji služi kao barijera za ostale europske zemlje, a naposljetku i veličanje Hrvatske kao izrazito kršćanske zemlje, koja se godinama bori uz Božju volju. Ovaj govor pisan je nakon velikih osvajanja sultana Sulejmana, pa tako Krsto govori kako su osvojeni Zemun, Rod i Beograd, a ta osvajanja su zasigurno stvorila još veći strah kod ljudi koji su desetljećima morali braniti svoje domove, a najčešće nisu uspjeli.

Krsto Frankopan je svakako bio jedna od važnijih ličnosti svoga vremena, a razni izvori ga i različito opisuju. Lujo Margetić u članku *Cetinski sabori u 1527.*⁸⁹ za njega kaže da je bio dalekovidan i mudar državnik, dok ga primjerice Miljen Šamšalović u članku *Diplomatska misija senjskog biskupa Jožefića god. 1526.-1527.*⁹⁰ opisuje kao prevrtljivog i neodlučnog. Kao negativno mu se pripisuje i to što je stao na stranu Ivana Zapolje zato što mu je on ponudio veći plijen, čime se još jednom pokazala važnost njegovog staleškog života. I drugim velikima toga doba, kao i njemu, spočitava se što nisu čvrsto zauzeli određenu stranu, već su se međusobno borili kao da nije bilo dovoljno što je zemlja napadnuta od stranog neprijatelja. Zbog svoje prevrtljivosti za života je stekao mnogo neprijatelja pa mu se tako i Hrvatski sabor otvoreno suprotstavio.⁹¹

2.2.5. Stjepan Brodarić: *Ad Sanctissimum Dominum Adrianum VI. Pontificem Maximum oratio*

Stjepan Brodarić bio je hrvatski diplomat i povjesničar rođen oko 1480. g. u Herešinu kod Koprivnice, a umro je u Mađarskoj 1539. godine. Visoko obrazovanje stekao je u Padovi, a 1505. g. doktorirao je vjerojatno kanonsko pravo. Po završetku studija počinje obnašati dužnost kraljevskog kancelara te dolazi i na druge važne funkcije, pa je tako bio i zagrebački

⁸⁹ Lujo MARGETIĆ, „Cetinski sabori u 1527.“, *Senjski zbornik*, vol. 17, br. 1, 1990, str. 35-44. (<https://hrcak.srce.hr/74387>)

⁹⁰ Miljen ŠAMŠALOVIĆ, "Diplomatska misija senjskog biskupa Jožefića god. 1526.-1527." *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 1, br. -, 1954, str. 155-168. (<https://hrcak.srce.hr/83735>)

⁹¹ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 256-257.

kanonik, pečuški predstojnik, kraljevski tajnik, a 1526. g. postaje i državni kancelar i srijemski biskup. Godine 1532. imenovan je pečuškim biskupom kao pristaša Ivana Zapolje. U sklopu svoje diplomatske funkcije bio je dio kraljevskih poslanstava koja su upućivana europskim vladarima i papama. Kroz godine putovao je u Poljsku, Veneciju i Rim kako bi tražio pomoć protiv Osmanlija, a bio je i sudionik Mohačke bitke. Sačuvan nam je njegov govor upućen papi Hadrijanu VI., ali i pisma koja su važan izvor za hrvatsku i ugarsku povijest.⁹² Značajna je poslanica o mohačkom porazu koju je poslao poljskom kralju Sigismundu u kojoj je kao očevidac i sudionik bitke mogao iznijeti istinu o pripremama i samoj bitci. Brodarić za poraz krivi nestrpljivost i nadmenost ugarske vojske i plemstva, kao i ostale kršćanske vladare koji nisu pružili pomoć. U poslanici je opisao položaj i stanje stanovnika, mjesto događaja, a govori i o okrutnostima turske vojske. Pisao je o onome što je sam vidio, ne oslanjajući se na tuđa mišljenja, tako da se njegovi iskazi podudaraju s kasnijim povijesnim izvorima.⁹³ U ovom dijelu rada usredotočit ćemo se na njegov govor koji je uputio u jeku najsnažnije opasnosti za Hrvate. Dok je obnašao funkciju državnog kancelara, 10. srpnja odnosno mjesec i po dana prije bitke na Mohačkom polju, uputio je poslanicu papi Klementu VII. iz vojnog logora u Erdu, gdje najavljuje neizbježan rat s osmanlijskom silom. 10. rujna, dakle 12 dana nakon bitke, poslao je papi opširno izvješće u kojemu iznosi uzroke, ali i posljedice strašnog poraza na Mohaču. On je već tada znao da je do velikog poraza došlo zbog pasivnosti europskih dvorova, ali i unutarnje nesloge ugarsko-hrvatskog plemstva.⁹⁴

*Sperat non rex Hungariae solum, qui maxime omnium tali indiget pontifice, sed totum Christianum genus. Te qui episcopum privatum egeris, tam sanctum, tam prudentem, tam solertem atque industrium in summo nunc honore constitutum, a Te ipso non degeneraturum, qui Hispaniis summa cum omnium commendatione praefueris, longe maiori nunc cum laude et gloria totius Christiani orbis imperium administraturum.*⁹⁵ U samom početku svoga govora Brodarić veliča novog papu Hadrijana, govoreći da je upravo on papa koji je potreban u ovakvoj teškoj situaciji, izražava njegove vrline i hvali ga, što je uobičajeno, kako smo mogli vidjeti u dosad navedenim govorima, da bi se na neki način dodvorili i dobili traženu pomoć. Spominje strašnog neprijatelja koji dolazi sa svih strana: *Quali pontifice si unquam alias indignit respública Christiana, nunc certe maxime indiget, cum adversarius eius tanquam leo*

⁹² Stjepan BRODARIĆ, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9633>)

⁹³ Stjepan BRODARIĆ, *Mohačka bitka 1526.*, Dukat, Vinkovci: Privlačica, 1990., 7-8.

⁹⁴ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 240.

⁹⁵ Stjepan BRODARIĆ, *Mohačka bitka 1526.*, Dukat, Vinkovci: Privlačica, 1990., 108., iz ovog djela preuzeti su svi daljnji citati ovog govora.

rugiens circuit quaerens, quem devoret, quam Christiani imperii partem invadat et penitus absorbeat. Circuit inquam ab omni parte, nunc terra, nunc mari, modo septentrionem, modo has, quae magis meridiem et occidentem spectant regiones, assidue quatiens atque infestans. Brodarić nadalje govori kako je cijelo kršćanstvo ugroženo, jer kao što je pokorena Azija koja je nekada bila kršćanska, Osmanlije su osvojile i veliki dio Europe, a osvajat će i dalje ako se svi zajedno ne ujedine. Navodi i kako je neprijatelj zauzeo Skradin, tako se približio moru i zaprijetio i ostalim područjima na Jadranu. Bojazan je bila i da će Osmanlije osvojiti Rod,⁹⁶ a kada bi se to dogodilo, ništa ih ne bi spriječilo da osvoje i druga mora okružena kršćanskim svijetom. Ponovno naglašava kako je upravo papa taj koji je glava čitavog kršćanskog roda te ga naziva pastirom: *Tu pater, nos filii. Quod pater filiis, caput membris, pastor ovibus, id Tu nobis in commune omnibus debes. Aliis regibus, quin ita volunt, satis esto regnorum cuique suorum fines tueri, tuorum regnorum fines cum iisdem terminis claudantur, quibus totus Christianus ne dicam terrarum orbis clauditur, totius Christiani generis curam agas oportet.* Kao što je i gore navedeni biskup Šimun Kožičić Benja govorio o važnosti duhovnog bogatstva koje bi Crkvi trebalo biti preče od onog materijalnog te je na neki način kritizirao papu zbog toga, tako i Brodarić spominje brojne kršćanske ustanove s ogromnim imetkom koje bi trebale pružiti pomoć siromasima te kaže: *Nos abunde pulchrum ac religiosum esse ducimus sacras aedes magnifico ac regali sumptu extruere easque auro, argento, gemmis, margaritis atque omni pretiosa supellectile ornare. Pulchrius fortasse et Christianae pietati convenientius xenodochia, orphanotrophia et alia id genus ad alendos ac sustentandos egenos instituta loca condere et locupletare.*

Nadalje u govoru Brodarić kritizira prijašnje pape, jer smatra kako je svakome nešto nedostajalo. Nekome autoritet, sposobnost ili volja, dok Hadrijanu, koji je kako kaže obilno nadahnut, od Boga ništa ne nedostaje. Uvjerava ga kako je upravo on taj koji mora svojim autoritetom uvjeriti kršćanske vladare da obrane svoju kršćansku vjeru. Naposljetku govori da će papa dobiti besmrtnu slavu kod ljudi i vječnu nagradu kod Boga, ako ga poslušat i ujedini kršćanske vladare. Brodarić u svom govoru koristi puno kršćanskih termina, odnosno koristi se kršćanskom tematikom kojom kao da pokušava osvijestiti i podsjetiti papu o Hrvatima kao kršćanskom narodu, koji traži pomoć od njega kao vođe svih kršćana. Možemo uočiti biblijsku metaforiku jer se papa Hadrijan naziva pastirom, koji vodi ovce tj. kršćane, koji bez njega ne mogu pronaći pravi put, a slično se odnosi i na njega kao oca koji svojim sinovima pokazuje

⁹⁶ Rod su držali Ivanovci, viteški red, a pod Turke je pao 1522. g. i time su im se otvorila vrata prema zapadnom Sredozemlju.

pravi put. Naziva ga i Velikim svećenikom, Kristovim namjesnikom, a koristi i ostale poznate tope pa tako Osmanlije naziva barbarima.⁹⁷

Mohačka bitka je velike posljedice ostavila i na poljsku dinastiju Jagelovića, jer je nakon bitke ugarsko-hrvatski kralj Ludovik II. poginuo, a njegova dinastija koja je u razdoblju renesanse bila jedna od najmoćnijih sada je zamijenjena habsburškom dinastijom koja će nositi ugarsko-hrvatsku krunu idućih 400 godina. Nakon same bitke Brodarić je nakratko prešao na Ferdinandovu stranu, no već 1527. g. vraća se te do kraja života ostaje vjeran Ivanu Zapolji. Od 1533. g. radi na pomirenju Zapolje i Ferdinanda koje je i ostvario 1538. godine.⁹⁸

2.2.6. Vuk Frankopan: *Oratio ad serenissimum Carolum V.*

Vuk I. Frankopan bio je hrvatski velikaš i knez, čija godina rođenja nije poznata, no zna se da je umro u Njemačkoj 1546. godine. Jedan je od plemića koji je izabrao Ferdinanda I. za hrvatsko-ugarskog kralja. Kao zastupnik hrvatskog plemstva na njemačkom državnom saboru u Augsburgu 1530. g. održao je govor kojim je upozorio na osmansku opasnost koja prijete Hrvatskoj i habsburškim zemljama. Taj govor je tiskan iste godine, a hrvatski prijevod je izašao 1932. u Zagrebu i 1983. g. u Splitu.⁹⁹

U ovom govoru Vuk Frankopan se obraća caru Karlu V., za razliku od prethodno analiziranih govora u kojima se govornici obraćaju papama. I ovdje govornik, tj. Vuk počinje s iskazivanjem poštovanja i umiljavanjem caru. On mu se obraća sa *Serenissime ac Sacratissime Caesar* i nudi mu vjernu službu svih velikaša i plemića Hrvatskog Kraljevstva. Skromno govori kako su ga oni, unatoč tome što nije dovoljno dobar govornik, izabrali za predstavnika koji će iskazati sve muke i nevolje koje su ih snašle. Ističe kako je *misera Croacia* pretrpjela velike opasnosti i nevolje zbog Osmanlija te nabroja njihova zlodjela: okrutna ubojstva, vođenje u ropstvo, odvajanje djece od roditelja, obeščaćivanje djevojaka i udovica i slično. Vuk govori kako Hrvati sve to trpe radi njih: *Haec et talia passi patimurque pro fide et religione Christiana: Ac profidelitate vobis Christianis principibus debita...*¹⁰⁰ Nadalje govori o borbenosti Hrvata koji se već osamdeset godina sami bore: *Haec provincia ab octuaginta annis, continuo armis, cum abundanti efusione sanguinis, non parcens personis, dimicare non*

⁹⁷ Stjepan BRODARIĆ, *Mohačka bitka 1526.*, Dukat, Vinkovci: Privlačica, 1990., 109-113.

⁹⁸ Isto. 6-7.

⁹⁹ Vuk FRANKOPAN, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20442>)

¹⁰⁰ Vuk FRANKOPAN, *Oratio ad Serenissimum Carolum V* (https://books.google.hr/books?id=azlhAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false), svi daljnji citati ovog govora preuzeti su iz ove knjige.

cessauit... Uz poneku pobjedu, ipak je Hrvatska zbog nadmoćnog neprijatelja češće bila poražena. U nastavku se obraća caru i knezovima koji bi trebali biti predvodnici vjere i vjerskog zakona te kao i drugi govornici pokušava zastrašiti iznoseći moguće posljedice ukoliko Hrvati ne prime prijeko potrebnu pomoć: ... *Ipsi ultra hanc hyemem, in sedibus eorum permanere non possunt: cogunturque aut ipsi insaciabili draconi subiugari...* Na kraju govora ponizno govori kako nije sposoban svojim umom i znanjem obrazložiti sve što su pretrpjeli, ali zna da će car kao *dominus gratiosissimus* sve shvatiti.

Kao odgovor na ove molbe, hrvatskom izaslanstvu se obratio brandenburški markgrof Joakim koji je izrazio razumijevanje za teškoće hrvatskog naroda te govori kako car Karlo, kralj Ferdinand i njemački staleži upravo raspravljaju o mogućnosti rata s Osmanlijama. To dakako nije bila istina, jer zbog tadašnjeg sukoba s Martinom Lutherom,¹⁰¹ Karlo i Ferdinand nisu ozbiljno razmišljali o pokretanju rata protiv sultana Sulejmana, no nisu to mogli tada javno izreći, već su na govor nastojali reagirati iskazujući suosjećanje i brigu.¹⁰²

Kao i u prethodno analiziranim govorima i u ovome nalazimo topose karakteristične za protutursku tematiku. Vuk govori kako je *misera Croacia* neprestano mučena od *crucis Christi hostibus*, navodi neprijateljska zlodjela, a na kraju zaključuje da neće preostati ništa drugo nego da se podvrgnu *insatiabili draconi*. Ističe da se obraća caru i knezovima kao čuvarima vjere kojima pripada briga za kršćansku zajednicu.

Osnovni toposi, ujedno i stereotipi koje možemo izdvojiti iz ovih govora, a pojavljuju se i u drugim književnim djelima žanra *antitursica* jesu: blud, Božja kazna, nasilništvo, ratništvo, nesloga kršćana, osvajanje, oholost, poslušnost, predziđe kršćanstva, susjedov gorući zid, vjerski neprijatelj i slično. O osmanlijskom bludu govore iskazi o bludnim radnjama i silovanjima koje su Turci u vrijeme svojim pohoda činili, topos Božje kazne često je objašnjenje o razlozima osmanlijskih osvajanja, a on se usko veže i uz topos nesloge kršćana koji se uzima kao stereotip kojim se objašnjavaju uspješni napadi na ovim prostorima. Jedan od najčešćih toposa je svakako nasilništvo koje neprijatelji pokazuju u svojim pohodima: uništavanje usjeva, paljenje naselja, pljačke, odvođenje ljudi u ropstvo, ubijanje žena, djece i staraca, silovanja, razbojništva i slično. Uz to ide i epitet vjerskog neprijatelja koji uništava

¹⁰¹ Martin Luther (1483. – 1546. g.) bio je njemački vjerski reformator, osnivač protestantizma i središnji lik reformacije. Kako je jedna od glavnih karakteristika ove reformacije potkopavanje crkvenog autoriteta i povratak kršćanskim izvorima, počinju se dijeliti letci protiv pape i tiskati knjige protucrkvenog sadržaja. Tome se protivio i car Karlo V. koji se boreći s reformatorima nije imao vremena posvetiti hrvatskim težnjama za pomoć protiv Osmanlija.

¹⁰² Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 264.

crkve i samostane, pljačka crkvena dobra, poturčuje i čini nasilje prema redovnicima i svećenicima. Topos susjedovog gorućeg zida odnosi se na opasnosti koje čekaju one koje se nalaze u blizini trenutne žrtve. To nalazimo u svim navedenim govorima, a služi kao metoda zastrašivanja europskih zemalja.¹⁰³

Možemo zaključiti da su se hrvatski latinisti, koristeći stalna mjesta vezana uz protutursku književnost, na vrlo slične načine obraćali dostojanstvenicima u Europi tražeći pomoć za svoju zemlju, a kao što smo vidjeli, često su nakon svojih obraćanja određenu materijalnu ili vojnu pomoć i dobili, no ipak nedostojnu za pravu obranu i istjerivanje Osmanlija iz Srednje Europe. Možda je i to utjecalo na smanjenu aktivnost i stvaranje protuturskih govora nakon poraza kod Mohača. Vidljivo je iz obrađenih govora kako su svi nastali nedugo nakon Krbavske bitke, u razdoblju između Krbavske bitke i Bitke na Mohaču te neposredno nakon poraza na Mohaču. Ostaje nam otvoreno pitanje je li nedovoljno dobivanje pomoći i gotovo ignoriranje hrvatskih molbi uslijed najtežih prodora neprijatelja pridonijelo, pa možda čak i u potpunosti utjecalo na nedostatak stvaranja takve vrste *antitursica* u nadolazećem razdoblju.

3. STOGODIŠNJI HRVATSKO-TURSKI RAT – USPOREDBA POVIJESNIH DOGAĐAJA S DJELIMA HRVATSKIH LATINISTA

U ovom dijelu rada pokušat će se uočiti sličnosti i moguće razlike povijesnih zapisa o hrvatsko-turskim sukobima od onih koji su nam ostavljeni u vrlo često subjektivnim zapisima hrvatskih latinista. Vidjet ćemo jesu li hrvatski latinisti, koji su nerijetko i sami bili svjedoci stradanja tijekom Stogodišnjeg hrvatsko-turskog rata, bili dovoljno prisebni da objektivno sagledavaju događanja, iako su, kao što se moglo vidjeti u prethodnom dijelu rada, da bi se dodvorili papama i vladarima kako bi dobili milost i time i potrebnu pomoć za borbu protiv Osmanlija, često pretjerivali u iskazima i opisima zvjerstava počinjenih od strane neprijatelja. U ovom dijelu rada detaljnije će se obraditi pojedine, najznačajnije bitke Stogodišnjeg rata, kao i borbe za prijestolje koje su se vodile u vrijeme rata.

Od početka 15. st. Osmanlije su neprestano ulazile na prostor Balkanskog poluotoka, pa tako i u hrvatske zemlje, a tadašnji kralj Matija¹⁰⁴ nije bio dovoljno jak da suzbije napade neprijatelja. Od 1477. g. oni dolaze kroz hrvatske zemlje sve do Kranjske, Štajerske i Koruške, a kraljeva vojska nije stizala na sva mjesta u koja prodiru, jer čim bi se vratili iz jednog, odmah

¹⁰³ Davor DUKIĆ, *Sultanova djeca*, Thema, Zadar, 2004., 197-218.

¹⁰⁴ Matija Korvin bio je kralj od 1458. g. do svoje smrti 1490. godine.

bi krenuli na drugi kraj. Posjedi hrvatskih velikaša također su bili ugroženi, pa su tražili pomoć i zaštitu Mletačke Republike. Često je Matija Korvin upozoravan da ni pod koju cijenu ne sklapa separatni mir s Osmanlijama, što ne bi bilo čudno obzirom na okolnosti u kojima se Hrvatska nalazila. Godine 1490. kralj je preminuo, a na prijestolju ga je naslijedio češki kralj Vladislav II. Jagelović.¹⁰⁵

3.1. Krbavska bitka

Razdoblje neposredno prije Krbavske bitke bilo je teško za hrvatske zemlje, jer su već duže vrijeme napadane, i Habsburzi i Mlečani su pretendirali na hrvatske prostore, a sve je to utjecalo na atmosferu u tadašnjem političkom životu. Godine 1493. bosanski sandžak-beg Hadum Jakub-paša¹⁰⁶ pripremao se za novi pohod na Hrvatsku, Kranjsku i Štajersku. Osmanlije su se naoružale poput Europljana, pa su tako kao i kršćani nosili oklope, željezne ovratnike, kacige i helebarde.¹⁰⁷ Podatci o broju vojnika koji su sudjelovali u ovoj bitci jesu različiti: od 4 000 – 11 000 lakih konjanika. Pohod je započeo napadom na Jajce u lipnju 1493. godine. Jakub-paša je opkolio i zapalio cijelu okolicu grada Jajca, međutim nije ga uspio osvojiti, pa je produžio dalje u Hrvatsku sa svojim akindžijama koji su putem palili i pljačkali sve što su mogli. Navodi se kako su vjerojatno početkom kolovoza prešli rijeku Unu kod Ostrošca, a o tome nam svjedoči i Juraj Divnić: *Superioribus diebus hic perfidissimus nostrę fidei hostis, structis in Bossina magni exercitus copiis, quasi populabundus provincias aggreditur et sub vadis Amesię, quam Un fluvius excipit, mediam Sclavoniam transit, et sese Dalmatiam inter et Pannoniam, qua Savus influit, cautius ocludit.*¹⁰⁸ Slično govori i osmanlijski pisac Sa'd-ud-din koji kaže kako je Jakub-paša pošao k rijeci po imenu Uni, prošao putem koji vodi do grada Ostrošca i prešao u zemlju Slovinju koja je sastavni dio Ugarske. Potom su prolazili Zagorje i Turopolje u kojemu su opljačkali i spalili Lukavec, grad hrvatskog bana Derenčina. Iz Turopolja su krenuli prema Kapeli i Modrušu. Frankopanski i biskupski grad Modruš koji je imao dva samostana, nekoliko crkava i palača također je na njihovom putu

¹⁰⁵ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 169.

¹⁰⁶ Jakub-paša Hadum je kao i mnogi dječaci toga doba doveden kao kršćanin iz Bosne na dvor sultana Mehmeda II. te je na njemu islamiziran i odgojen. Za vrijeme svog boravka na dvoru istaknuo se te je obnašao visoke državne položaje. Bio je pomoćnik i savjetnik careviću Bajazidu koji će 1481. nakon smrti oca Mehmeda postati sultan. Od 1485. – 1490. bio je na funkciji rumelijskoga beglerbega, a iste godine je postao i bosanski sandžak-beg. Obnašao je i dužnost velikog vezira od 1502. – 1502. g. te je u to vrijeme osvojio Lepant, a osobito je značajan upravo po pobjedi na Krbavskom polju. (Podaci preuzeti iz djela *Bitka na Krbavskom polju 1493. godine* autora Anđelka Mijatovića, 36.).

¹⁰⁷ Helebarda je vrsta hladnog oružja, kombinacija koplja i sjekire.

¹⁰⁸ Juraj, DIVNIĆ, *Epistula ad Alexandrum VI Georgii Difnici Dalmatae episcopi Nonensis* (<http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c:89:1.croala>)

opljačkan.¹⁰⁹ O tome nam svjedoči glagoljaški zapis popa Martinca:¹¹⁰ *Još iziđe baša*¹¹¹ *Romanije*¹¹² *i VrhBosne*¹¹³ *i porobivši Posavlje stigne pod Modruš. I poče napadati Modruš. Popali ognjem okolne utvrde i samostane te crkve Gospodnje: Tada pak gospoda hrvatska i bani hrvatski digoše vojsku protiv njega i (poče) boj između četa na polju velikom krbavskom.*¹¹⁴

Jasni podatci o daljnjem kretanju Osmanlija ne postoje, međutim pretpostavlja se da se u Maloj Kapeli Osmanlijama suprotstavila hrvatska vojska i onemogućila daljnji prodor prema Krbavi i Pounju. Jakub-paša je tada pokušao pregovarati s banom Derenčinom o prolasku u Bosnu, međutim Derenčin je, računajući na to da su Osmanlije vrlo umorne i da su njegove snage bile moćnije, odbacio tu ponudu te zahtijevao oslobođanje svog roblja i predaju ukupnog plijena. Ne prihvaćajući te uvjete Osmanlije su se odlučile vratiti u Bosnu kroz Krbavsko polje. Emerik Derenčin je pažljivo pratio kretanje osmanlijske vojske prema Pounju i dalje je nastavio sakupljati svoje snage i raspoređivati ih na određene položaje. Kada je saznao da su Osmanlije napustile Kapelu, krenuo je prema Krbavi i tamo je na istočnom dijelu polja zauzeo borbene položaje. Juraj Divnić je zapisao taj trenutak koji se dogodio uoči bitke: *Aderant multi locorum domini nobiles et barones. Affuerunt et comites de Franchapanibus, cum ipsis Corbavię, Modrusię et Licheę provinciarum milites, omnes pene delecti viri egregiique propugnatores: cucurrit et plebs pedestris leta gestiensque, quibus omnibus una mens fuit, amor omnibus idem: aut reportare de tyranno triumphum aut ipsam pro fide Christi oppetere necem sanctamque cupiunt per vulnera mortem seu vivere credant sive extrema pati.*¹¹⁵ Kao što je rečeno, on navodi da je bilo gotovo 15 000 hrvatskih boraca na čelu s banom, dok suvremeniji izvori govore o nešto manjoj brojci.¹¹⁶

Kada je Jakub-paša saznao da je hrvatska vojska stigla i da mu je na Krbavskom polju presjekla put u Bosnu, odlučio se silom probiti do Bosne. Oba protivnika su pratila kretanje onog drugoga i procjenjivali koji bi mogao sljedeći potez. Hrvatske snage su svoje položaje

¹⁰⁹ Anđelko MIJATOVIĆ, *Bitka na krbavskom polju 1493. godine*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., 45-47.

¹¹⁰ Pop Martinac bio je hrvatski glagoljaški pisar, kaligraf i iluminator u čijem se zapisu o hrvatskom porazu na Krbavskom polju prepoznaju početci hrvatskog domoljubnog pjesništva. Zapis je pisan na hrvatskom i staroslavenskom jeziku.

¹¹¹ Baša je bosanski sandžak-beg Jakub-paša Hadum.

¹¹² Odnosi se na Rumeliju, naziv koji se koristio za sva područja u Europi koja su Osmanlije osvojili do 1541. g., kasnije se taj naziv odnosi samo na tursku Trakiju.

¹¹³ Vrhbosna je naziv koji se odnosi na područje oko gornjeg toka rijeke Bosne.

¹¹⁴ Anđelko MIJATOVIĆ, *Bitka na krbavskom polju 1493. godine*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., 119.

¹¹⁵ Juraj DIVNIĆ, *Epistula ad Alexandrum VI Georgii Difnici Dalmatae episcopi Nonensis* (<http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.89:1.croala>)

¹¹⁶ Isto. 51-54.

zauzele vjerojatno u brežuljkastom dijelu polja, iako za to ne postoje točni podatci, a ne zna se zasigurno ni koji je točno bio plan bitke, ali sigurno je kako je banu cilj bio poraz neprijatelja, puštanje zarobljenika i predaja plijena, sve ono što nije uspio dobiti u pregovorima s Jakubpašom. Oko točnog plana bitke bilo je prijepora i u samim hrvatskim redovima. Knez Ivan Frankopan Cetinski, Bernardin Frankopan i drugi uglednici predlagali su da se Osmanlije dočeka negdje u gorskom prolazu, jer bi to njihovoj konjici otežalo borbu, dok je ban Derenčin zagovarao bitku na ravnici kako bi teška feudalna konjica lakše došla do izražaja, naspram lake i pokretljive osmanske. Na kraju je ipak prevagnula odluka da se neprijatelji dočekaju u brdovitom dijelu, a glavni dio bitke odigrao se najvjerojatnije ispred grada Udbine.¹¹⁷

Podatci upućuju na to da je hrvatska vojska bila brojnija, ali neprijateljska vojska je bila spremnija, uvježbanija, bolje naoružana i puno iskusnija s obzirom na prethodna osvajanja. Bitka je započela u jutarnjim satima 9. rujna 1493. g., a ban je snage rasporedio u tri odjela, tj. u tri konjičke skupine između kojih je smješteno pješništvo. Hrvatska vojska je vrlo brzo opkoljena s leđa, frontalno i s desnog boka te je tada počeo pravi boj. Divnić je opisao tijek bitke: *Itaque maiorem ipsorum partem utriusque exercitus equorum pedibus suppediavit et bellando suffocavit: non missilibus, non eminus pugnatum est, sed gladio cominus concertatum.*¹¹⁸ Uz veću spremnost osmanlijske vojske svakako su i druge nesretne okolnosti utjecale na hrvatski poraz. Tako je zbog siline kretanja konjice podignuta prašina na već pjeskovitom polju, koja je potom ometala borbu kršćanima. Hrvatska konjica nije bila dovoljno jaka te je počela uzmicati. S obzirom na to da su Hrvati bili opkoljeni sa svih strana, vojnici nisu mogli pobjeći, već je između 7000–8000 pješaka nastavilo borbu te poginulo. Pješaci Bernardina Frankopana većinom su poginuli prelazeći preko nabujale rječice Krbave, a upravo nam Divnić svjedoči o obilnim padalinama toga ljeta, koje su uz ostale uvjete pospješile poraz Hrvata, a one su kasnije tumačene kao znak od Boga da se sprema nešto loše. U bitci su poginuli i brojni velikaši poput Petra Zrinskog, a neki su zarobljeni. Knez Bernardin Frankopan među rijetkima je koji je uspio pobjeći. Ban Derenčin se hrabro držao do samoga kraja, borio se sa sabljom u ruci, a nakon što mu je proboden konj, borbu je nastavio pješice. U jednom trenutku je ranjen, a pred očima su mu stradali i brat i sin.¹¹⁹ Ban je zarobljen i zajedno s drugim zarobljenicima i plijenom te s nosovima poginulih odveden je u Carigrad o čemu nam svjedoči Juraj Divnić: *Insuper nec hoc satis visum fuit Turcis ad triumphum nisi et nasos occisorum*

¹¹⁷ Anđelko MIJATOVIĆ, *Bitka na krbavskom polju 1493. godine*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., 61-64.

¹¹⁸ Juraj DIVNIĆ, *Epistula ad Alexandrum VI Georgii Diftnici Dalmatae episcopi Nonensis* (<http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.89:1.croala>)

¹¹⁹ Isto. 65-73.

*amputassent et in filum reddegissent, ut in signum victorię ad suum imperatorem facilius deferre seseque ovantes de triumpho tam flebili iactare possent.*¹²⁰ Slično je o ovome porazu pisao u 16. st. fra Ivan Tomašić:¹²¹ ...*Nato zapovijedi Hadum, da se izbroje sva tjelesa poginulih, i da se na uspomenu kršćanskog poraza pošalju mnoge glave i nebrojeni nosovi caru njegovu. Poginulo ih je (kršćana) više od trinaest tisuća. To je pravi rasap Kraljevstva hrvatskog, i tu je čitavo plemstvo hrvatsko izginulo.*¹²² Kroničar Sa'd-ud-din opisuje kako je zarobljen ban Derenčin:

Ban Derendžil bi uhvaćen sred boja,

Dugo je igrao, ali je naposljetku izgubio igru.

*Tada sužanj očitova i prizna sve. Paša zapovijedi da ga okuju u teške okove. Zatim, da bi uzeo od njega obavijesti o stanju njegovih vojnika, palih i živih, paša naredi da ga na konju u znak propasti neslavno provedu po mjestima, gdje su bili (na okupu) i sužnjevi i poginuli... U ljetopisima otomanskim zabilježeno je, da od glava poginulih čafira podigoše dvanaest munara.*¹²³ *Paša, koji okiva dušmane u okove, zapovijedi da nanižu na vrpce uši i nosove od onih poodsjecanih glava, i skupa s prokletim Đerendžilom, koji je, zajedno s ostalim sužnjevima tapao pješke kao oznaku sjajne pobjede pravovjernih otpremi ih na vrata sreće.*¹²⁴ Osim zarobljavanja bana i ovdje se opisuje uzimanje ušiju i nosova poginulih.¹²⁵

U zapisu češkog putopisca Jana Hasištejskog koji je bio suvremenik ovog događaja uočavamo podatke koje iznosi i Divnić: zapovjednik Hadum-paša je okupio ponajbolje Turke te je sa 9000 ili 11000 konjanika krenuo preko hrvatskih brda i potom u grad Ljubljanu u Kranjskoj, a putem su zarobljavali stanovništvo i vodili sultanu. Hrvatski knezovi, vlastela i vitezovi krenuli su u brda kako bi pretekli Turke koje su ondje i dočekali. Jan govori kako je obaviješten da su Hrvati imali oko 3000 konjanika i oko 9000 pješaka. Hrvatskoj vojsci je bilo poručeno da ne počinju bitku prije nego dođe Krsto te pomoć od više stotina konjanika i 1000

¹²⁰Juraj DIVNIĆ, *Epistula ad Alexandrum VI Georgii Diftnici Dalmatae episcopi Nonensis* (<http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.89:1.croala>)

¹²¹ Ivan Tomašić bio je hrvatski kroničar rođen krajem XV. ili početkom XVI. st., a umro je između 1561. i 1568. godine. Porijeklom je vjerojatno iz Modruško-senjske biskupije. Poznat je njegov opis Mohačke bitke te zapis o porazu na Krbavi u kojem uglavnom preporučava ono što su mu drugi rekli.

¹²² Anđelko MIJATOVIĆ, *Bitka na krbavskom polju 1493. godine*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., 122.

¹²³ Munara je arapska riječ za visoki, vitki toranj, a ovdje kroničar vjerojatno misli na velike hrpe na kojima su stajale sakupljene glave poginulih.

¹²⁴ Misli se na carski dvor u Carigradu.

¹²⁵ Anđelko MIJATOVIĆ, *Bitka na krbavskom polju 1493. godine*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., 129.

pješaka, međutim, kao što je rečeno ranije, oni nisu htjeli čekati, već su krenuli u boj. Turci su predvidjeli varku te su sa svojim konjima opkolili većinu ratnika i napali sa svih strana. O tome mu je pripovijedao jedan Hrvat u vrijeme dok je boravio u Zadru. Taj Hrvat je u bitci izgubio brata i šest stričeva. Svjedočio je i o mrtvim tijelima koja su ležala po čitavom bojištu, a kao i Divnić i drugi svjedoci, govori kako su Turci odrubili glave i nosove poginulima zato što im je sultan za svaku glavu, tj. nos koji su donijeli davao po 1 dukat. Dakle, odsječeni nosovi bili su dokaz koliko je tko ubio protivnika. Svjedok navodi da je ubijeno oko 10 000 ljudi, a govorio je i o načinu na koji su Turci bili naoružani: imali su poput kršćana oklope, željezne štitnike, kacige i helebarde.¹²⁶

Fra Ivan Tomašić spominje kako je osmanlijska vojska imala 8000 konjanika, a daje podatak i da je u bitci poginulo više od 13 000 kršćana. Spominje i kako je knez Bernardin zapovijedao trećim odjelom odnosno lijevim krilom, no zbog sile kojom je turski vojvoda Ismail-beg udario na čete, potisnut je iz svog reda i morao je ostaviti svoje pješake, koji su se, u strahu bježeći, sami bacali u rijeku.¹²⁷ S obzirom na to da je razbijanje lijevog krila bio ključni trenutak koji je odredio daljnji ishod bitke, neki čak smatraju da je Bernardin kriv za poraz, dok drugi krivicu pripisuju banu Derenčinu i njegovoj lošoj ratnoj taktici.¹²⁸

Svjedočanstva koja postoje o ovoj bitci dolaze iz perspektive običnog vojnika ili pak pripadnika nekog višeg sloja što opet ne možemo uzeti kao u potpunosti istinito, jer su to često bili politički uvjetovani iskazi. Stoga sva svjedočanstva koja su uzeta i analizirana treba uzeti *bona fide*. I izvješća koja su pisana za papu treba uzeti s oprezom, jer je vjerojatno kako su određeni podatci i činjenice uljepšani, a to možemo reći i za Divnićovo pismo u kojemu je zasigurno izostavio činjenice koje nisu išle u prilog hrvatskim velikašima. Sam broj izvora koji dolaze iz Hrvatske ili s osmanskog područja su malobrojni, tako da su sva novija istraživanja hvalevrijedna.¹²⁹

O točnom broju poginulih i zarobljenih u ovom boju, kao što je rečeno, ne možemo biti sigurni jer su podatci o tome različiti. Neki povjesničari govore kako je poginulo 7 000 ljudi, a 6 000 je zarobljeno, drugi pak kažu da je poginulo 10 000 ljudi, a zarobljeno 3 000. Za navode koji su nastali neposredno nakon bitke možemo reći da su, zabilježeni pod dojmom tragedije

¹²⁶ Isto. 105-107.

¹²⁷ Anđelko MIJATOVIĆ, *Bitka na krbavskom polju 1493. godine*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., 122.

¹²⁸ Hrvoje KEKEZ, "Bernardin Frankapan i Krbavska bitka: je li spasio sebe i malobrojne ili je pobjegao iz boja?" *Modruški zbornik*, vol. 3, br. 3, 2009, str. 65-101. (<https://hrcak.srce.hr/file/118508>)

¹²⁹ Krešimir KUŽIĆ, "Bitka Hrvata – bitka na Krbavskom polju 1493. godine." *Historijski zbornik*, vol. 67, br. 1, 2014, str. 11-63. (<https://hrcak.srce.hr/file/229955>)

koja je snašla hrvatski narod, možda i pretjerani. Oni koji su sudjelovali u bitci bili su iz raznih dijelova Hrvatske, iz Krbave, Like, Korduna i Banovine, Kraljevine Slavonije i drugih područja, pa se u trenutku pogibije i rasula hrvatskih snaga koje su bježale na sve strane teško može znati koliko je ljudi uspjelo pobjeći. Jasno je ipak kako su brojke o brojnosti hrvatske vojske pretjerane, vjerojatno je da su snage bile izjednačene te da nije moglo biti više od 10 000 vojnika na hrvatskoj strani. Kasniji zapisi govore o manjem broju poginulih, a navodi se brojka do 7 000. Uzroci poraza jesu nejedinstvo hrvatskih zapovjednika, jer se oni pred sam boj nisu mogli dogovoriti oko vojne taktike i mjesta dočeka Osmanlija, svakako je tu i neopreznost tj. neprimjereno vođenje bitke. Iako je ovaj poraz ušao u svijest hrvatskog naroda kao veliki gubitak i tragedija, treba naglasiti kako povjesničari upozoravaju da on nije za posljedicu imao trenutačni gubitak hrvatskog državnog teritorija, već je važnije gospodarsko propadanje, opća nesigurnost i strah koji se javio u narodu.¹³⁰ Važna posljedica je i egzodus stanovništva u unutrašnjost Hrvatske i Slavonije te u Ugarsku, Slovačku i Austriju. Jedna od važnih pouka koju su Hrvati spoznali bila je da se ne mogu sami boriti, već da im je potrebna pomoć međunarodne zajednice. Ovo je razdoblje i velike ekspanzije diplomatske aktivnosti hrvatskih latinista koji su djelovanjem na stranim dvorovima ili književnim stvaralaštvom pokušavali pomoći svojoj domovini.¹³¹

3.2. Mohačka bitka

Početak 16. st. u Osmanskom Carstvu obilježit će dolazak velikog vladara, jednog od najznačajnijih sultana turske povijesti, Sulejmana I. Veličanstvenog. On je stupivši na prijestolje 1520. g. zapečatio i hrvatsku povijest. Njegov otac Selim I. je unatoč relativno kratkoj vladavini pretvorio osmansku državu u svjetsku velesilu, u Carstvo koje se prostiralo na azijskom, afričkom i europskom kontinentu, a njihove vojne i materijalne snage omogućile su im daljnje širenje. Sulejman je po dolasku na vlast dodatno ojačao i organizirao državnu upravu, pa je za svog života dobio i nadimak Kanuni (Zakonodavac). Bio je vrlo pronicljiv; stoga je težište svoje vanjske politike stavio na zapad, odnosno u Srednju Europu. Znajući da su Hrvatska i Ugarska oslabljene višegodišnjim upadima akindžija, težište svojih daljnjih osvajanja usmjerio je upravo tamo. Kralj Ludovik II. na svom dvoru u Budimu nije obraćao preveliku pozornost na novoga sultana, jer je vjerovao da će poput svoga oca Selima nastaviti osvajanja izvan Europe. Pogrešno procijenivši razvoj događaja 1521. g. Sulejmanov poslanik

¹³⁰ Isto. 97-100.

¹³¹ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 186.

Behrem-čauš je u sultanovo ime zatražio plaćanje danka kojeg je Ludovik odbio, iako je znao da je odnos snaga nepovoljan za ugarsku stranu. Naredio je ubojstvo poslanika što je razbjesnilo sultana te je to ubrzalo njegovu odluku da povede vojsku protiv Ugarske. Njegov novi cilj postaje osvajanje Beograda što nije uspjelo njegovom prethodniku Sultanu Mehmedu II. Fatihu 1456. g. U lipnju 1521. g. Sulejman je poslao rumelijskog beglerbega Ahmet-pašu da napadne Šabac, a velikom veziru Piri-paši¹³² je naredio da opsjedne Beograd. Unatoč tome što se Šabac junački branio, većina vojnika je poginula, a ubrzo je stigao i sultan Sulejman zapovjedivši da se počne s izgradnjom mosta preko Save. Napredujući vrlo brzo vojskovođa Bali-beg¹³³ je osvojio Kupinovo, a Piri-paša Zemun, i tako je sultan osvajanjem Zemuna opkolio Beograd sa svih strana. Konačno je 30. kolovoza iste godine sultan Sulejman slavodobitno ušao u Beograd. Kralj Ludovik i dalje nije ozbiljno želio shvatiti prijetnju ili barem suočiti se sa njom, dok su s druge strane ratnici koji su već imali iskustva u borbi s Osmanlijama bili sigurni da se sultan neće zaustaviti i da će ubrzo osmanska vojska protutnjati dunavsko-savsko-dravskim međuriječjem te uništiti hrvatsko-ugarsku državu.¹³⁴

Godine 1522. g. hrvatski latinisti su svojim apelima rimskim papama i vladarima željeli dobiti pomoć za svoju zemlju. Kao što je gore navedeno, Stjepan Brodarić se obratio papi Hadrijanu VI., Bernardin Frankopan je održao svoja tri govora na spomenutom njemačkom saboru, a i Krsto Frankopan je u ime svoga već onemoćalog oca održao govor pred papom Hadrijanom VI. Svi ti apeli nisu urodili plodom, napadi su se nastavili, a kralj Ludovik čini se nije bio sposoban da obuzda neprijatelja. Kako se u to vrijeme Sulejman pripremao na novi pohod u Ugarsku, hrvatski velikaši su se odlučili obratiti nadvojvodi Ferdinandu Habsburškom, koji se istaknuo pružajući pomoć s četama i novcem, ali i obranom koju je pružao u napadima gradova na Uni, Bihaća i Krupe, te drugih gradova na području Hrvatske. U prilikama koje su vladale kralj Ludovik II. je pozvao Krstu Frankopana da se vrati u domovinu kako bi pomogao u njezinoj obrani. Krsto je napustio Sveto Rimsko Carstvo te se u traženju pomoći za Hrvatsku, kao što je gore opisano, obratio papi Hadrijanu VI. U tom govoru posebno se zalagao za svoje pravo na grad i Senjsku knežiju, ali s obzirom na to da nije bio dovoljno strpljiv da ju vrati pregovaranjem, posvađao se s ostrogonskim nadbiskupom i završio je u zatvoru. Nadbiskup

¹³² Piri Mehmed-paša (1465. – 1532.) je bio osmanski državnik i veliki vezir Osmanskog carstva od 1518. do 1523. godine.

¹³³ Bali-beg je pripadao poznatoj osmanskoj obitelji Jahjapašića, čiji su članovi igrali istaknutu ulogu u balkanskim dijelovima Osmanskoga Carstva u 15. i 16. stoljeću. Bali-beg je bio sandžak-beg valonski (1506), bosanski (1521), smederevski (1521–23) i vidinski (1523). Sudjelovao je u osvajanju Srebreničke banovine i Beograda te u bitki na Mohačkome polju.

¹³⁴ Ive MAŽURAN, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Golden marketing, Zagreb, 1998., 57-59.

Szalkai je tada osporavao pravo obitelji Frankopan na grad Senj. Mađari su Senj smatrali jedinim dragocjenim izlazom Ugarske na more i nisu ga željeli prepustiti Frankopanima. Kada je konačno izašao iz pritvora, Krsto je napustio Budim i nakon određena vremena se vratio u službu nadvojvode Ferdinanda kojem se obvezao na vjernu službu. Tim činom je Krsto prvi od velikaša stupio na stranu budućeg vladara iza kojeg je stajalo moćno Sveto Rimsko Carstvo na čijem je čelu bio Ferdinandov stariji brat Karlo V. Možemo stoga zaključiti kako je Krsto već tada prepoznao da će Ferdinand djelotvornije pomoći Hrvatskoj u otporu osmanskoj agresiji.¹³⁵

Godine 1525., nakon okončanja rata s Perzijom, sultan Sulejman je izdao nalog da se okupi vojska i ratna oprema, a cilj je bio prodor u panonsku nizinu. Ludovik II. se u takvim prilikama ponašao kao da se ništa važno ne zbiva, međutim, kada je na dvor došla vijest o turskim pripremama i namjerama, nije bilo sumnje da će sultan uskoro udariti na Ugarsku. O napadu je bio obaviješten i nadvojvoda Ferdinand, pa je u ožujku 1526. g. imenovao za vrhovnog kapetana vojske u borbi protiv Osmanlija Nikolu Jurišića, koji je bio u njegovoj službi već nekoliko godina. 23. travnja Sulejman je napustio Istanbul i zaputio se prema Ugarskoj. Malo prije njegovog polaska poslao je velikog vezira Ibrahim-pašu¹³⁶ u Beograd gdje ga je s vojskom čekao Bali-beg. Dok je njegova vojska iz Beograda prešla preko Save, vojska Husrev-bega je dolazila iz Bosne. U srpnju je Bali-beg osvojio Slankamen, a Ibrahim-paša se okomio na Petrovaradin koji je ubrzo i osvojen. Dok je sultan s glavnom osmanske vojske bio u Iloku, izaslanici Osijeka i Erduta predali su gradske ključeve. Kada je kralj Ludovik saznao za pad Petrovaradina, naredio je da vojska dođe do Osijeka ne bi li tu zapriječio prijelaz Osmanlijama preko Drave. Međutim, Sulejman je već stigao u Osijek i naredio da se počne graditi most preko Drave. On je izgrađen za samo 5 dana, a prelazeći ga vojska je zapalila grad, opustošila kuće i crkve. Ludovik je sakupljao vojsku, no nedovoljno brzo, a vrhovno zapovjedništvo nad tom vojskom je dao knezu Krsti Frankopan, koji je u to vrijeme još bio u Njemačkoj. Ludovik je počeo podizati vojni logor na Mohačkom polju, a velikaši su ga savjetovali da ne kreće u bitku prije negoli dođe knez Krsto, jer je inače poraz neizbježan. I dvorski kancelar Stjepan Brodarić je, kako saznajemo iz njegovog djela *De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcarum Imperatore ad Mohach historia verissima*, podržavao takvo mišljenje ističući da je vojska nasuprot turskoj malobrojna i da treba čekati Krstu i Hrvate za koje kaže da su vrlo ratoborni ljudi: *Iubetur cancellarius commemorare omnia ex ordine*

¹³⁵ Isto. 230-233.

¹³⁶ Ibrahim-paša Paržanin (Parga, 1493. – Istanbul, 15. ožujka 1536.) bio je veliki vezir Osmanskog Carstva u vrijeme sultana Sulejmana Veličanstvenog. Poznato je njegovo veliko prijateljstvo sa sultanom s kojim je ostvario velike ratne uspjehe.

*quaecunque a woyvoda et a Christophoro fuerant regi nunciata, ponere eis ante oculos quam manifestum excidium regno immineat, si rex cum tot primoribus, tanto totius regni Hungariae nobilitatis et militiae flore sese tam aperto periculo exponeret. Nam si contingat, id quod hostium multitudine et apparatu cum paucitate succumbere, quid postea esse quod possit hostem remorari aut impedire quo minus tota Hungaria parvo negotio potiatur? Dicebat insuper esse longe fortasse utilius, dum alii venirent, dum wayvoda cum Transsylvanis, banus cum Sclavis, Christophorus ex Croatia, Bohemi cum Moravis et Slesitis, et si quae alia auxilia essent ventura, adesse possent, exercitum abducere in aliquem tutiorem locum vel retro etiam...*¹³⁷ Kralj nije čekao da stignu ostale jedinice te je izašao pred veliku osmanlijsku vojsku od 200 000 ljudi sa samo 30 000 ratnika.¹³⁸ U Brodarićevu djelu se spominje 20 000 naoružanih ljudi, nasuprot golemoj neprijateljskoj vojsci koja broji do 300 000 ljudi, iako je ta brojka zasigurno pretjerana.¹³⁹ Ubrzo su se dvije vojske sastale. Bitka je započela oko tri sata poslije podne 29. kolovoza 1526. godine. Napad je prvi započeo Bali-beg te je u samo sat i pol od početka bitke Ludovikova vojska u potpunosti poražena. Bježeći s bojišta smrtno je stradao kralj Ludovik za kojeg se kaže da se utopio u rijeci.¹⁴⁰ O tome piše Brodarić: *Sunt non pauci et illa palustri voragine absumpti, nam regis corpus, quem et ipsum ibi periisse nonnulli dicebant, fuit postea repertum in hiatu quodam terrae praerupto supra Mochachium milliario medio sub pago, quem Chiele vocamus, qui locus tunc Danubii inundatione aquam solito maiorem habebat, ibi simul cum equo ita, ut erat, armatus ab aquis fuit suffocatus, quo in loco plures etiam allii perierunt...*¹⁴¹, a slično je dva stoljeća kasnije u svom djelu *Plorantis Croatiae saecula duo* zapisao i Pavao Ritter Vitezović.¹⁴²

...Rexque ipse, fugaci

Praecipitatus equo, limoso Karas in amne

Cum vita in patria conceptum extinxit amorem.¹⁴³

¹³⁷ Stjepan BRODARIĆ, *Mohačka bitka 1526.*, Dukat, Vinkovci: Privlačica, 1990., 75.

¹³⁸ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 239-240.

¹³⁹ Stjepan BRODARIĆ, *Mohačka bitka 1526.*, Dukat, Vinkovci: Privlačica, 1990., 76.

¹⁴⁰ Ive MAŽURAN, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Golden marketing, Zagreb, 1998., 65-66.

¹⁴¹ Stjepan BRODARIĆ, *Mohačka bitka 1526.*, Dukat, Vinkovci: Privlačica, 1990., 83.

¹⁴² Pavao Ritter Vitezović (1652. – 1713.) bio je povjesničar, publicist, pjesnik i leksikograf. Pisao je na hrvatskom i latinskom jeziku. Godine 1703. napisao je pjesničko-povijesno djelo u heksametru *Plorantis Croatiae saecula duo*, a u njemu kronološkim redom nabraja nevolje koje su Hrvatsku snašle od 1500.- 1700. godine. Svojim povijesnim i drugim djelima ostavio je dubok trag u hrvatskoj kulturi, a važno je napomenuti da je svojim pogledima na jedinstvo južnih Slavena utjecao na Gaja i Starčevića te time i na budući Ilirski pokret. (Podaci preuzeti s mrežnog izdanja, Vitezović Ritter, Pavao. *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64910>)

¹⁴³ Pavao RITTER VITEZOVIĆ, *Plorantis Croatiae saecula duo* (<http://solr.ffzg.hr/cgi-bin/philologic/getobject.pl?c.348:2.croala>)

Većina preostalih vojnika i velikaša pogubljena je idućeg dana. Sulejman je potom krenuo prema Budimu kamo je stigao 10. rujna i spalio kraljevsku palaču. Prošao je i Peštu i uništavao sve puteve od Blatnog jezera (Balaton) do Gyora.¹⁴⁴ Brodarić je ovako zapisao: *Nocte et die, quae pugnam insequuta est, hostes in omnes partes propinquas cursu effusi obviam quaeque vastaverunt et combusserunt nulli mortalium parcentes, non sexui, non aetati, non religioni, omnia foeda et crudelia in miseram gentem exercentes. Neque est mearum virium cladem illius noctis et sequentium dierum deplorare, quae tanta fuit per omnem illam Hungariae citerioris partem, ut non possim mihi persuadere ab ullo umquam hoste crudelius esse saevitum... Processit hostis usque ad Balathum lacum Quinque ecclesiensi civitate insigni combusta, cuius tamen arx et nobilissimum templum, quod in arce est, remansit intactum.*¹⁴⁵

Posljedice ovog velikog poraza koji je nastao nakon nepuna dva sata borbe bile su višestruke. U samoj bitci poginulo je 25 000 vojnika, oko 500 velikaša i sam kralj Ludovik II. Kada se gledaju i posredni gubitci, pogubljeno je i odvedeno u roblje oko 200 000 ljudi. Povećao se strah i zabrinutost ljudi koji su slušali strašne priče s bojišta, a sigurno je bilo i kako će ovakvih ratova biti sve više.¹⁴⁶ Pogibijom kralja Ludovika nametnulo se i pitanje kome će pripasti kraljevska kruna s obzirom na to da on nije imao zakonita nasljednika. Njegova smrt će dovesti do stvaranja dva suprotna tabora na sjeveru i jugu Hrvatske.¹⁴⁷ S jedne strane bit će Ferdinand Habsburški, a s druge strane gospodar Erdelja, Ivan Zapolja. Obojica su na različitim saborima izabrani za kralja pa se tako Hrvatska podijelila i započeo je građanski rat koji će Osmanlijama omogućiti daljnji prodor u Srednju Europu.¹⁴⁸

3.3. Borba za prijestolje – Ferdinand Habsburški i Ivan Zapolja

Nakon što je Kraljevina Ugarska tragično poražena u Bitci na Mohaču u kojoj je poginuo i kralj Ludovik II., započela je borba za prijestolje. Pretendenti jesu bili predstavnici *njemačke* stranke kralja Ferdinanda i *ugarske* stranke Ivana Zapolje. Posljednjeg dana 1526. g. u gradu Cetinu nedaleko od Slunja sastali su se pristaše njemačke stranke kojima su pripadali ban i knez Ivan Karlović, Nikola Zrinski, Krsto i Vuk Frankopan te Nikola Jurišić koji je bio Ferdinandov predstavnik. Oni su zajedno na saboru u Cetinu izabrali Ferdinanda za kralja Hrvatske, a značajno je da su tog 1. siječnja 1527. g. na izbornu listu svi stavili svoje pečate te

¹⁴⁴ Ive MAŽURAN, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Golden marketing, Zagreb, 1998., 66.

¹⁴⁵ Stjepan BRODARIĆ, *Mohačka bitka 1526.*, Dukat, Vinkovci: Privlačica, 1990., 84

¹⁴⁶ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 240.

¹⁴⁷ Ive MAŽURAN, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Golden marketing, Zagreb, 1998., 67.

¹⁴⁸ Dragutin PAVLIČEVIĆ, *Hrvati i istočno pitanje: Između "ostatka ostataka" i "oživljene Hrvatske"*, Golden marketing-tehnička knjiga, Zagreb, 2007., 207.

se tada prvi puta javno upotrijebio i hrvatski grb s osam crveno-bijelih polja. On se često nazivao i šahovnicom i upisan je kao *Sigillum Regni* odnosno Grb Kraljevstva (Hrvatskog). Po izboru za kralja Ferdinand se obvezao da će on i njegovi nasljednici za obranu Hrvatske o svom trošku držati 1000 konjanika i 200 pješaka te da će se brinuti za hrvatske gradove i utvrde. Kao što je prije navedeno, već i prije samog izbora za kralja Ferdinand je nekoliko godina unazad pomagao Hrvatskoj u obrani od Osmanlija. Tako je Ferdinand Habsburški, nadvojvoda austrijski postao hrvatski, ugarski i češki kralj. Oko njegovog žezla se okupila čitava tadašnja srednja Europa te je to bio početak protuturske obrambene koalicije koja se stvorila oko Habsburgovaca, Beča i Austrije. Kao odgovor na ovaj izbor slavonsko plemstvo je 6. siječnja iste godine na svom saboru u Dubravi izabralo za svog kralja Ivana Zapolju. Na toj suprotnoj, ugarskoj strani bili su Krsto Frankopan, hrvatski ban i zagrebački biskup Šimun Erdödy. S obzirom na to da su postojala dva izabrana kralja, bilo je jasno da je građanski rat na pomolu.¹⁴⁹ Već u ožujku 1527. g. počeli su sukobi Ferdinandovih i Zapoljinih zapovjednih postrojba, a to su iskoristili Osmanlije za ponovne prodore u hrvatske zemlje.

Valja istaknuti kako je 1527. g. površina hrvatskih teritorija koji su potpali pod habsburšku krunu iznosila oko 50 000 km kvadratnih, međutim do 1550. g. pod austrijskom vlašću ostalo je samo 20 000 km kvadratnih, a do kraja šesnaestog stoljeća situacija je bila još i gora pa se teritorij hrvatskih zemalja sveo na tek 16 000 km kvadratnih. I demografski gubitak je bio velik, pa je tako po nekim izračunima do 1533. g. iz Hrvatske odvedeno oko 600 000 ljudi, a smatra se da je do kraja osamnaestog stoljeća 1.6 milijuna Hrvata poginulo, iseljeno ili je palo u zarobljeništvo. Iz ovih podataka možemo vidjeti da je početkom 16. st., odnosno nakon sabora u Cetinu i biranja Ferdinanda za vladara počelo razdoblje od dva stoljeća hrvatske povijesti u kojemu je u banskoj Hrvatskoj na kraju živjelo tek 150 000 ljudi. S obzirom na sve opisane okolnosti neobjašnjivo je na koji način su Hrvati uspjeli preživjeti to etničko čišćenje i genocid te spasiti svoju državu i teritorij te se sačuvati pod svojim nacionalnom imenom.¹⁵⁰

Unutarnje borbe za vlast iskoristili su bošnjački poturice te su počeli osvajati Liku, Krbavu i dolinu Zrmanje, a potom su 1528. g. napali Jajačku banovinu te ju zajedno s gradom Jajcem osvojili kao posljednju hrvatsku tvrđu u dubokom turskom zaleđu. Na taj način je nestao Korvinov obrambeni sustav te je put u Slavoniju i Hrvatsku bio gotovo otvoren. Potkraj 1536. g. Osmanlije su provalili u istočnu Slavoniju, osvojili su grad Požegu i okolne utvrde, a od

¹⁴⁹ Isto. 207.

¹⁵⁰ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 258.

osvojenog područja Slavonije ustrojili su požeški sandžak, prvu tursku upravno-teritorijalnu jedinicu na današnjem hrvatskom, odnosno tada slavonskom tlu. Iste godine na jugu su opsjeli Klis kao posljednju obranu grada Splita. Gotovo pola godine ga je Petar Kružić uspješno branio, međutim, kada je poginuo u borbi kod Solina, Klis se morao predati osvajačima. Tada su Osmanlije prodrli prema zaleđu Šibenika i Zadra te su zaprijetili izlaskom na more. Nakon ovih teških poraza Ferdinand Habsburški i Ivan Zapolja sklopili su sporazum, a konačan kraj ovog građanskog rata koji je omogućio Osmanlijama lakša osvajanja ovih prostora, označila je Zapoljina smrt 1540. godine.¹⁵¹

3.4. Stvaranje Vojne krajine

Točan početak krajiške povijesti teško je odrediti, zato što Vojna krajina nikada nije formalno osnovana, već je nastajala postupno kroz godine. Sami počeci sežu još u 15. st., u vrijeme vladavine Žigmunda i Matijaša Korvina kada se pokušao uspostaviti obrambeni pojas protiv Osmanlija duž jugoistočne granice. Tako je nakon pada Bosne 1463. g. kralj Matija Korvin osnovao Jajačku i Srebreničku banovinu koje su trebale štititi jugoistočnu granicu Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. U začetke vojno-krajiškog sustava možemo ubrojiti i osnivanje Senjske kapetanije 1469. g., a sam početak Stogodišnjeg rata, posebice vrijeme nakon mohačkog sloma 1526. g. možemo uzeti kao početak sustavnijeg organiziranja Vojne krajine.

Jedan od važnijih razloga sustavnijeg organiziranja Krajine jesu osvajanja u vrijeme vladavine sultana Sulejmana tijekom prve polovice 16. stoljeća. Tijekom njegove vladavine hrvatske zemlje su se svele na područje koje su suvremenici nazivali „ostatcima ostataka nekog slavnog hrvatskog kraljevstva“. U osmanlijskim rukama tada su bile cijela današnja Slavonija, zapadna Bosna koja je bila tada dio hrvatskog kraljevstva, kontinentalna Dalmacija te Lika i Krbava. Ostatak hrvatskih zemalja jedva se održavao.¹⁵²

Osnivanje Vojne krajine za stanovnike tih područja imalo je teške gospodarske, političke i demografske posljedice. Krajina je tada organizirana po načelu vojnog logora, stoga je gospodarski razvoj sveden na minimum koji je potreban za prehranu vojske i održavanje utvrđenja. Najvećim dijelom živjelo se od carske plaće koja nije stizala redovito i zbog toga su

¹⁵¹ Dragutin PAVLIČEVIĆ, *Hrvati i istočno pitanje: Između "ostatka ostataka" i "oživljene Hrvatske"*, Golden marketing-tehnička knjiga, Zagreb, 2007., 208-210.

¹⁵² Željko HOLJEVAC, Nenad MOAČANIN, *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku: Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva u ranome novom vijeku*, Leykam international, Zagreb, 2007., 12-15.

često izbijali sukobi između domaćih i stranih ljudi, pretežito njemačkih vojnika i časnika koji su pljačkali, otimali imanja i slično. Na području Krajine uvedena je i obvezna vojna služba te novačenje domaćeg stanovništva. Ona je zapravo 300 godina služila kao izvor vojne sile za potrebe ratovanja habsburške carevine diljem Europe.¹⁵³

3.5. Bitka kod Sigeta

U prvoj polovici 16. st. Osmanlije su na čelu sa sultanom Sulejmanom I. Veličanstvenim osvojili dio istočne Slavonije, zavladao srednjom Slavonijom te su osvojili Klis kao posljednje hrvatsko obrambeno uporište u južnoj Hrvatskoj. Kada je 1538. g. zauzeta Dubica, probijena je hrvatska obrambena linija na Uni i tako je cijela Hrvatska južno od Velebita došla pod tursku vlast. Jedino je Dubrovačka Republika ostala samostalna, a obalni gradovi bili su u sastavu Mletačke Republike. U tim silnim osvajanjima izgubljeni su gradovi i pokrajine, veliki broj stanovnika je poginuo ili odveden u zarobljeništvo. Mletački povjesničar Sanudo¹⁵⁴ zapisao je kako je do 1533. g. odvedeno 600 000 Hrvata u tursko zarobljeništvo. Hrvati u vrijeme osmanlijskih napada bježe i iseljavaju se, sami ili u organizaciji svojih vlastelina. Nakon Bitke na Krbavskom polju 1493. g. Hrvati se povlače iz Bosne i Posavine, iz porječja Vrbasa, Sane i Une u zapadnije i sjevernije hrvatske krajeve, dakle u Italiju, Kranjsku, Austriju, zapadnu Ugarsku, Slovačku, čak i u Francusku. Sve navedene okolnosti utjecale su i na zbivanja oko Sigeta, o kojemu će se govoriti u ovome poglavlju.¹⁵⁵

Siget je važna vojno-strateška utvrda Ugarske koja dominira prostorom između Barča i Pečuha u jugozapadnoj Mađarskoj. Fortifikacijski je utvrda bila podijeljena na Stari Grad, Veliku ili Staru Varoš i Novu Varoš. On se kroz godine nadograđivao, pa je tako Stari grad ili tvrđava kao najstariji dio Sigeta smješten na sjevernom dijelu obrambenog prstena, a činila ga je visoka, okrugla kula od opeke i vanjski obrambeni zid. Na vrhu kule bila su zvona za uzbunu, a tu se nalazila i zapovjednikova kuća. Taj dio je sagrađen sredinom 14. stoljeća. Oko 1530. g. grad je pripao mađarskom velikašu Valentinu Töröku te je tada utvrđen s tri reda debelih greda povezanih sponama i željeznim čavlima. Tako je nastalo naselje Velika Varoš koje se nalazilo

¹⁵³ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 295-296.

¹⁵⁴ Marin Sanudo bio je talijanski povjesničar (Venecija, 22. VI. 1466 – Venecija, 4. IV. 1536). Bio je član Velikoga vijeća i Senata (1498–1531) te službeni kroničar Mletačke Republike (1531–33). U djelu *Život mletačkih duždeva (Vitae ducum Venetorum, 1490)* obradio je povijest Venecije od osnutka grada do svojega doba, a 1496. g. počeo je pisati dnevnik u kojem je zabilježio mletačku političku svakodnevicu do 1533. On sadrži više od 40 000 pisanih stranica te je značajan izvor za istraživanje prilika u hrvatskim zemljama od 1496. do 1533. godine. (Podaci preuzeti s mrežnog izdanja, Sanudo, Marin, ml. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=54538>)

¹⁵⁵ Anđelko MIJATOVIĆ, *Obrana Sigeta: O 420. obljetnici (1566. – 1986.)*, Školska knjiga, Zagreb, 2010., 24-29.

u sredini. Novije naselje nastalo je između 1558. i 1560. g. u vrijeme kada su Osmanlije zaposjeli sve mađarske zemlje na lijevoj obali Dunava. Taj novi dio Sigeta građen je na suvremen način pod vodstvom poznatog talijanskog graditelja Paula Mirandole. Siget je tada opkoljavala široka, neprolazna močvara, a sva tri dijela bila su povezana mostovima.¹⁵⁶

Zbog izuzetnog geostrateškog položaja na putu prema austrijskim zemljama i Beču, Osmanlije su prvi pokušaj osvajanja Sigeta neuspješno izveli 1556. godine. Tada je Sigetom zapovijedao Marko Stančić „Hrvat“¹⁵⁷ koji ga je, iako vrlo teško, uspio obraniti.¹⁵⁸ Drugi napad, koji je poznatiji i o kojemu se češće govori u historiografiji, onaj je iz 1566. godine. Te je godine 5. svibnja Hrvatski sabor na vijest o približavanju goleme osmanlijske vojske donio odluku o općoj mobilizaciji. Zapovjednik Sigeta Nikola IV. Zrinski¹⁵⁹ već se nalazio u Sigetu i pripremao za obranu grada. Tada je sultan Sulejman sa svojim velikim vezirima Mehmed-pašom Sokolovićem¹⁶⁰ došao pred Siget s 90 000 vojnika, dok je ukupna kršćanska kopnena vojska tada brojala 100 000 do 110 000 ljudi.¹⁶¹ Fra Andrija Kačić Miošić¹⁶² u svome spjevu spominje oko 100 000 ljudi, konjanika i pješaka na osmanlijskoj strani:

Kad je paša njega razumio,

¹⁵⁶ Isto. 31.

¹⁵⁷ Marko Stančić Hrvat rođen je u Gradecu oko 1520. g., a umro je 1561. godine. Za svoje ratne zasluge 1548. g. stekao je plemstvo i grb, a ubrzo je na prijedlog Nikole Zrinskog imenovan i kapetanom Sigeta, u čijoj se obrani i istaknuo. Svoju slavu stekao je braneći Siget od 12. lipnja do 30. srpnja 1556. g., a o toj slavnoj obrani svjedoči nam znakovito pismo požunskog prepošta Jurja Draškovića koji mu je osobno čestitao. Za svoje zasluge od kralja Ferdinanda I. dobio je titulu baruna te posjed u Sepesergu. (Podaci preuzeti iz knjige *Obrana Sigeta: O 420. obljetnici (1566. – 1986.)* autora Anđelka Mijatovića, 35. str.).

¹⁵⁸ Anđelko MIJATOVIĆ, *Obrana Sigeta: O 420. obljetnici (1566. – 1986.)*, Školska knjiga, Zagreb, 2010., 35-36.

¹⁵⁹ Nikola Šubić Zrinski (Zrin, 1508. – Siget, 7. 9. 1566.) bio je hrvatski ban i branitelj Sigeta. Već kao dvadesetogodišnjak istaknuo se u borbi s Osmanlijama, u vrijeme opsade Beča 1529. godine. Osobito se proslavio u Habsburško-turskom ratu od 1541. – 1545. godine. Često mu se pripisuje zasluga što je “ostatke ostataka” triju kraljevina spasio od konačnog turskog zauzimanja. (Podaci preuzeti iz knjige *Obrana Sigeta: O 420. obljetnici (1566. – 1986.)* autora Anđelka Mijatovića, 39. str.).

¹⁶⁰ Mehmed-paša Sokolović (1506. – 11. 10. 1579.) rođen je u Sokolovićima kod Višegrada ili u Sokolu između Trebinja i Dubrovnika. Kao janjičar je napredovao u službi i zahvaljujući svojim vojničkim sposobnostima 1546. g. postao je zapovjednik cijele turske flote. Godine 1549. postao je rumelijski beglerbeg, a 1565. g. veliki vezir. Sudjelovao je u mnogim važnim osmanlijskim vojnim operacijama pa tako i u napadu na Siget. (Podaci preuzeti iz knjige *Obrana Sigeta: O 420. obljetnici (1566. – 1986.)* autora Anđelka Mijatovića, 58. str.).

¹⁶¹ Anđelko MIJATOVIĆ, *Obrana Sigeta: O 420. obljetnici (1566. – 1986.)*, Školska knjiga, Zagreb, 2010., 74.

¹⁶² Andrija Kačić Miošić hrvatski je svećenik i pjesnik rođen 1704. g. u Bristu kraj Makarske, a umro je 1760. g. u Zaostrogu. Pisao je na latinskom i hrvatskom jeziku, a najpoznatije je njegovo djelo *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* napisano 1756. godine. Ono se smatra jednim od najvrjednijih djela hrvatske književnosti 18. st. te jednom od najčitanijih knjiga hrvatske dopreporodne književnosti uopće. U prvom dijelu tematizira se srednjovjekovna povijest slavenskih naroda, dok se u drugom dijelu knjige Kačić Miošić usredotočuje na kršćansko-turske sukobe. (Podaci preuzeti s mrežnog izdanja, Kačić Miošić, Andrija. *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=29721>)

*silenu je vojsku sakupio:
sto iljada po izbor konjika,
pišadije ni broja se ne zna...
Ode vojska do Segeta grada
i prid njome care Sulejmane,
gleda ga je Zrinoviću bane...¹⁶³*

Sultan Sulejman, koji je tada već bio u staroj dobi, krenuo je iz Carigrada 29. travnja te je 28. lipnja stigao u Zemun. Mjesec dana kasnije Sulejmanovi vojnici utaborili su se jedan kilometar od sigetske utvrde. Među Osmanlijama je tada postojala bojazan od sultanove smrti, jer je on tada bio onemoćao i pogođen bolešću. Ako bi se to dogodilo, stvorila bi se panika među vojskom koja bi se vjerojatno razbježala prije osvajanja Sigeta, što bi za Osmansko Carstvo označavalo političku katastrofu. Vjerojatno je zbog toga Sulejman neočekivano, pisanom porukom Zrinskom ponudio cijelu Hrvatsku, ukoliko im preda Siget. Zrinski je tu ponudu odbio izgovorivši poznate riječi: *...Ja, Nikola knez Zrinski, obećavam najprije Višnjemu Bogu, zatim carskomu Veličanstvu, našem vrhovnom gospodaru i vladaru, pa ovoj jednoj domovini, napokon i vama vojnicima i junacima, sada ovdje sakupljenima, tako mi Bog otac, Sin i Duh Sveti i još Sveto Trojstvo, jedan Bog pomogao, da vas neću ni u koji čas ostaviti, štoviše s vama ću živjeti i umrijeti, i zajedno sve, što god se zbilo, bilo dobro ili zlo, trpjeti.*¹⁶⁴

4. rujna 1566. g. dogodilo se ono čega su se Osmanlije pribojavali, umro je veliki sultan Sulejman. Njega je Brne Karnarutić¹⁶⁵ opisao u epskom spjevu *Vazetje Sigeta grada*:

A on jahaše prav, zlovoljan, star i sid,

¹⁶³ Andrija KAČIĆ MIOŠIĆ, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, 228. (https://books.google.hr/books?id=2N4DAAAAAAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_atb&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false)

¹⁶⁴ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 284.

¹⁶⁵ Brne Karnarutić hrvatski je pjesnik rođen između 1515. i 1520. g. u Zadru, a umro je 1573. godine. Osnovnu naobrazbu stekao je u Zadru, a potom je, vjerojatno u Padovi, studirao pravo. Kasnije je radio u različitim pravnim službama, a potom kao odvjetnik. Autor je djela *Vazetje Sigeta grada* (1584.) koje je nastalo kao književna reakcija na suvremeni događaj. Njegovo djelo je prva u nizu tzv. zrinijada, tj. djela koja opijevaju sigetsku bitku 1566., a ujedno i prvi hrvatski povijesni ep. U pisanju toga djela, podijeljenog u 4 pjevanja, Karnarutić se služio ljetopisom *Podsjeđanje i osvojenje Sigeta* očevidca Ferenc Črnka. Opisujući lik Nikole Šubića Zrinskoga utjecao je na oblikovanje legende o sigetskom vojskovođi. U duhu aktualnoga Tridentskoga koncila Karnarutić je u svojem epu naglasio da su turska osvajanja kazna za grijehе kršćana. (Podaci preuzeti s mrežnog izdanja, Karnarutić, Barne. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30619>)

*u nogah malo zdrav, u licih jure blid...*¹⁶⁶

Veliki vezir Mehmed-paša Sokolović uspio je sakriti njegovu smrt kako ne bi došlo do panike među vojnicima. Ponudio je Zrinskom život i slobodu za njega i njegove ratnike, ukoliko bi napustili posljednji dio unutarnjeg dijela grada. Zrinski je i tu ponudu odbio te je nastavio borbu sve dok nije pogođen i konačno preminuo. Nakon svoje smrti u cijeloj kršćanskoj Europi počeo se nazivati „novim Leonidom“.¹⁶⁷ O njegovom junaštvu pisao je i Pavao Ritter Vitezović:

*Tantum sustinuit vim prorex strenuus isthic,
Quanta Europaeus vix non succumberet orbis,
Corruerantque prius turres et moenia circum
Quam defensoris virtus. Tandem undique saevis
Arctatus flammis, funesta egressus ab arce
Praeclarum fecit generosus miles agonem,
Neve locum aut laudis quid vivus cederet hosti.*¹⁶⁸

Nakon smrti Zrinskog i pada Sigeta, Osmanlije su postupali s palim Hrvatima kao i inače: ubijali su muškarce, a žene i djecu odveli kao roblje. Neki svjedoci navode i kako je Sokolović pred sultanovim šatorom natakao glavu Zrinskoga na kolac. U ovoj bitci Osmanlije su izgubili 18 000 konjanika i 7 000 janjičara, no hrvatski gubitci su svakako, iako ne u ljudstvu, bili veći.¹⁶⁹ Pad Sigeta za kralja Maksimilijana i Hrvate bio je velika katastrofa, jer su time otvorene hrvatske i slovenske zemlje, odnosno put prema srednjoj Europi. Brojni svjedoci toga događaja navode koliki je strah zavladao nakon ove bitke. Napustivši Ugarsku, Osmanlije su odvele 80 000 kršćana u zarobljeništvo.

Ova bitka označila je prekretnicu i za daljnje osmanlijsko osvajanje. Sigetske ruševine postale su tada brana za daljnje širenje njihove moći. Sultana Sulejmana, koji je u jeku bitke preminuo, naslijedio je njegov sin Selim II. On je iz zatvora pustio habsburškog poslanika kao znak dobre volje, a kralj Maksimilijan je u Carigrad otpremio izaslanstvo koje je predvodio

¹⁶⁶ Brne KARNARUTIĆ, *Vazetje Sigeta grada*, 180. str. (https://books.google.hr/books/about/Vazetje_Sigeta_grada.html?id=nMEpAAAAYAAJ&printsec=frontcover&source=kp_read_button&hl=hr&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false)

¹⁶⁷ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 284-285.

¹⁶⁸ BOGIŠIĆ, Rafo (ur.), *Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 2: Hrvatski latinisti. Croatici auctores qui latine scripserunt*, Matica hrvatska, Zagreb, 1970., 141.

¹⁶⁹ Anđelko MIJATOVIĆ, *Obrana Sigeta: O 420. obljetnici (1566. – 1986.)*, Školska knjiga, Zagreb, 2010., 95.

biskup Antun Vrančić. On je započeo pregovore o primirju, koje je 1568. g. konačno i sklopljeno na osam godina. Dogovoreno je da će svaka strana zadržati ono što je tada posjedovala, a habsburški vladar se obvezao da će sultana svake godine dok traje mir darivati s 30 000 dukata.¹⁷⁰

Nakon zauzeća, Siget je pojačan novim utverdama – bastionima od kamena i opeke te su ga povezali u jednu obrambenu cjelinu. Tako je postao jedan od najvažnijih osmanlijskih utvrda. U njemu su, u čast sultanu Sulejmanu, sagradili i džamiju koja se danas ubraja među najljepše turske spomenike u Mađarskoj. Siget je u potpunosti obnovljen, iz njega je uklonjeno preostalo stanovništvo, a grad je naseljen Osmanlijama, vojskom, upravnim službenicima, trgovcima i obrtnicima. Gotovo stoljeće nakon pada Sigeta u Habsburško-turskom ratu hrvatski ban Nikola Zrinski, praunuk branitelja Nikole Zrinskog nastojao ga je oteti Turcima, međutim nije uspio te je on ostao u turskoj vlasti sve do velike antiturske ofenzive 1689. g. kada je oslobođena cijela Mađarska kao i veći dio Hrvatske.¹⁷¹

Junaštvo Nikole Zrinskoga ovjekovječeno je u brojnim književnim i umjetničkim djelima, kako likovnim tako i glazbenim. On se kao junak koji se suprotstavio velikoj osmanlijskoj sili na putu u srednju Europu slavio u čitavoj Mađarskoj, pa su mnogi pisci predstavljajući njegov lik zanemarivali činjenicu da je on bio Hrvat. Značaj sigetskog boja stoga su često vezivali uz Mađarsku, pa ga većina mađarskih povjesničara opisuje kao kršćanskog i mađarskog junaka.¹⁷² Od brojnih hrvatskih književnih ostvarenja koja veličaju junaštvo Nikole Zrinskoga treba spomenuti djelo Brne Karnarutića *Vazetje Sigeta grada* kao prvi hrvatski epski spjev koji uzima građu iz suvremene domaće stvarnosti i Vitezovićevo djelo *Odiljenje Sigetsko* o kojima je bilo riječi u ovome poglavlju, a važni su nam jer nam pružaju cjelovitiju sliku o ovome slavnome boju. Iako je ova bitka donijela poraz Hrvatima, veliča se junaštvo hrvatskih boraca i njihova spremnost na obranu svoje zemlje, unatoč brojnim višegodišnjim stradanjima i nevoljama koje su pretrpjeli. Upravo je to ono što su hrvatski latinisti veličali i cijenili u svojim govorima, a vrlo često i isticali pred onima koji su te govore držali.

¹⁷⁰ Isto. 100-102.

¹⁷¹ Isto. 99.

¹⁷² Isto. 140.

3.6. Bitka kod Siska

22. lipnja 1593. g. zbilja se jedna od najznačajnijih bitaka u višestoljetnoj borbi Hrvata s Osmanlijama, bitka kod Siska, koja ujedno označava i kraj Stogodišnjeg hrvatsko-turskog rata. Sisačka utvrda odigrala je značajnu ulogu u stoljetnoj obrani Hrvatsko-slavonskog kraljevstva zatvarajući Osmanlijama put prema Zagrebu. O čuvenoj pobjedi Hrvata kod Siska sačuvano je mnogo suvremenih vijesti: od službenih izvještaja zapovjednika hrvatske i slavonske vojne granice, hrvatskog bana i ostalih službenika do letaka kao preteče današnjih novina.¹⁷³

Prije one poznate Bitke kod Siska 1593. g. potrebno je spomenuti kako je Hasan-paša Predojević¹⁷⁴ tri godine vodio vojsku podno Siska, pokušavajući ga osvojiti. Godine 1590. između kralja Rudolfa II. Habsburgovca i osmanskog sultana Murata III. potpisano je primirje na osam godina, međutim ono se nije poštovalo te su već iduće godine krenule napetosti između suprotstavljenih strana. Hasan-paša je okupio svoju vojsku u Banjaluci te je krenuo prema Sisku koji je opsjeo u kolovozu 1591. godine. Vojnici su hrabro branili grad, a od konačnog pada spasio ga je hrvatski ban Petar Erdödy brzim prodorom i razbijanjem osmanlijskih snaga. Hasan-paša se nije pomirio s tim porazom te je već iduće godine krenuo u novi pohod kako bi zauzeo Sisak. Kada je te 1592. g. osvojio stari hrvatski kraljevski grad Bihać te utvrde Izačić i Sokolac, hrvatske su snage napustile Drežnik i Tržac čime je nestala obrana na Uni, a grad Sisak je zajedno s novoizgrađenim Karlovcem postao stup obrane hrvatskog kraljevstva na Kupi. Bitka je započela u srpnju, a uvidjevši da se Hrvati ne predaju, Hasan-paša je započeo topovsku paljbu po gradskim zidinama. Grad se ponovno obranio, a paša se vratio u Bosnu ne gubeći nadu da će ga jednom osvojiti. Ubrzo je počeo napadati i pljačkati po Turopolju kako bi oslabio veze Siska sa zaleđem te kako bi odvratio pozornost bana i krajiških zapovjednika od Siska. U svibnju 1593. g. Osmanlije su došle do Kupe i zauzeli Drenčinu. Hasan-paša je potom zapovjedio da se izgradi most preko Kupe što mu je omogućilo da drži u opsadi sisačku utvrdnu s jedne i druge strane. 14. svibnja osmanlijska vojska se utaborila oko sisačke utvrde uz Kupu i na okolnim uzvisinama njezine desne obale prije utoka u Savu. Tu je naređeno da se podigne pješčani nasip na koji je paša smjestio svoje topove koji su počeli tući sisačke zidine.

¹⁷³ Ivo GOLDSTEIN, Milan KRUIHEK (ur.), *Sisačka bitka 1593.*, Institut za suvremenu povijest, Zagreb-Sisak, 1994., 239.

¹⁷⁴ Hasan-paša Predojević bio je osmanski namjesnik Bosne (? – Sisak, 22. 6. 1593). Rođen je na području današnje BiH, a podaci govore da je bio iz kršćanske obitelji. Kao dječak doveden je na osmanski dvor u Carigradu, gdje je stekao obrazovanje. Bio je nadstojnik sokolara na sultanovu dvoru, a 1591. g. imenovan je namjesnikom Bosne. (Podaci preuzeti s mrežnog izdanja, Predojević, Hasan-paša. *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50074>)

Kao i u prethodnom napadu utvrdu je branilo tristotinjak vojnika kojima su zapovijedali iskusni sisački branitelji, zagrebački kanonici Matija Fintić i Blaž Đurak, a ubrzo su se hrvatsko-krajiške postrojbe zaputile u pomoć ugroženom Sisku. 22. lipnja iste godine kršćanska vojska se zaputila prema Sisku. Saznavši za to Hasan-paša je zapovjedio da se njegove najbolje postrojbe preko mosta prebace iz osmanskog logora na desnu obalu Kupe te da se ondje dočeka kršćanska vojska. Povijesni izvori daju nam različite podatke o broju vojnika. Vjerojatno je kako je osmanlijska vojska imala oko 20 000 vojnika, dok je ona hrvatska imala najviše 5000. Bitka je započela oko jedan sat poslijepodne, a izvještaji kažu da nije dugo trajala. Hrvatske čete su na čelu s banom Tomom Erdödyjem napale lijevo krilo osmanske vojske uz Odru, a tu vojsku su činili iskusni janjičari. I središnjica osmanlijske vojske je ubrzo napadnuta, te su se tada počeli povlačiti prema mostu preko Kupe. Međutim tamo su se neugodno iznenadili, jer su karlovački strijelci nešto ranije zauzeli most te im oduzeli mjesto s kojeg mogu pobjeći. Kršćanske snage su na taj način natjerale Osmanlije da se spase tako što će preplivati rijeku Kupu. Većina vojnika se u Kupi utopila, a zbog svih tih okolnosti osmanlijska vojska počela se raspadati. I sisačka je posada prodrla iz grada i s leđa napala zbunjene Osmanlije. Poraz je sada bio neminovan, a i sam Hasan-paša je poginuo utopivši se u rijeci. Treba istaknuti da je njegova pretjerana samouvjerenost pridonijela porazu osmanlijske vojske, jer je računao na njezinu brojnost. Za bitku je odabrao sužen teren gdje se njegova vojska nije mogla razviti i doći do potrebne prednosti za pobjedu.¹⁷⁵

Ova velika pobjeda bila je značajna jer je stanovništvu ulila novu nadu i stvorila u ljudima svijest kako je obrana od Osmanlija ipak moguća. Vijesti o njoj odjeknule su u čitavoj Europi te su banu Tomi Erdödyju stizale čestitke i darovi od europskih vladara. Ona je označila početak kraja Stogodišnjeg defenzivnog rata te od tada počinje rat za povrat okupiranih hrvatskih krajeva.¹⁷⁶

Sisačka bitka već je kod suvremenika budila veliko zanimanje, međutim ono se produbilo u 19. i 20. st. u vrijeme modernizacije hrvatskog društva i jačanja hrvatske nacionalne svijesti. Prvi koji je opisao sisačku bitku na hrvatskom jeziku 1696. g. bio je Pavao Ritter Vitezović u djelu *Kronika aliti szpomen vszegaega szvieta vikov*. On u toj kronici nije donosio vlastite zaključke, već je iznio kronologiju zbivanja o sisačkoj bitci. Vrlo kratko je o ovoj bitci obavijestio i Andrija Kačić Miošić u *Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga*.

¹⁷⁵ Hrvoje KEKEZ, *Bitke prekretnice hrvatske povijesti*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2010., 57-62.

¹⁷⁶ Darko BEKIĆ, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 297-298.

Prikazao je osmanlijske ratnike i vojskovođe kao hrabre i inteligentne ljude, a ne kao demone i zločince. Upravo kod njega možemo vidjeti tu razliku u odnosu na ranije pisce koji su pružali potpuno drugačiju predodžbu o Osmanlijama isključivo kao nasilnicima koji ne prežu ni pred čim radi ostvarenja cilja. Godine 1839. objavljena je drama *Juran i Sofija* ili *Turci pod Siskom* Ivana Kukuljevića Sakcinskog¹⁷⁷ koja se smatra prvom hrvatskom dramom. Ne zna se točno koje je tekstove on čitao da bi saznao i napisao nešto o bitci, no pružio je relativno mnogo podataka spominjući Hasan-pašu, Petrinju te sisačkog zapovjednika Đuraka. Unatoč tome mnoge osobe je i izmislio, stoga ovo ne možemo uzeti kao vjerodostojni povijesni izvor, već jednostavno kao umjetničko, književno djelo. On je zapravo želio napisati dramu koja će imati preporodnu funkciju, stoga se ističe motiv žrtvovanja Jurana za svoju domovinu. Sisačka bitka postala je simbol junaštva, borbe za slobodu i borbe protiv nevjernika, pa će tako ona postati važna tema mnogih književnih djela. Kukuljevićeva drama bitna je zato što je on široj javnosti predočio događaje iz 1593. g. koji su za većinu ljudi bili nepoznanica. To je vrijeme kada se razvija nacionalna svijest te se upoznaje nacionalna prošlost koja se počinje i popularizirati. Godine 1866. prvi put se proslavlja obljetnica jednog takvog povijesnog događaja. Slavi se i junaštvo Nikole Zrinskog, pa je stoga njemu u čast 1876. g. u Zagrebu izvedena opera Ivana pl. Zajca, Nikola Šubić Zrinski. Ne čudi kako je upravo 19. st., razdoblje Hrvatskog narodnog preporoda, u kojemu se sve više izražava želja za samostalnošću hrvatske države, iznjedrilo brojna književna i umjetnička djela o Sisačkoj bitci, ali i drugim važnim povijesnim događajima.¹⁷⁸

Konačno se dogodilo ono što su hrvatski latinisti u svojim govorima priželjkivali – Hrvatska je napokon ostvarila značajnu pobjedu nakon koje će započeti razdoblje oslobađanja hrvatskih teritorija koji su tada bili u rukama Osmanlija. Time se cilj hrvatskih latinista o istjerivanju Osmanlija iz Europe počeo ostvarivati, te se obistinilo, pa makar i nekoliko desetljeća kasnije, ono što su u svojim govorima zagovarali.

¹⁷⁷ Ivan Kukuljević Sakcinski hrvatski je povjesničar, književnik, bibliograf i političar rođen u Varaždinu 1816., a umro je 1889. godine. Bio je jedna od vodećih osoba hrvatskoga narodnog preporoda te je stoga surađivao s Ljudevitom Gajom. Poznat je njegov govor koji je održao u Hrvatskome saboru 1843. godine. To je prvi govor na hrvatskom jeziku, a u njemu se zalagao da se on uvede kao službeni jezik u škole i urede u Hrvatskoj. Osnovao je Društvo za povjestnicu jugoslavensku (1850), u kojem je bio tajnik i predsjednik. Pokrenuo je časopis *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*. Jedan je od osnivača Samostalne narodne stranke (1863), a od 1886. bio je počasni član JAZU. Od 1874. g. sve do svoje smrti bio je na čelu Matice hrvatske, a osnivao je i Hrvatsko arheološko društvo. (Podaci preuzeti s mrežnog izdanja, *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34496>)

¹⁷⁸ Ivo GOLDSTEIN, Milan KRUHEK (ur.), *Sisačka bitka 1593.*, Institut za suvremenu povijest, Zagreb-Sisak, 1994., 271-275.

ZAKLJUČAK

U ovom radu nastojalo se pregledom najznačajnijih događaja koji su obilježili novi vijek u hrvatskoj povijesti, kao i analizom govora hrvatskih latinista o istim, doći do spoznaje koliko su se zapisi o tim događajima podudarali, odnosno razlikovali. Temeljem analize govora nastalih u razdoblju Stogodišnjeg hrvatsko-turskog rata, kao i drugih književnih djela hrvatskih latinista i književnika koji pišu o ovim događajima, došli smo do zaključka kako se činjenice i podaci većine uzetih primjera književnih djela unutar žanra *antitursica* u najvećem dijelu slažu s historiografijom i istraživanjima ove teme u prethodnim stoljećima i danas. Štoviše, možemo potvrditi ono što je istaknuto u uvodnom dijelu rada, kako su brojni istraživači ove teme svoje zapise i istraživanja temeljili upravo na zapisima suvremenika Stogodišnjeg rata te su analizom izvora eventualno ispravili ili dopunili određene podatke koji se većinom tiču brojnosti vojnika u određenoj bitci. Moguće je da su hrvatski latinisti u žaru događanja bili pretjerano subjektivni, što s obzirom na okolnosti, kao i na to da su i sami bili sudionici i branitelji svojih posjeda, nije čudno. Prvenstveno se to odnosi na moguće sakrivanje određenih činjenica koje nisu išle u prilog velikašima, visokim dužnosnicima i ostalima ili u pretjerivanju opisa osmanlijskih zvjerstava, zločina i okrutnosti.

Kada usporedimo zapise autora navedenih u radu možemo doći do spoznaje kako su u većini pisali na jednaki način, koristeći se toposima karakterističnim za ovaj žanr, ne bi li papi i vladarima, ali i građanima europskih zemalja približili teško stanje u kojemu su se nalazile Hrvatska i okolne zemlje. Pri analizi govora mogli smo uočiti kako se mnoge stvari kod latinista koji pišu čak i o različitim bitkama i događajima, te u različitom vremenskom odmaku, ponavljaju. Divnić koji opisuje Krbavsku bitku govori papi o opasnosti dolaska Osmanlija u Italiju, Šimun Kožičić Benja na Lateranskom koncilu 1513. g. slično govori kako bi oni, dakle Italija, ali i ostatak Europe spoznali turski bijes da nije Hrvata koji se bore, te upozorava da će neprijatelji ubrzo biti u Italiji ukoliko se nešto ne poduzme. Možemo primijetiti da se u ovom odmaku od dvadesetak godina kada su nastala pisma nije mnogo toga promijenilo. Osmanlije su i dalje napadale, a Europa se nije posebno zabrinula niti ponudila neku veću pomoć. Bernardin Frankopan Modruški nekoliko godina kasnije spominje pokrajine uz Hrvatsku koje su ugrožene, a Krsto Frankopan poput ostalih navodi da će Osmanlije krenuti na ostatak Europe, ako se Hrvatska osvoji. U skladu s time Kožičić, Frankopan Modruški i Krsto Frankopan spominju i mogućnost sklapanja mira s Osmanlijama. Uz neizostavno spominjanje Hrvatske kao predziđa kršćanstva te važnosti ujedinjenja svih kršćana, kod Kožičića i Krste

Frankopana uočavamo i topos svetogrđa odnosno uništavanja svetih mjesta, što bi trebalo biti znak za papu da je nužno tako nešto spriječiti.

Razlike koje su utvrđene odnose se prvenstveno na broj ratnika koji su sudjelovali u određenoj bitci. Kada govorimo o Bitci na Krbavskom polju svi relevantni podatci govore nam kako je hrvatska vojska bila brojnija, no ipak, brojka od 15 000 hrvatskih boraca koju navodi Divnić svakako je pretjerana, o čemu nam svjedoče podaci drugih pisaca spomenutih u radu. Moguće je da je pogrešno procijenio, namjerno preuveličao kako bi papa Aleksandar VI., kojemu se obratio, shvatio ozbiljnost situacije ili je jednostavno, prožet emocijama nakon što je svojim očima vidio polje puno poginulih vojnika, dao jednu opću, približnu brojku.

Kada se govori o Mohačkoj bitci, Brodarić koji ju je opisivao navodi ogromnu razliku u brojnosti vojnika i to u korist Osmanlija, a moguće je da je to učinio želeći naglasiti brojnost osmanlijske vojske u odnosu na hrvatsku ili pak pukom greškom.

Posljednje dvije velike bitke Stogodišnjeg hrvatsko-turskog rata, ona kod Sigeta 1566. i kod Siska 1593. g. nisu imale tolikog odjeka kod hrvatskih latinista kao one na Krbavi i Mohaču, posebice kada govorimo o protuturskim govorima. Kao što je već rečeno, moguće je da su oni, vidjevši da njihovi apeli ne utječu na svjetovne vladare i papu, odlučili odustati od takve vrste književnog djelovanja, stoga zato u kasnijem periodu, posebice nakon razdoblja Mohačke bitke, dolazi do smanjene produkcije antiturskih govora kakvi su analizirani u ovome radu. Književnici koji su pisali o ova dva boja nisu bili sudionici istih, pa je tako Brne Karnarutić svoje djelo napisao služeći se ljetopisom Ferenc Črnka koji je bio tajnik i komornik Nikole Zrinskoga te sudionik bitke na Sigetu. Vitezović je svoje djelo *Odiljenje sigetsko* napisao krajem 17. st. oslanjajući se na Petra Zrinskog i njegov prijevod mađarskog epa svoga brata Nikole. Prilikom proučavanja i ranijih i kasnijih djela treba imati na umu kako ona pisana iz vlastitog svjedočanstva, poput Divnićevog i Brodarićevog, mogu biti vrlo subjektivna, iako možda i činjenično točnija, od onih djela koja su pisana kasnije, od pisaca koji nisu sami svjedočili događajima, već su se oslanjali na neke starije izvore. Takvi pisci mogli su isključiti svoje emocije i donositi vlastite zaključke, pa su stoga možda i trezveniji, odnosno točniji. S druge strane treba uzeti u obzir da oni nerijetko pišu uzimajući podatke i činjenice iz drugih zapisa koji također ne moraju biti točni, a kako sami nisu svjedočili događajima o kojima pišu, takve zapise treba uzeti sa zadržkom. Važno je istaknuti i kako su ta kasnija djela pjesnički pisana, dakle pisci su pažnju pridavali umjetničkom izričaju više negoli pisci govora analiziranih u ovom radu, koji su u datom trenutku više razmišljali o prenošenju stanja u

Hrvatskoj ostatku Europe, negoli umjetničkom izričaju. Tako je primjerice Vitezović pružio jedan lirski doživljaj sigetske bitke, izostavljajući točnu kronologiju zbivanja. On na početku spominje neke događaje koji su se dogodili poslije pogibije, što je učinio namjerno, nikako nepažnjom ili neznanjem, jer je kao povjesničar zasigurno znao što radi. Kasnija historiografija pruža nam i jednu novu sliku o Osmanlijama, u kojoj oni više nisu samo nasilnički narod koji osvaja sve pred sobom, već se pruža cjelovitija slika o njima, te se oni opisuju na nešto humaniji način.

Treba uzeti u obzir da je pisanje o povijesti bilo kojeg razdoblja uvijek težak zadatak i upravo zato mi koji čitamo povijesne zapise desetljećima, stoljećima, pa i tisućljećima kasnije pročitano trebamo uzeti s dozom opreza i sami promišljati o mogućim slučajnim ili namjernim iskrivljenostima/pogreškama u istim. Nesumnjivo je da se povjesničari, književnici i navedeni latinisti nastoje držati istine, ali kao što je rečeno, teško je u trenutku kada tebi samome prijeti pogibao ostati hladne glave. Jasno je i kako su određenim pretjerivanjima, zastrašivanjima, slikovitim opisima zločina te s druge strane umiljavanjem i pretjeranim hvalama i laskanjima, hrvatski latinisti nastojali doprijeti do srca onih kojima su se obraćali, smatrajući kako je to najbolji način da se dođe do prijeko potrebne pomoći za obranu od neprijatelja.

Naposljetku možemo zaključiti da postoji mnogo više sličnosti između suvremenih povijesnih izvora i zapisa hrvatskih latinista. Tijek i posljedice određene bitke, sudionici kao i uzroci i povijesne okolnosti koje su dovele do istih, jednako se opisuju u različitim ranijim i kasnijim povijesnim izvorima. Ova tema je svakako neiscrpna te predstoji još mnogo rada u proučavanju protuturskih govora i općenito žanra *antitursica*, kako bi se došlo do novih spoznaja o ovome dugotrajnom i za Hrvate teškom povijesnom razdoblju.

LITERATURA

BEKIĆ, Darko, *Povijest hrvatske diplomacije, svezak prvi: Do 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 2016.

BOGIŠIĆ, Rafo (ur.), *Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 2: Hrvatski latinisti. Croatici auctores qui latine scripserunt*, Matica hrvatska, Zagreb, 1970.

BUDAK, Neven, *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku: Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*, Leykam international, Zagreb, 2007.

BUDAK Neven, Mario STRECHA, Željko KRUŠELJ, *Habsburzi i Hrvati*, Srednja Europa, Zagreb, 2003.

BRODARIĆ, Stjepan, *Mohačka bitka 1526.*, Dukat, Vinkovci: Privlačica, 1990.

ČRNKO, Ferenc, *Podsjeđanje i osvajanje Sigeta i popratni tekstovi*, Liber, Zagreb, 1971.

DUKIĆ, Davor, *Sultanova djeca*, Thema, Zadra, 2004.

JURKOVIĆ Ivan, MORETTI Violeta (prir.), Frankopan Modruški Bernardin, *Oratio pro Croatia: Govor za Hrvatsku*, Školska knjiga, Zagreb, 2022.

GLIGO, Vedran, *Govori protiv Turaka*, Logos, Split, 1983.

GOLDSTEIN, Ivo (ur.), *Povijest 8: Humanizam i renesansa, doba otkrića*, Europapress holding, Zagreb, 2008.

GOLDSTEIN Ivo, KRUHEK Milan (ur.), *Sisačka bitka 1593.*, Institut za suvremenu povijest, Zagreb-Sisak, 1994.

HOLJEVAC Željko, MOAČANIN Nenad, *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku: Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva u ranome novom vijeku*, Leykam international, Zagreb, 2007.

KEKEZ, Hrvoje, *Bitke prekretnice hrvatske povijesti*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2010.

MARULIĆ, Marko, *Latinska manja djela II*, Književni krug, Split, 2011.

MAŽURAN, Ive, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Golden marketing, Zagreb, 1998.

MIJATOVIĆ, Anđelko, *Bitka na krbavskom polju 1493. godine*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

MIJATOVIĆ, Anđelko, *Obrana Sigeta: O 420. obljetnici (1566. – 1986.)*, Školska knjiga, Zagreb, 2010.

PAVLIČEVIĆ, Dragutin, *Hrvati i istočno pitanje: Između "ostatka ostataka" i "oživljene Hrvatske"*, Golden marketing-tehnička knjiga, Zagreb, 2007.

PROSPEROV NOVAK, Slobodan, *Slaveni u renesansi*, Matica hrvatska, Zagreb, 2009.

ŠANJEK, Franjo i MIROŠEVIĆ Franko (ur.), *Povijest Hrvata, prva knjiga: Srednji vijek*, Školska knjiga, Zagreb, 2003.

Internetski izvori

BRODARIĆ, Stjepan, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9633>), pristupljeno 20. 7. 2023.

DIVNIĆ, Juraj, „*Epistula ad Alexandrum VI Georgii Difenici Dalmatae episcopi Nonensis*“ (<http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.89:1.croala>), pristupljeno 26. 7. 2023.

DIVNIĆ, Juraj, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=15532>), pristupljeno 20. 6. 2023.

DIVNIĆ, Juraj *Hrvatski biografski leksikon* (<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4877>), pristupljeno 20. 7. 2023.

FRANKOPAN, Krsto, *Hrvatski biografski leksikon* (<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6299>), pristupljeno 20. 7. 2023.

FRANKOPAN, Krsto, *Oratio ad Adrianum VI. Pontificem* (https://books.google.hr/books?id=AGpjAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false), pristupljeno 20. 7. 2023.

FRANKOPAN, Vuk I., *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20442>), pristupljeno 20. 7. 2023.

FRANKOPAN, Vuk, *Oratio ad Serenissimum Carolum* (https://books.google.hr/books?id=azlhAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false), pristupljeno 20. 7. 2023.

GLAVIČIĆ, Branimir, „Hrvatski latinisti-humanisti na razmeđu XV./XVI. Stoljeća“, *Senjski zbornik*, vol. 17, br. 1 (1990.), 61. - 68. (<https://hrcak.srce.hr/74389>), pristupljeno 24. 8. 2023.

Haleuš Mali, Filip. "Narativna struktura antiturskih govora." Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2019. (<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:202530>), pristupljeno 28. 8. 2023.

JOVANOVIĆ, Neven, "Antiturska iterata – ponovni pogled na hrvatsku renesansnu protutursku književnost." *Colloquia Maruliana* XXV, 2016., 101. – 146. (<https://hrcak.srce.hr/file/232450>), pristupljeno 28. 7. 2023.

JURIŠIĆ, Nikola, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=29583>), pristupljeno 24. 8. 2023.

KAČIĆ MIOŠIĆ, Andrija, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=29721>), pristupljeno 24. 8. 2023.

KAČIĆ MIOŠIĆ, Andrija, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (https://books.google.hr/books?id=2N4DAAAAYAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_at_b&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false), pristupljeno 21. 8. 2023.

KARNARUTIĆ, Brne, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30619>), pristupljeno 24. 8. 2023.

KARNARUTIĆ, Brne, *Vazetje Sigeta grada* (https://books.google.hr/books/about/Vazetje_Sigeta_grada.html?id=nMEpAAAAYAAJ&printsec=frontcover&source=kp_read_button&hl=hr&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false), pristupljeno 21. 8. 2023.

KATZIANER, Ivan, *Hrvatski biografski leksikon* (<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10072>), pristupljeno 24. 8. 2023.

KEKEZ, Hrvoje, "Bernardin Frankapan i Krbavska bitka: je li spasio sebe i malobrojne ili je pobjegao iz boja?" *Modruški zbornik*, vol. 3, br. 3, 2009, str. 65. - 101. (<https://hrcak.srce.hr/file/118508>), pristupljeno 1. 8. 2023.

KOŽIČIĆ BENJA, Šimun, *Hrvatski biografski leksikon* (<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=175>), pristupljeno 10. 8. 2023.

KOŽIČIĆ BENJA, Šimun, *Oratio in sexta Lateranensis concilii sessione* (<https://books.google.hr/books?id=gB48AAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=hr#v=onepage&q&f=false>), pristupljeno 20. 7. 2023.

KRUHEK, Milan, „Bernardin Frankopan krčki, senjski i modruški knez — posljednji modruški Europejac hrvatskoga srednjovjekovlja, 1453 – 1529.“, *Modruški zbornik*, vol. 3, br. 3, 2009. (<https://hrcak.srce.hr/file/118518>), pristupljeno 20. 7. 2023.

KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34496>), pristupljeno 24. 8. 2023.

LOKMER, Juraj, "Biskup Šimun Kožičić Benja: Bitan čimbenik riječkog identiteta i primjer doprinosa globaliziranom svijetu. Kulturno - povijesni esej." *Riječki teološki časopis*, vol. 32, br. 2, 2008, str. 587. - 604. (<https://hrcak.srce.hr/file/183959>), pristupljeno 22. 7. 2023.

LUČIN, Bratislav, "Prilozi tekstu i recepciji Kožičićeva govora De Coruatiae desolatione" *FLUMINENSIA*, vol. 24, br. 1, 2012, str. 77. - 107. (<https://hrcak.srce.hr/file/130380>), pristupljeno 1. 8. 2023.

MARGETIĆ, Lujo, „Cetinski sabori u 1527.“, *Senjski zbornik*, vol. 17, br. 1, 1990, str. 35-44. (<https://hrcak.srce.hr/74387>), pristupljeno 28. 8. 2023.

PANONIJE, Jan, *Matthias rex Hungarorum, Antonio Constantio, poetae Italo* (<http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.34:4:6.croala.500818.500824>), pristupljeno 13. 7. 2023.

PREDOJEVIĆ, Hasan-paša, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50074>), pristupljeno 24. 8. 2023.

RITTER VITEZOVIĆ, Pavao, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64910>), pristupljeno 24. 8. 2023.

RITTER VITEZOVIĆ, Pavao, *Plorantis Croatiae saecula duo* (<http://solr.ffzg.hr/cgi-bin/philologic/getobject.pl?c.348:2.croala>), pristupljeno 20. 8. 2023.

SANUDO, Marin, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=54538>), pristupljeno 24. 8. 2023.

ŠAMŠALOVIĆ Miljen, "Diplomatska misija senjskog biskupa Jožefića god. 1526.-1527." *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 1, br. -, 1954, str. 155-168. (<https://hrcak.srce.hr/83735>), pristupljeno 28. 8. 2023.